

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Vzdělávání a socializace Emanuela Arnošta z Valdštejna na základě jeho
deníkových zápisků z let 1735–1742.**

Bc. Eva Králíková

**Diplomová práce
2008**

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Eva KRÁLÍKOVÁ**

Studijní program: **N7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Kulturní dějiny**

Název tématu: **Emanuel Arnošt z Valdštejna. Mládí barokního preláta šlechtického původu.**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Posluchačka se zaměří na mládí, dospívání, výchovu a vzdělání E.A. z Valdštejna, jenž se na-
konc stal litoměřickým biskupem. Pro srovnání využije životní osudy pražských arcibiskupů
Arnošta Vojtěcha z Harrachu a Jana Bedřicha z Valdštejna, královéhradeckého biskupa Jana
Leopolda Haye a dalších. Pramennou základnou budou jeho deníky z mládí a další osobní
dokumenty z RA Valdštejnů v SOA Praha a z Valdštejnské sbírky v Biskupském archivu
v SOA Litoměřice.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HASSENPFUG-ELZHOLTZ, Eila, Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus: Die Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts, Oldenbourg-München-Wien 1982.

CHADIMOVÁ, Jana, Emanuel Arnošt Valdštejn (1716-1789). Dějiny, charakteristika a význam jeho knihovny, Praha 1998, s. 17-34. (diplomová práce FFUK)

KRÁLÍKOVÁ, Eva, Deníkové zápisky Emanuela Arnošta z Valdštejna z let 1741-42, Pardubice 2005.

KRÁSL, Jan, Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a arcibiskup pražský, Praha 1886.

ŘEZNÍČEK, Václav, Jan Leopold, Hay: vypsání jeho života a působení, Praha 1915.

VLNAS, Vít, Sběratelství mezi barokem a osvícenstvím. Vývoj uměleckých sbírek litoměřických biskupů v letech 1655-1790, Praha 1988. (diplomová práce FF UK)

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

SOUHRN

Tato diplomová práce se zabývá mládím, dobou „vysokoškolských“ studií a socializací dospívajícího hraběte Emanuela Arnošta z Valdštejna (1716–1789) – budoucího litoměřického biskupa. Na základě Valdštejnova německy psaného deníku se autorka pokusila postihnout dobu jeho studia na jezuitské koleji v Římě a zrekonstruovat též následné období v životě hraběte – jeho roční pobyt v Praze.

Po krátkém shrnutí dosavadní literatury, zabývající se touto problematikou, následuje stručný exkurz do tématu deníků jako historického pramene osobní povahy. Dále jsou v medailonku představeny životní osudy, kariérní postup a záliby hraběte Emanuela Arnošta z Valdštejna.

V hlavním jádru práce se zabývám interpretací zkoumaného deníku. Pozornost je věnována každodennímu ale i svátečnímu životu tohoto mladého budoucího vysoce postaveného preláta, jeho církevním, veřejným i soukromým aktivitám, a též změnám způsobu jeho myšlení. Kapitola o měsíc trvající cestě do Říma (uskutečněné na podzim roku 1735) předchází nejdůležitější části – přiblížení studia a života na prestižní jezuitské německé koleji Collegiu Germanicu v Římě. Tam Valdštejn dorazil v říjnu 1735, aby zde byl po šesti letech vysvěcen na kněze a dosáhl titulu doktora práv a teologie. Práce se zaměřuje mimojiné i na Valdštejnovu vnímání reality Říma a jezuitského vysokého učení před polovinou 18. století. Následuje rekonstrukce Valdštejnovy tříměsíční miniaturní „kavalírské“ cesty po Itálii a Německu roku 1741 zpět do Čech. Po nastínění dobových souvislostí v Evropě a Praze je rozebrána reflexe první slezské války v životě mladého kněze z řad aristokracie žijícího tou dobou (od června 1741 do srpna 1742) v Praze obležené francouzsko-bavorskými vojsky.

Klíčová slova: Emanuel Arnošt z Valdštejna, barokní šlechta, 18. století, Collegium Germanicum, Řím, peregrinatio academica, socializace, každodenní a sváteční život aristokracie, studium na kněze, mládí duchovní šlechty, kavalírská cesta po Itálii, válka o rakouské dědictví, Praha za okupace Karlem Albrechtem, deník, egodokumenty.

ABSTRACT

This thesis deals with youth, „university“ studies and socialization of a juvenile count Emanuel Ernest of Wallenstein (1716-1789) - a future bishop of Litoměřice. The author attempted to cover the era of his studies on a Jesuit college in Rome and to reconstruct the following period in his life - the stay in Prague - on the basis of his German written diary.

First, there is a short summary of the existing literature that deals with these questions. Then the theme of diaries as a historical ego documents follows. Further there is presented curriculum vitae, career and affections of the count in a short „biography“.

The core of the study is the interpretation of the diary. Attention focuses on the everyday and on festive life of the young, in future well ranked prelate, his churchly, public and private activities and also on changes in the way of his thinking. The most important part - the description of the studies and life on a prestigious Jesuit German college Collegium Germanicum in Rome - follows after the chapter about his one month long way to Rome in 1735. He arrived to Rome in October 1735 to be ordained a priest and to become the doctor in Theology and Canon law after six years. The thesis is also aiming on Wallenstein's perception of the reality in Rome and the Jesuit education before the half of the 18th century. The reconstruction of his miniature „grand tour“ through Italy and Germany between April and June 1741 back to home is discussed. In the part about Prague, there is analysed his reflection of the first Silesian war in the life of a young priest of a noble origin, who lived in this time in besieged Prague.

Key words: Emanuel Ernest Wallenstein, Baroque aristocracy, the 18th century, Collegium Germanicum, Rome, peregrinatio academica, socialization, everyday and festive life of the nobility, studies to a priest, youth of the clerical aristocracy, „grand tour“ through Italy, The War of the Austrian Succession, Prague and the occupation by Karel Albrecht, diary, ego documents.

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit svůj velký dík všem, kterým nějakým způsobem vděčím za dokončení této práce. Tito lidé mi umožnili vytvořit tuto práci, věnovali mi svůj čas a rady, podporovali mě nebo mi jiným způsobem pomáhali. Jmenovitě bych chtěla poděkovat prof. doc. PhDr. Vítu Vlnasovi, Ph.D. za poskytnutí potřebných informací, doc. PhDr. Tomáši Jiránkovi, Ph.D. za pomoc s překlady z latiny, Mgr. Vojtěchovi Malínkovi za pomoc s latinou a francouzštinou, Mgr. Lence Galovské za pomoc s italštinou a Mgr. Jiřímu Hrbkovi za cenné rady a předané zkušenosti. Za bezmeznou trpělivost pak svým rodičům Haně a Jiřímu Králíkovým ale hlavně Ing. Davidu Břízovi. Především ale děkuji vedoucímu této práce Mgr. Jiřímu Kubešovi, PhD. za poskytované konzultace, zapůjčení literatury, mnoho cenných rad a konkrétních připomínek, ale hlavně spoustu věnovaného času.

OBSAH

OBSAH	1
I. ÚVOD	3
I. 1. VÝZKUM DĚJIN ŠLECHTY ČESKÝCH ZEMÍ ŽIJÍCÍ OKOLO POLOVINY 18. STOLETÍ.....	5
I. 2. DENÍKY OKOLO POLOVINY 18. STOLETÍ JAKO HISTORICKÝ PRAMEN.....	9
II. EMANUEL ARNOŠT Z VALDŠTEJNA (1716–1789).....	12
II. 1. MLÁDÍ A RODINNÉ ZÁZEMÍ	13
II. 2. STUDIUM TEOLOGIE A PRÁVA V ŘÍMĚ NA COLLEGIU GERMANICU (1735–1741).....	14
II. 3. PROBOŠTEM A KANOVNÍKEM (1741–1759).....	14
II. 4. LITOMĚŘICKÝ EPISKOPÁT (1760–89).....	16
II. 5. MECENÁŠ, NUMIZMATIK, SBĚRATEL, BIBLIOFIL A DĚJEPISEC	17
III. CESTA E. A. Z VALDŠTEJNA NA STUDIA DO ŘÍMA (20. ZÁŘÍ – 29. ŘÍJEN 1735).....	19
IV. STUDIA E. A. Z VALDŠTEJNA NA COLLEGIU GERMANICU (ŘÍJEN 1735 - DUBEN 1741)	29
VI. 1. HISTORIE COLLEGIA GERMANICA DO POLOVINY 18. STOLETÍ	29
IV. 2. DENÍK Z OBDOBÍ STUDIA V ŘÍMĚ.....	31
IV. 3. KAŽDODENNÍ A SVÁTEČNÍ ŽIVOT V COLLEGIU GERMANICU	34
IV. 3. 1. První dny.....	34
IV. 3. 2. Studium a pobyt	35
IV. 3. 3. Koloběh školního roku.....	42
IV. 3. 4. Dny sváteční.....	43
IV. 3. 5. Dny volna.....	46
IV. 3. 6. Mimořádné události.....	47
IV. 3. 7. Strava.....	48
IV. 3. 8. Korespondence	49
IV. 3. 9. Nemoc	52
IV. 4. REFLEXE ŘÍMA	52
IV. 4. 1. Události v Římě okolo poloviny 18. století očima E. A. z Valdštejna	53
IV. 4. 2. Kostely	57
IV. 4. 3. Paláce	61
IV. 4. 4. Příměstské vily.....	63
IV. 4. 5. Zahrady.....	64
IV. 4. 6. Antické a další památky	65
IV. 5. PRŮBĚH STUDIA E. A. Z VALDŠTEJNA NA COLLEGIU GERMANICU	66
V. CESTA E. A. Z VALDŠTEJNA ZE STUDIÍ V ŘÍMĚ (3. DUBNA – 20. ČERVNA 1741).....	70
VI. POBYT E. A. Z VALDŠTEJNA V PRAZE (ČERVEN 1741 – SRPEN 1742)	80
VI. 1. NASTÍHNĚNÍ UDÁLOSTÍ NA MEZINÁRODNÍ SCÉNĚ OKOLO POLOVINY 18. STOLETÍ.....	80
VI. 2. UDÁLOSTI V PRAZE V OBDOBÍ VÁLKY O RAKOUSKÉ DĚDICTVÍ (1741–1743).....	81
VI. 3. DENÍK Z POBYTU V PRAZE	83
VI. 4. KAŽDODENNÍ A SVÁTEČNÍ ŽIVOT E. A. Z VALDŠTEJNA V PRAZE.....	84

VI. 4. 1. <i>Denní stereotyp</i>	84
VI. 4. 2. <i>Nevšední dny</i>	86
VI. 4. 3. <i>Církevní svátky</i>	87
VI. 4. 4. <i>Církevní život E. A. z Valdštejna</i>	89
VI. 4. 5. <i>Veřejný a soukromý život E. A. z Valdštejna jako šlechtice</i>	90
VI. 5. REFLEXE UDÁLOSTÍ ROKU 1741–1742	92
VI. 5. 1. <i>E. A. z Valdštejna jako obyvatel Prahy před a za okupace francouzsko-bavorskou armádou</i>	92
VI. 5. 2. <i>Informovanost o událostech v Praze</i>	94
VI. 5. 3. <i>Informovanost o událostech v českých zemích</i>	99
VI. 5. 4. <i>Reflexe chování cizích vojsk</i>	102
VI. 5. 5. <i>Vztah k Habsburské monarchii a formy vzdoru proti Francouzům</i>	103
VII. DENÍK E. A. Z VALDŠTEJNA JAKO PRAMEN K DĚJINÁM MYŠLENÍ	105
VIII. ZÁVĚR.....	110
IX. RESUMÉ.....	113
X. SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ.....	115

I. ÚVOD

Ve Státním oblastním archivu v Praze se v Rodinném archivu Valdštejnů dochovalo několik deníků Emanuela Arnošta z Valdštejna z let 1735–46. Deníky z této doby, které sepsali církevní hodnostáři, se historikové zatím zabývali poskrovnu. Tato studie si klade za cíl předložit komparativní materiál k výzkumu deníků období baroka, mládí, vzdělávání a socializace¹ šlechtice s velkými ambicemi v katolické církvi. Největší důraz bude kladen na období studií na prestižní jezuitské škole Collegiu Germanicu v Římě a následující rok, kdy se Valdštejn po vysvěcení na kněze, ukončení studia a zisku doktorátu z teologie kanonického práva navrátil zpět do Prahy, která se v té době ocitla pod francouzsko-bavorskou okupací. Úkolem bude též srovnat výše zmíněný deník s dalšími podobnými prameny (např. deníky Adama mladšího z Valdštejna, Arnošta Vojtěcha z Harrachu, Lva Viléma z Kounic, Ferdinanda Augusta z Lobkovicz či Bertolda Viléma z Valdštejna) a přispět ke zjištění způsobu psaní deníků okolo poloviny 18. století.

Deník Emanuela Arnošta je psán německým jazykem, který je sice díky pěkně psané novogotické kurzívě dobře čitelný, ale kvůli barokní stavbě věty a pojmům občas ne zrovna srozumitelný.

Studie se bude snažit zodpovědět následující otázky týkající se studenta teologie šlechtického původu a později novopečeného mladého kněze předurčeného k vysoké kariéře. Co lze vyvodit ze zápisků, které si Valdštejn v letech 1735–42 každý den pečlivě zaznamenával? Jak se mu žilo a studovalo šest let v Římě na přísném jezuitském kolegiu? Co se lze z deníku dozvědět o událostech každodenního a svátečního života tamního studenta? V čem ho pobyt v hlavním městě křesťanství ovlivnil? A jaké aktivity provozoval po návratu ze studií domů? Mohly být ovlivněny nenadálou okupací Prahy či steskem po uměním překypujícím „věčném městě“? Jakým způsobem tuto válečnou dobu ve svých zápiscích reflektoval?

Důležitou otázkou je též, zda si Valdštejn do deníku zaznamenával pouze fakta nebo už i názory a myšlenky. O denících z první poloviny 18. století sepsaných osobami žijícími v českých zemích se toho totiž zatím mnoho neví. A o zápisnících duchovní aristokracie téměř vůbec nic. V západní Evropě se psaní deníků na začátku 18. století (díky lepšímu přístupu ke vzdělání, rozšiřujícímu se ranému osvícenství a s ním spojené tendenci k subjektivismu) rozšířilo nejen ve vyšších vrstvách. V německy mluvících oblastech, kterých se na začátku 18. století proud osvícenství z Francie dotkl dříve, vedl proces subjektivizace a rozvoje indi-

¹ Socializací (na rozdíl od Ivo Cermana) však v této studii nazývám započetí Valdštejnova poslání (či údělu?) a včlenění se do společnosti dospělých.

viduality k vývoji deníkových forem typu tzv. journal intime. Nejedná se již tedy o záznamy zážitků, ale pocitů, stavů duše, religiálních a morálních myšlenek, v nichž autor reflektoval své postoje ke světu. Pozorování a popisování okolí se změnilo na pozorování a hodnocení svých myšlenek, pocitů, postojů atd.² Lze nalézt takovýto typ zápisků též u Valdštejna?

² K deníkům dále WUTHENOW, R.–R. *Europäische Tagebücher. Eigenart – Formen – Entwicklung*. Darmstadt, 1990. ISBN 3-534-03127-X. (ISBN či ISSN literatury uvedené v poznámkách je uvedeno též v kapitole č. X. této práce nazvané Seznam pramenů, literatury a dalších zdrojů - pozn. autorky)

I. 1. Výzkum dějin šlechty českých zemí žijící okolo poloviny 18. století

Dějiny šlechty období raného novověku se čeští historikové zabývají již více jak deset let. Mezi nejvýznamnější představitele patří především Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích,³ který vydává téměř každoročně výsledky (nejen) svého výzkumu ve sborníku nazvaném *Opera historica*. Dále je to především Petr Maťa se svojí dosud nepřekonanou prací *Svět české aristokracie*.⁴

Každodenními dějinami šlechty žijící okolo poloviny 18. století se zabývá kromě Petra Maťy a Václava Bůžka⁵ především Jiří Kubeš,⁶ Rostislav Smíšek⁷ a další.⁸ Základní nastínění života aristokratických vrstev od 16. do 18. století představují kapitoly v díle Josefa Petráně *Dějiny hmotné kultury*.⁹ Zahraniční literatura přináší spíše obecné shrnutí o šlechtě doby vrcholného baroka v českých zemích.¹⁰

Dějiny duchovní aristokracie této doby jsou však pole téměř neorané. O jejím mládí, vzdělání a socializaci nemluvě. Studiu šlechtických mladíků¹¹ obecně se v České republice

³ Podněty k výzkumu české barokní šlechty přinesla konference v Českém Krumlově v říjnu 1995, jejíž příspěvky lze nalézt ve sborníku BŮŽEK, V. (ed.). *Opera Historica 5. Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*. České Budějovice, 1996. ISBN 80-7040-188-5.

⁴ MAŤA, P. *Svět české aristokracie 1500-1700*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-312-6.

⁵ BŮŽEK, V. – MAŤA, P. Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren in Zeitalter des „Absolutismus“ (1620-1740). In ASCH, R. G. (Hg.). *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der Monarchie bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*. Köln–Weimar–Wien, 2001, s. 287-321. ISBN 978-3-412-14000-7.

⁶ Např. KUBEŠ, J. Rudolf Josef Colloredo z Wallsee a jeho studium v Salzburku v letech 1723-1725. In TÝŽ. *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století*. Pardubice, 2007, s. 163-192. ISBN 978-80-7194-929-9; TÝŽ (ed.). *Kryštof Václav z Nostic. Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Praha, 2004. ISBN 80-86197-36-0; TÝŽ. Diplomaticko-úřední cesta generálního válečného komisaře Leopolda Antonína Josefa hraběte Šlika z Pasounu a Holíče (1663-1723) po středoněmeckých dvorech v roce 1706. In *VSH 11*, 2002, s. 62–84. ISBN 80-86046-62-1; nebo TÝŽ. Diplomatické cesty, kariéra a cestovní deníky v době okolo roku 1700 na příkladech cest Kryštofa Václava z Nostic a Leopolda Antonína Šlika. In FRIMMOVÁ, E. – KLECKER, E. (edd.). *Itineraria Posoniesia. Zborník z medzinárodnej konferencie Cestopisy v Novoveku, ktorá sa konala v dňoch 3. – 5. Novembra v Bratislave*. Bratislava, 2005, s. 134-142. ISBN. 80-88880-62-9.

⁷ Např. SMÍŠEK, R. Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi, In *OH 10*, 2003, s. 331-354. ISBN 80-7040-627-5, TÝŽ. Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století. In *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000*, České Budějovice, 2001, s. 125-156. ISBN 80-7044-437-1, TÝŽ. Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku jako pramen historického bádání (Příspěvek k poznání mobility císařského dvora na sklonku 17. století), In KUBEŠ, J. (ed.). *Šlechtic na cestách*, s. 127-159.

⁸ Vyšel např. článek SEHNAL, J. Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína: životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka, In *ČMM 119*, 2000, s. 367-389. ISSN 0323-052X a SOCHOROVÁ, L. Každodennost v deníkových záznamech hraběte Jana Josefa z Vrtby z roku 1752. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 34*, 1994, s. 129-142. ISSN 0487-5648, VOREL, P. Šlechtická aristokracie barokní doby a její sídla ve východních Čechách. In *OH 5*, 1996, s. 335-364. ISBN 80-7040-188-5.

⁹ PETRÁŇ, J. *Dějiny hmotné kultury II/1*. Praha, 1995. ISBN 80-7184-085-8.

¹⁰ van HORN MELTON, J. The nobility in the Bohemian and Austrian Lands: 1620-1780. In SCOTT H. M. (ed.). *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, 2. London–New York, 1995, s. 110-143. ISBN 978-058-2080-71-3 či HASENPFLUG-ELZHOLTZ, E. *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus: Die Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*. München–Wien, 1982. ISBN 34-8644-491-3.

¹¹ Dále též viz studie, která odstartovala bádání o pobělohorské šlechtě vůbec KALISTA, Z. *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic*. Zrození barokního kavalíra. Praha 1932.

věnuje Ivo Cerman,¹² Martin Holý¹³ a Jiří Kubeš.¹⁴ Díky probíhajícím výzkumům Jiřího Havlíka o Janu Bedřichovi z Valdštejna či před pár dny vydané monografii Alessandra Catalana o pražském arcibiskupovi Arnoštovi Vojtěchovi z Harrachu¹⁵ se však blýská na lepší časy. Příspěvek o způsobu trávení dne, ročních stereotypech, reflexi událostí či chápání světa této aristokratické skupiny zatím publikovala jen Radmila Pavlíčková¹⁶ ve své disertační práci o životě a myšlení olomouckého biskupa Karla z Liechtensteina-Castellkornu a krátce též zmíněný Alessandro Catalano.¹⁷ Žádná studie však nepojednává o režimu dne, týdne a roku studenta teologie či začínajícího kněze, který právě svá studia dokončil.¹⁸ Publikované monografie o vysokých církevních úřednících¹⁹ dávají důraz spíše na působení a činnost těchto hodnostářů v době jejich vrcholící kariéry a nezaobírají se ani každodenními stereotypy.

Životem Emanuela Arnošta z Valdštejna se kromě genealogických a encyklopedických prací²⁰ podrobněji zabývali pouze Vít Vlnas²¹ a Jana Chadimová.²² Jejich práce se však věnují především pozdějším životním osudům, sběratelské a mecenášské činnosti hraběte a nevěnují pozornost jeho mládí, studiu v Římě ani jeho socializaci po návratu domů. Existenci deníků sice zmínili, podrobnému zkoumání je však nepodrobili.

¹² CERMÁN, I. Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka. In *ČCH 101*, 2003, s. 818-853. ISSN 0862-6111. TÝŽ. Zrození osvícenského kavalíra, (Vzdělání a cestování Jana Karla z Dietrichštejna), In *ČNM-A 173*, 2004. č. 3-4, s. 157-190.

¹³ HOLÝ, M. Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století. In *FHB 21*, Praha 2005, s. 111-210.

¹⁴ KUBEŠ, J. Rudolf Josef Colloredo. In TÝŽ. *Šlechtic na cestách* s. 163-192, TÝŽ. Fragmenty písemností z kavalírské cesty hrabat z Clary-Aldringenu z roku 1727. In *Theatrum Historiae 1*, Pardubice, 2006, s. 83-108, TÝŽ. Colloredové z Wallsee a jejich pokus o integraci do prostředí panovnického dvora v habsburské monarchii (Edice instrukcí Jeronýma Colloreda o výchově jeho nejstaršího syna z let 1723-1725). In *Sborník prací východočeských archivů 11*. 2007, s. 37-63. ISSN 231-6307.

¹⁵ CATALANO, A. *Zápas o svědomí*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-942-3.

¹⁶ PAVLÍČKOVÁ, R. *Sídla olomouckých biskupů: Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castellkorna 1664-1695*. Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0358-7.

¹⁷ CATALANO, A. Italský deník Arnošta Vojtěcha Harracha (1598-1667). In HEROLD, V. – PÁNEK, J. (edd.). *Baroko v Itálii – baroko v Čechách*. Praha, 2003, s. 333-353. ISBN 80-7007-176-1.

¹⁸ Předkládaná práce by tudíž měla přinést srovnávací materiál k prohloubení poznatku o denním a ročním cyklu mladického období (a konkrétně studií na Collegiu Germanicu) této specifické šlechtické skupiny.

¹⁹ KRÁSL, J. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kněz a arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667*. Praha 1886, ŘEZNÍČEK, V. *Jan Leopold Hay: vypsání jeho života a působení*. Praha, 1915.

²⁰ von WURZBACH, C. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs LII*. Wien, 1885, s. 223, *Ottův slovník naučný*. 26. díl, Praha, 1907, s. 339, BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských biskupů*. Praha, 2000, s. 379-380.

²¹ VLNAS, V. *Sběratelství mezi barokem a osvícenstvím: Vývoj uměleckých sbírek litoměřických biskupů v letech 1655-1790*. Praha 1988 (diplomová práce FF UK). Její část je publikována v časopise *Folia Historica Bohemica 15*, 1991, s. 105-145 a nese název Emanuel Arnošt Valdštejn. Barokní prelát v epoše rozumu.

²² CHADIMOVÁ, J. *Emanuel Arnošt Valdštejn (1716-1789: Dějiny, charakteristika a význam jeho knihovny*. Praha 1998, s. 17-34 (diplomová práce FF UK).

K dějinám Itálie a Říma v 18. století se toho v literatuře české provenience moc nenachází.²³ O jezuitské koleji Collegiu Germanicu nemluvě. Bohužel ani v zahraniční literatuře mnoho srovnávacího materiálu nalézt nelze.²⁴ Jezuity se zabývá především Ivana Čornejová²⁵ a nověji Kateřina Bobková-Valentová.²⁶ V dubnu 2006 se pak v Praze konala Mezinárodní vědecká konference Bohemia Jesuitica 1556–2006 – Jezuité v Českých zemích.²⁷

Dobou války o země Koruny české, kterou Emanuel Arnošt ve svých zápiscích pozorně sleduje a precizně dokumentuje, se již od 19. století podrobně zabývala dlouhá řada historiků.²⁸ Nejnověji ji podrobně popisuje Eduard Maur ve své knize *12. 5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*.²⁹ Zevrubný popis událostí v Praze ve stejných letech od Marie Liškové dosud nebyl překonán.³⁰

Osobním deníkům šlechty z první poloviny 18. století se pak dosud věnovala pouze Lenka Sochorová ve svém článku *Každodennost v deníkových záznamech hraběte Jana Josefa z Vrtby z roku 1752*³¹ a Jiří Sehnal ve studii *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl šlechtice v době vrcholného baroka*.³² Tzv. ego-dokumentům z období pozdního baroka tedy doposud nebyla věnována pozornost odborné veřejnosti, jako tomu bylo u těchto pramenů z doby dřívější, na jejichž využitelnost upozornil Petr Maťa ve svém článku o

²³ HIBBERT, Ch. *Řím: Životopis města*. Praha, 1998. ISBN 80-7106-213-8.

²⁴ SCHMIDT, P. *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion des römischen Ausländerseminars (1552 - 1914)*. Tübingen, 1984. ISBN 3-484-82056-X.

²⁵ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha, 1995. ISBN 80-7185-384-4.

²⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha, 2006. ISBN 80-246-1082-5.

²⁷ CEMUS, P. (ed.). *Mezinárodní konference Jezuité v Českých zemích: sborník abstraktů a dalších konferenčních materiálů: Praha, 25.-27.4.2006*. Praha, 2006. ISBN 80-239-9838-2. (v knize neuvedeno: brož.).

²⁸ WEBER, O. Die Occupation Prags durch die Franzosen und Baiern von 1741 bis 1743. In *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen* 34, 1895/96, s. 1-92, SVÁTEK, J. *Dějiny Čech a Moravy nové doby 5: Panování Marie Teresie I*. Praha, 1897, s. 31-153.

²⁹ MAUR, E. *12. 5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*. Praha, 2003, DENIS, A. - VANČURA, J. *Čechy po Bílé Hoře*. Praha, 1911. Bez ISBN, podrobný, ale bohužel nedokončený sled událostí první slezské války podal GOLL, J. *Válka o země Koruny české (1740-1742)*. I, Praha, 1915. Bez ISBN, ANDERSON, M. S. *The War of Austrian Succession, 1740 – 1748*. London–New York, 1995, FIALA, J. *Pruská invaze na Moravu v letech 1741-42 a její soudobé kulturní reflexe*, Olomouc, 1997, HLAVAČKA, M. *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále*. Praha, 1997. ISBN 80-85770-50-4, STELLNER, F. *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Praha, 1998. ISBN 80-85846-10-1, KOVÁŘ, M. Praha za vlády Francouzů, Bavorů i Prusů r. 1742-1744. *SHK 6-10*, 1905-1909, GÖDÖLLEY, J. – ČERNÝ, F. První slezská válka (od 16. prosince 1740 do 28. prosince 1742). In *VHS I/2*, 1937, s. 66-130 a *VII/2* 1938, s. 94-134. Oboje bez ISBN. SKŘIVAN, A. Války o rakouské dědictví, 1740-1748. In *Historický obzor* 12, 2001, s. 2-9. ISSN 1210-6097.

³⁰ LIŠKOVÁ, M. Praha za války o země Koruny české (1741-1742). In *PSH 4*, 1967-8, s. 58-81. Nověji se tématu věnuje KUBŮ, F. Dotek rokoka. Francouzi v Praze v letech 1742-44. *DaS*, 1991, č. 6, s. 29-35. ISSN 0418-5129, VELÍMSKÝ, F. *Okupace Prahy Francouzy, Bavorů a Sasy (26. 11. 1741-2. 1. 1743)*. Marginalia historica 1, Praha, 1997, s. 168-193.

³¹ SOCHOROVÁ, L. Každodennost. In *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 34, s. 129-142.

³² SEHNAL, J. Deníky, In *ČMM 119*, s. 367-389.

nejstarších českých a moravských deníků.³³ Deníkům a ego-dokumentům obecně se však věnuje celá řada zahraničních děl a studií.³⁴

Obr. č. 1: Ukázka zápisů v deníku Emanuela Arnošta z Valdštejna. Uloženo v SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 317, nestr., 7.-14. červen 1742. (foto autorka)

³³ MAŤA, P. Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny), *FHB 18*, 1997, s. 99-120. ISSN 0231-7494.

³⁴ HOCHE, G. R. *Das Europäische Tagebuch*. Wiesbaden, 1963. Bez ISBN, WUTHENOW, R.-R. *Europäische Tagebücher*, SCHULZE, W. Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente“. In SCHULZE, W. (Hg.). *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin, 1996, s. 11-30. ISBN 978-3-05-002615-2, RUTZ, A. Ego-Dokumente oder Ich-Konstruktion Selbstzeugnisse als Quellen zur Erforschung des frühneuzeitlichen Menschen, In *Zeitenblicke 1* (2002), Nr. 2, [cit. 2002-12-20].

URL: <<http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/rutz/index.html>> a další.

I. 2. Deníky okolo poloviny 18. století jako historický pramen

V prostředí českých zemí se osobní deníky objevily běžněji od poloviny 16. století. Doposud se však představitelé české historiografie hlouběji zabývali u novověkých deníků jen problematikou zápisníků cestovních.³⁵ V nich autor sděloval především netradiční zážitky z kavalírské, diplomatické či jiné cesty do zahraničí a jednalo se o krátký časový úsek řádově dvou let. Je tudíž nutné je od deníků osobních odlišit. Osobní deník si totiž člověk vedl někdy i celý život a dennodenně si do něj zaznamenával hlavně všední události dne.³⁶

Počátky zájmu českých historiků o osobní deníky jako typ historického pramene lze najít již na konci 19. století.³⁷ Avšak ještě ve třicátých letech 20. století hodnotili soudobí historikové deníky pouze jako pomocný materiál. Hodnotu deníků znovu objevil až Josef Janáček a Jan P. Kučera, kteří v sedmdesátých a osmdesátých letech ke svému bádání použili zápisky Adama mladšího z Valdštejna a Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovicz.³⁸ Právě v těchto letech začali i ostatní čeští historikové pod vlivem francouzské školy Annales klást větší důraz i na studium pramenů, které mají výpovědní hodnotu k dějinám každodennosti a mentalit. Současní němečtí historikové tyto prameny nazývají „Selbstzeugnisse“.³⁹ Kromě krátkých zmínek o existenci osobních deníků, jako například soběslavského a tábořského děkana Bartoloměje Michala Zelenky⁴⁰ či velmistra řádu křížovníků s červenou hvězdou Jiřího Ignáce Pospíchala⁴¹ z poslední třetiny 17. století a upozornění Jaroslava Pánka na leningradská bohemika,⁴² se využitím tohoto pramene zabývala až Marie Koldinská a Petr Maťa.⁴³ Nejnověji pak vyšel článek Jiřího Sehnala o denících Jana Jáchyma ze Žerotína⁴⁴ a Lenka Sochorová zpracovala deníkové záznamy hraběte Jana Josefa z Vrtby.⁴⁵

³⁵ BINKOVÁ, S. – POLIŠENSKÝ, J. (edd.). *Česká touha cestovatelská: Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Praha, 1989.

³⁶ MAŤA, P. Nejstarší české a moravské deníky. In *FHB 18*, s. 100-101.

³⁷ Viz DVOŘÁK, M. (ed.), *Dva deníky dra Matiaše Borbonia z Borbenheimu*. Praha, 1896.

³⁸ Ve správě Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny České republiky pod sign. VII Ad 118, německý překlad z roku 1862 je zachován v Rodinném archivu rodnických Lobkoviczů, sign. F 9/45, který se nachází v žitenické pobožce SOA Litoměřice.

³⁹ Dále viz RUTZ, A. *Ego-Dokumente*, In *Zeitenblicke 1* (2002).

⁴⁰ HANZAL, J. Tábořské deníky Bartoloměje Zelenky z et 1680 až 1682. *JSH 52*, 1983, s. 39-45.

⁴¹ TÝŽ. Sondy do tří deníků kléru ze 17. století. In HOJDA, Z. (ed.). *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*, Praha, 1992, s. 80. ISBN 80-85268-12-4 či HANZAL, J., *Jiří Ignác Pospícha a jeho doba*, ČsČH 19, 1971, s. 229-258. ISBN 80-85268-12-4.

⁴² PÁNEK, J. Z leningradských bohemik: (Několik nevyužitých pramenů k českým dějinám předbělohorské doby). *FHB 14*, 1990, s. 207-228.

⁴³ Srov. MAŤA, P. Nejstarší české a moravské deníky, In *FHB 18*, s. 99-120 či KOLDINSKÁ, M. Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků: (Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata). In *FHB 18*, 1997, s. 121-142. ISSN 0231-7494.

⁴⁴ SEHNAL, J. Deníky. In *ČMM 119*, s. 367-389.

⁴⁵ SOCHOROVÁ, L. Každodennost. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 34*, s. 129-142.

Pro badatele je v současnosti velkou překážkou uložení deníků vztahujících se k českým dějinám v různých institucích po celé Evropě. Soupis exemplářů zatím bohužel nebyl pořízen a navíc existují v terminologii nejasnosti. Např. pojem diarium byl dříve chápán jako chronologicky sestavené zprávy o politických událostech a slovo deník by se pak podle Petra Matěje od nich mohlo odlišovat soukromým charakterem. Faktem, že byl sepsán okamžitě, by se cestovní deník mohl lišit od cestopisu jako osobní deník od životopisu či paměti.⁴⁶

Četnost výskytu deníků svědčí také o jejich velké popularitě a to především ve vrstvách vyšší šlechty a českých humanistů. Ještě v polovině 17. století však autor jen výjimečně prozradil své názory a pocity. Zaznamenával především svůj denní harmonogram a evidoval své společenské kontakty. Osobní deníky byly psány na rozdíl od pamětí pro soukromé účely, a proto vyvolával strach z možného prozrazení silnou autocenzuru. Pokud tedy autor zapisoval ožehavější témata, dával se tak formou méně běžné řeči jako např. francouzštiny či šifer.⁴⁷

Deníky jsou také velmi různorodé a liší se od sebe jazykovou úrovní, obsáhlostí či důrazem na určité téma. Pokud autor zaznamenával určité jevy pravidelně, lze deník považovat i až za jakýsi statistický pramen. Na některá témata se ale soustředila většina autorů a ty pak vypovídají o tom, čemu raně novověký člověk věnoval neustále zvýšenou pozornost. Mezi tato témata lze zařadit počasí, denní a roční itinerář, veřejnou činnost, společenské styky, soukromý a rodinný život, finanční záležitosti a současné dění.⁴⁸ Otázkou zůstává, zda se deníky psaly více z potřeb módních či racionálních (např. jako podklad k pamětem) a do jaké míry se změnila témata a charakter záznamu.⁴⁹

O denících z první poloviny 18. století sepsaných osobami žijícími v českých zemích se toho zatím mnoho neví. Pro srovnání ale bude jistě přínosné stručně nastínit situaci v západní Evropě, kde je literatura značně bohatší. Právě zde došlo na začátku 18. století díky lepšímu přístupu ke vzdělání, rozšiřujícímu se ranému osvícenství a s ním spojené tendenci k subjektivismu, k rozšíření psaní deníků nejen ve vyšších vrstvách. V německy mluvících oblastech, kterých se na začátku 18. století proud osvícenství z Francie dotkl dříve, vedl proces subjektivizace a rozvoje individuality k vývoji deníkových forem typu tzv. journal intime. Nejedná se o záznamy zážitků, ale pocitů, stavů duše, religiózních a morálních

⁴⁶ Od 1. poloviny 16. století se začaly vydávat též tzv. kalendáře – malé sešitky s údaji církevních, ekonomických a politických událostí roku, kam si majitel mohl zapisovat své postřehy a poznámky, MAŤA, P. Nejstarší české a moravské deníky, In *FHB 18*, s. 102.

⁴⁷ SEHNAL, J. Deníky, In *ČMM 119*, s. 368.

⁴⁸ Podrobněji MAŤA, P. *Nejstarší české a moravské deníky*, In *FHB 18*, s. 109-118.

⁴⁹ Tamtéž, s. 118.

myšlenek, v nichž autor reflektoval své postoje ke světu. Těžiště zápisů se tedy, hlavně ale až ve druhé polovině 18. století, přesunulo od pozornosti na materiální k pochodům ducha, do oblasti náboženské, morální ale i pocitové. Pozorování a popisování okolí se tedy změnilo na pozorování a hodnocení svých myšlenek, pocitů, atd. Např. pro pietisty byl deník formou osobní zpovědi, jehož vedení bylo nutné pro pozorování, jak jedinec vyspívá ve víře.⁵⁰

Problémem studia těchto dokumentů je však tzv. „Ich-Konstruktion“. Zabýval se jí německý historik Rutz ve svém článku *Ego-Dokument oder Ich-Konstruktion? Selbstzeugnisse als Quellen zur Erforschung des frühneuzeitlichen Menschen*. Přiklonil se spíše k používání užšího pojmu *Selbstzeugnisse*, než k Winfriedem Schulzem⁵¹ na začátku devadesátých let definovanému širšímu názvu *Ego-Dokumente*. Rozdělil pak tyto prameny na dvě odlišné skupiny, „freiwillige“ a „unfreiwillige“ neboli „nicht intendierte“. Většinu deníků zařadil k prvnímu typu pramenů vzniklých vědomou dobrovolnou cestou nevynucenou vlivem vnějších autorit.⁵² Při práci s deníky je však velmi důležité uvědomit si také věk, pohlaví, původ, sociální zařazení, vzdělání či konfesní příslušnost pisatele.

Deník Emanuela Arnošta je psán převážně německy. Je vidět, že autor nebyl v zápisích omezen prostorově jako někteří jiní autoři deníků. Proto se rozsah jeho denních poznámek pohybuje mezi jedním řádkem až např. osmi stránkami. V denících z období studia v Římě se ale objevila častokrát také latina. Především v prvním roce studia, když si opisoval různá nařízení jak se chovat např. v chóru či v komoře, kde spal atd. Také smlouva o přijetí na kolegium je přepsána v tomto jazyce, který Valdštejn již ve svých devatenácti letech musel ovládat jako svůj rodný. Později pak samozřejmě nepřekládal z latiny název kázání či divadelní hry. Z deníku je však patrné, že již takto mladý ovládal též italštinu a francouzštinu. Velmi často používal také šifry. Zdá se ale, jako by se je spíše učil, než, že by si jimi zaznamenával nějaká tajná sdělení. Často totiž šifroval špatně. Skrytá sdělení se týkají především názvů jídel – co dostali k obědu či večeři, nebo sumy na směnkách (*wechsezettel*), které mu rodiče poslali na útratu. Obojí ale zmiňoval občas v deníku i nezašifrovaným písmem. Po návratu domů od latiny i šifer upustil.⁵³

⁵⁰ K deníkům dále WUTHENOW, R.-R. *Europäische Tagebücher*.

⁵¹ Dále viz SCHULZE, W. *Ego-Dokumente*. In SCHULZE, W. (Hg.). *Ego-Dokumente*, s. 11-30.

⁵² Podrobněji RUTZ, A. *Ego-Dokumente oder Ich-Konstruktion Selbstzeugnisse als Quellen zur Erforschung des frühneuzeitlichen Menschen*, In *Zeitenblicke 1*, 2002, Nr. 2, [cit. 2002-12-20]. URL: <http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/rutz/index.html>.

⁵³ SOA Praha, RA Valdštejnů (dále citováno jako RAV), Rkp., sign. 313-317, nestr.

II. EMANUEL ARNOŠT Z VALDŠTEJNA (1716–1789)

Říšský hrabě Emanuel Arnošt z Valdštejna (1716–1789) patří k nejvýznamnějším osobnostem svého rodu a důležitým představitelům českých zemí 18. století. Jedná se o významného barokního církevního hodnostáře – šestého litoměřického biskupa a představitele a mecenáše české vědy (ať již historické či numizmatické).

Životem Emanuela Arnošta z Valdštejna se kromě genealogických a encyklopedických prací⁵⁴ podrobněji zabývali pouze Vít Vlnas,⁵⁵ a Jana Chadimová.⁵⁶ Jejich práce se však věnují především pozdějším životním osudům, sběratelské a mecenášské činnosti hraběte a nevěnují pozornost jeho mládí, vzdělávání v Římě a socializaci po návratu ze studií⁵⁷ v cizině. Existenci deníků sice zmínili, podrobnému zkoumání je však nepodrobili. Ostatní literatura o životě a činech tohoto barokního preláta je velmi sporá, protože šestý litoměřický biskup ani jeho údajně hodnotné vědecké dílo o historii rodu Valdštejnů se dosud moc velkému zájmu historiků netěšilo. Jako šlechtic a vysoký duchovní funkcionář se nejspíše vymykal představě o osvíceneckém vědci. Články o jeho osobě a knihovně se objevily většinou jen v regionálních periodikách,⁵⁸ ve statích o obrozencích zmiňujících zčásti také jeho činnost,⁵⁹ v titulech o dějinách litoměřického kraje⁶⁰ či o dějinách katolické církve v českých zemích.⁶¹ Většinou však lze nalézt zmínku až o jeho litoměřickém episkopátu a pouze nemnozí autoři se trochu zmínili i o období mládí.

⁵⁴ von WURZBACH, C. *Biographisches Lexikon*, s. 223; *Ottův slovník naučný*, 26. díl, Praha, 1907, s. 339; BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských biskupů*, Praha, 2000, s. 379-380. ISBN 80-902811-0-9.

⁵⁵ VLNAS, V. *Sběratelství*. Její výtah je publikován v časopise *Folia Historica Bohemica* 15, 1991, s. 105-145 a nese název Emanuel Arnošt Valdštejn, barokní prelát v epoše rozumu.

⁵⁶ CHADIMOVÁ, J. *Emanuel Arnošt z Valdštejna*.

⁵⁷ Dále viz KRÁLÍKOVÁ, E. *Deníkové zápisky Emanuela Arnošta z Valdštejna z let 1741-1742. K životu mladého preláta šlechtického původu*. Pardubice, 2004 (bakalářská práce FHS UPa).

⁵⁸ O Emanuelu Arnoštovi z Valdštejna lze dále nalézt zmínky ve článku: ČÍŽEK, K. ThDr. A JUDr. Hr. Emanuel Arnošt z Valdštejna, biskup litoměřický. *Litoměřické listy* 14, č. 44 (31. X.) 1936, s. 11. bez ISSN; SMETANA, J. O Valdštejnské knihovně v Litoměřicích, In *Kulturní měsíčník (Roudnice)* 7, 1971, s. 60-62; na svou diplomovou práci nazvanou *Z dějin biskupské knihovny v Litoměřicích* (Praha 1970) navazuje Fedor DOUBEK článkem v *Kulturním měsíčníku (Roudnice)* 13 z roku 1977 s názvem *Z dějin knihoven na Litoměřicku. Valdštejnská knihovna*. Dále srov. ŇUHLÍČEK, J., et al. *Státní archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech III*. Praha, 1972, s. 71-72. Bez ISBN.

⁵⁹ HANUŠ, J. *Mikuláš Adaukt Voigt: český buditel a historik*. Praha, 1910. Bez ISBN. a TÝŽ, *František Martin Pelcl. Český historik a buditel*. Praha, 1914; PROKEŠ, J. *Počátky České společnosti nauk do konce XVIII. stol.* Praha, 1938; SLAVÍK, B. *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha, 1975; HAUBELT, J. *Dějepisectví Gelasia Dobnera*. Praha, 1979. Bez ISBN; SCHLENZ, J. E. Briefe Dobners an den Leitmeritzer Bischof Emmanuel Ernst Reichsgraffen von Waldstein. In *MVGDB* 49, 1911, s. 396-443 či TÝŽ, *Gelehrtenbriefe an den Leitmeritzer Bischof Em. E. Reichsgrafen von Waldstein, MVGDB* 51, 1913, s. 458-475.

⁶⁰ LIPPERT, J. *Geschichte der Stadt Leitmeritz*. Praha, 1871, s. 662, KOTYZA, O. – SMETANA, J. – TOMAS, J. *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice, 1997, s. 480. ISBN 80-238-4357-5.

⁶¹ BUBEN, M. *Encyklopedie*, s. 379-380.

II. 1. Mládí a rodinné zázemí

Emanuel Arnošt pocházel po otci z miletínské větve Valdštejnů.⁶² Narodil se 21. července 1716⁶³ v Praze jako páté dítě císařskému komořímu Janovi Antonínovi Jáchymovi z Valdštejna (1679–1763) a Anně Kateřině z Valdštejna (1687–1745) z lomnické linie. Byl vzdáleně příbuzný s Albrechtem z Valdštejna – vévoda frýdlantský byl synovec jeho prapradědečka. Pro církevní kariéru byl nejspíše určen kvůli faktu, že byl druhým nejmladším sourozencem ze čtyř bratrů a pěti sester a kvůli zhoršeným finančním poměrům rodiny.⁶⁴ Ostatní tři bratři našli uplatnění ve vojenské a politické kariéře. O nejstarším Janu Karlovi se Emanuel Arnošt ve svých denících příliš často nezmínil. Jan Antonín Albrecht vstoupil do kyrysnického pluku a jako nadporučík zažil všechna hlavní tažení sedmileté války. Dotáhl to na polního maršálka. Největší přátelství však Emanuela Arnošta pojilo s nejmladším z bratrů, s Bertoldem Vilémem, který za války o rakouské dědictví sloužil jako poručík v kolovratském jezdeckém pluku. Zájem Emanuela Arnošta o válečné události musel být aktivitami jeho bratrů podmíněn. Na duchovního získal totiž velmi překvapivý přehled o vojenské tematice. Velmi vřelý vztah ale pěstoval též s mladší sestrou Annou Kateřinou,⁶⁵ dvorní dámou u ovdovělé císařovny Alžběty Kristýny Brunšvicko-Wolfenbüttelské⁶⁶ ve Štýrském Hradci. Občas si dopisoval i s další sestrou – Eleonorou Monikou, jež se vdala za knížete Bedřicha Michala Czartorijského a byla dvorní dámou na vídeňském dvoře.⁶⁷

O jeho dětství a dospívání až do devatenácti let bohužel nic přesného nevíme. Jen to, že první vzdělání získal u pražských jezuitů v Klementinu, odkud zřejmě pocházel jeho zájem o přírodní vědy. Také se v této době se stal členem několika bratrstev.⁶⁸ V roce 1733 vstoupil do studentského bratrstva Matky Boží neboli staroměstského škapulířového bratrstva v Praze u jezuitů při kostele sv. Klimenta.⁶⁹ V témže roce se stal též sodálem latinské mariánské

⁶² Roku 1758 byl rod spojen s Vartemberky.

⁶³ Uvádí sám Valdštejn ve svém deníku, ale někteří autoři udávají jiné datum narození: 1. července (*Ottův slovník naučný*, 26. díl, Praha 1907, s. 339 i ČÍŽEK, K. ThDr. a JuDr. Hr. Emanuel Arnošt z Valdšteina, *Litoměřické listy* 14, s. 12) nebo 17. července (BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 379).

⁶⁴ von WURZBACH, C. *Biographisches Lexikon*, s. 230.

⁶⁵ Vdala se za Jana Kašpara hraběte Lanthieriho.

⁶⁶ Jedná se o manželku zemřelého císaře Karla VI., která usilovala o sňatek své stejnojmenné neteře s pruským korunním princem Fridrichem, pozdějším Fridrichem II., od sňatku si marně slibovala, že povede k prusko-rakouskému sblížení. Ani později, po roce 1740, se jí nepodařilo dosáhnout prostřednictvím synovce, Ferdinanda Brunšvického, sblížení s Pruskem. HAMANNOVÁ, B. (red.). *Habsburkové: životopisná encyklopedie*. Praha, 1996, s. 52-53. ISBN 80-7176-415-9.

⁶⁷ CHADÍMOVÁ, J. *Emanuel Arnošt z Valdštejna*, s. 17-21.

⁶⁸ VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 106-108.

⁶⁹ První česká sodalita studentů Neposkvrněného početí Panny Marie, založena roku 1575 v Klementinu, postupně tam dostávali přístup i nestudenti a šlechta, později u jezuitských kolejí i pro měšťany a venkovské poddané obyvatelstvo. Jezuitské sodality se od ostatních lišily přísným řádem a organizovaností, důrazem na

kongregace vedené jezuitů z Klementina. Obliba kultu Panny Marie a víra v její zázračné obrazy ho pak provázela celý život. Na jeho pozdější hlubokou zbožnost působila později velkolepá propagace barokní katolické církve, zejména okázalost, se kterou se setkal při studiích na římském Collegiu Germanicu.⁷⁰

II. 2. Studium teologie a práva v Římě na Collegiu Germanicu (1735–1741)

V roce 1735 vstoupil na Collegium Germanicum v Římě a dosáhl zde za 6 let doktorátu z teologie. Získal zde kulturní rozhled a navázal důležité styky, které využíval až do svého stáří. S největší pravděpodobností lze právě v tomto období shledat také počátek jeho bibliofilských sklonů. O dějepisectví se ale zatím zřejmě ještě nezajímal. Též se nezdá pravděpodobné, že by se zde setkal s propagátory katolického osvícenství. Spíše naopak. Ohromovaly ho barokní slavnosti města Říma, interiéry chrámů a hrobky, fascinovaly jej relikvie a přímo bažil po všech historkách o zázracích. I v Římě se stal členem tamních mariánských bratrstev a roku 1738 „dálkově“ též členem konfraternity Panny Marie Pomocné při jezuitském kostele v Innsbrucku. Nejvíce času však trávil studiem a náboženskými povinnostmi. Jeho oblíbeným světce byl sv. Stanislav Kostka a sv. Apolinář. Jeho pobyt vrcholil roku 1741 kněžským svěcením přímo od papeže Benedikta XIV.⁷¹

Po ukončení studia se se dvěma spolužáky vydal menšími oklikami zpět domů. Miniaturní obdoba kavalírské cesty Itálií, Tyrolskem a Bavorskem mu trvala necelé tři měsíce. Jako předtím v Římě, i zde ho zajímaly především hroby místních světců, výzdoba kostelů, kláštery, knihovny apod. V Bavorsku se se svými spolujezdcy rozloučil a pokračoval domů sám.⁷² O tomto období bude podrobněji pojednáno v následujících kapitolách II., III. a IV.

II. 3. Proboštem a kanovníkem (1741–1759)

Po příjezdu ze studií (léto roku 1741) strávil Valdštejn nejvíce času navazováním kontaktů s nejvýznamnějšími zemskými osobnostmi, především z řad církve. Neměl totiž zajištěnou žádnou prebendu, velké ambice však ano. Po dobytí Prahy francouzsko-bavorským vojskem na konci roku 1741 se ale jeho pozornost začala ubírat spíše k válečným událostem než k náboženské kontemplaci. Většinu zápisků tvoří popis větších či menších šarvátek mezi

disciplínu a osobní angažovanost členů, MIKULEC, J. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, s. 11.

⁷⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-15, nestr.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

rakouskými a cizími vojsky, podrobný popis poloh vojsk a jejich početní stavy, průběhy bitev a potyček s údaji o počtech mrtvých. Je zřejmé, že se o válečné dění na čerstvě vysvěceného kněze zajímal až příliš.⁷³ Zda s příchodem francouzských vojsk přišel do intenzivnějšího styku s myšlenkami osvícenství, není z deníku patrné. Informace o nich však s jistotou získával později od svých placených agentů a spolupracovníků, kteří mu od padesátých let mimo nakupování knih a písemností ve Vídni, Drážďanech a Římě posílali též informace o dění v těchto místech.⁷⁴

Rok po příjezdu z Říma byl se svými rodiči nucen kvůli stavu válečné situace v Praze uprchnout na zámek v Miletíně u Hořic. Zde se zabýval především sháněním zpráv o dění, zvláště v Praze. Do svého deníku si opět vypisoval výtahy z vyhlášek, zaznamenával pohyby vojsk, atd. Začal se také z dlouhé chvíle zabývat dějinami svého rodu.⁷⁵

Názor, že jeho kariéra byla kvůli kompromitaci bratra Jana Karla ve válce o dědictví rakouské zpomalena, je sporný.⁷⁶ Nakonec totiž roku 1743 získal obročí infulovaného probošta (městským farářem s pravomocí nosit mitru) a poté arcibiskupským vikářem (děkanem) v Jindřichově Hradci. Tento přechodný úřad nahradil roku 1745 úřadem kanovníka ve Staré Boleslavi a roku 1746 v metropolitní kapitule sv. Víta v Praze, kde mu byl svěřen úkol kázat v češtině. Zdá se, že mu to šlo dobře, na což byl také náležitě hrdý. Od roku 1748 byl též děkanem u sv. Apolináře v Praze, který nechal restaurovat a obdržel i děkanát ve Staré Boleslavi. Roku 1756 byl jmenován světitím biskupem pražským a titulárním biskupem amyclejským⁷⁷ (biskupem bez diecéze) s určením pro oblast pražské diecéze. Stal se také proboštem staroboleslavským, v roce 1759 tento titul ale nahradil hodností kapitulního děkana.⁷⁸

O jeho všestrannosti vypovídají deníky (vedl si je v letech 1735–1746), do nichž si zapisoval různorodé informace. Popisoval slavnosti pořádané řády a bratrstvy ale i cestu do Třeboně k uvítání panovnického dvora. Lze se z nich dozvědět i o jeho zájmech – jako např. o návštěvě hradčanské kunstkorny. Někdy se ale zajímal i o klepy. Byl však bystrým

⁷³ KRÁLÍKOVÁ, E. *Deníkové zápisky Emanuela Arnošta z Valdštejna z let 1741-1742. K životu mladého preláta šlechtického původu*, Pardubice, 2004. (bakalářská práce FHS UPa) s. 16-20.

⁷⁴ VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 113-118.

⁷⁵ Valdštejnové svůj původ odvozují od rodu Markvarticů, od nichž také převzali do svého erbu lva. HALADA, J. *Lexikon české šlechty*, Praha, 1992, s. 169. ISBN 80-85770-79-2.

⁷⁶ V době své volby nástupcem se totiž stal také tajným radou a možností koadjutorství při arcibiskupství v Haliči ve Lvově s právem nástupnictví nezavrhl panovnice, ale on sám. Tvrdil, že nezná tamější jazyk. Srov. VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 75.

⁷⁷ Titul staré, dnes již neexistující (ztracené) diecéze. Římsko-katolická církev má asi 2 000 titulárních biskupství, leží většinou v oblastech, jež byly v době pozdní antiky křesťanské, [cit. 2005-06-20]. URL: <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/450598-biskup-in-partibus>.

⁷⁸ BUBEN, M. *Encyklopedie*, s. 379-380.

komentátorem a úspěchy jeho kázání svědčí o tom, že musel být také dobrým psychologem. Barokní homiletika byla často fyzickým výkonem a jeho podobizny potvrzují, že nebyl žádný střízlík. Časté pobyty u jiných šlechticů svědčí o jeho společenské oblibě a cti. Mezi jeho vášně patřila jako u většiny šlechticů loterie, hony a slabost měl také pro tabatěrky. Také jeho dětinská víra z mladického a římského období je nenávratně pryč. Od roku 1752 si pak místo deníků psal tzv. memorabilia. Používal v nich pět jazyků – německý, latinský, francouzský, italský a ojediněle i český. Jedná se o úryvky z novinových zpráv a vlastní korespondence s předními osobnostmi rakouské monarchie a jeho evropskými agenty. Jen výjimečně v nich ale najdeme poznámky týkající se jeho života.⁷⁹

II. 4. Litoměřický episkopát (1760–89)

Roku 1759 jmenovala Marie Terezie Emanuela Arnošta šestým litoměřickým biskupem. Rok poté byl v této funkci potvrzen papežem Klementem XIII. a v Litoměřicích intronizován. Jednalo se sice o nejmenší biskupskou prebendu v Čechách, ale je nutné vzít v potaz, že litoměřický biskup stál v hierarchii hned za pražským metropolitou. Oblast byla také neustále ohrožena luteránským Saskem a biskupství potřebovalo schopného správce, který by pozvedl zanedbané finanční i administrativní záležitosti. Díky organizační schopnosti své a děkana Vavřince Slavíka⁸⁰ se Valdštejnovi podařilo vše napravit. Do kapituly nechal též zavést vodovod, založil zahradu a v Třebouticích⁸¹ sobě a svým následníkům postavil letní sídlo. Zasloužil se o rozkvět panství, zakládal farnosti, nemocnice a zřizoval fondy pro chudé. V době hladomoru v roce 1772 ho venkované dokonce nazývali „otec chudých“. Roku 1762 zřídil také generální seminář pro výuku kněží.⁸²

Ze své diecéze se vzdálil pouze jednou, když jel navštívit svou sestru do severní Itálie, aby si tam znovu prohlédl muzea a knihovny. V sedmdesátých letech pak nejvíce rozvinul styky s pražskými osvícenci. Udržoval též kontakty s Vídní, Římem a Říší. O tom, jak moc mu litoměřický kraj přirostl k srdci, lze usuzovat z toho, že v roce 1777 odmítl nabídnutou funkci koadjutora při arcibiskupství ve Lvově s právem nástupnictví.⁸³

⁷⁹ Tamtéž, s. 379-380.

⁸⁰ Sekretář, generální vikář (později též kapitulní děkan) Slavík byl jeho nejbližším spolupracovníkem. Byl to též knihovník, heraldik a diplomatik, který psal o dějinách litoměřického proboštví a sepsal též Valdštejnův životopis, který je k nalezení ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích.

⁸¹ SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha, 1998, s. 897. ISBN 80-7203-099-X; POCHÉ, E. – KRÁSA, J. – KRČÁLOVÁ, J. *Umělecké památky Čech 4*, Praha, 1982, s. 105.

⁸² CHADIMOVÁ, J. *Emanuel Arnošt z Valdštejna*, s. 21-24.

⁸³ Tamtéž, s. 21-24.

Svého cíle – stát se arcibiskupem – roku 1764 málem dosáhl, přednost ale byla nakonec dána oblíbenci vídeňského dvora, baronu Příchovskému. Valdštejnův sen o napodobení svého možného vzoru – vzdáleného příbuzného Jana Bedřicha z Valdštejna, 16. pražského arcibiskupa – tak zůstal nenaplněn. Dne 7. prosince 1789 ve věku 73 let Emanuel Arnošt v Litoměřicích zemřel.⁸⁴

II. 5. Mecenáš, numizmatik, sběratel, bibliofil a dějepisec

Je důležité se uvědomit, že Valdštejn byl v první řadě biskupem. V soukromí se pak nejvíce věnoval svým sbírkám a občas se stýkal s českými dějepytcí. Jeho sbírka mincí patřila k nejhodnotnějším v Čechách a později se jako součást kolekce Františka Šternberka-Manderscheida stala základem numismatické sbírky Národního muzea v Praze. Umělecká sbírka čítá jen v litoměřické rezidenci podle dobových inventářů na šest set obrazů převážně deskové malby pozdního středověku. V kapli na zámku ve Stvolínkách shromáždil jedinečný soubor gotických deskových maleb, což byla na tu dobu nezvyklá záliba. Dědičkou těchto sbírek se stala jeho neteř Alžběta z Edelinku. Též vlastnil tehdy oblíbenou daktyliotéku – soubor sádrových odlitků klasických gem, dále pro experimenty určenou kolekci fyzikálních přístrojů s magnety, zvětšovacími skly, mikroskopy, teleskopy a miniaturními parními stroji či sbírku astronomicko-chronologických tabulek v podobě terčů. Obrovská knihovna, kde shromažďoval především prvotisky a rukopisy, dnes tvoří jádro litoměřické biskupské knihovny. Jeho úmysl uspořádat hodnotné knihovny v Čechách a pořídit inventář listin v zemi však naplněn nebyl.⁸⁵ Z tohoto výčtu se zdá, jako by byl shromažďováním informací přímo posedlý.

Valdštejnův archiv opisů důležitých listin ale poskytoval cennou pramennou základnu též dobovým historikům. Jako jeden z prvních šlechticů tak Emanuel Arnošt umožnil přístup ostatním do své soukromé sbírky a působil tak na další šlechtice. Druhá polovina 18. století byla mimo jiné obdobím, kdy se čeští šlechtici začínali zajímat o svoji minulost. Valdštejn se tudíž stýkal např. se zakladatelem kritického dějepytu Dobnerem, který díky Emanuelu Arnoštovi kriticky opoznámkoval Hájkovu *Kroniku českou*. Potkal se ale i s geologem a numismatikem Bornem, se kterým nakonec stál u počátků Učené společnosti. Ta si sice cenila především asi jeho mecenášských aktivit, ale i jeho odborné historické činnosti.⁸⁶

⁸⁴ BUBEN, M. *Encyklopedie*, s. 379-380.

⁸⁵ Srov. CHADIMOVÁ, J. *Emanuel Arnošt z Valdštejna*, s. 21-24 a VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 113-118.

⁸⁶ V předmluvě k prvnímu svazku *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen* ho však Born srovnává s osobnostmi, jakými byli např. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovicz, Jan Hodějovský z Hodějova, Karel starší ze Žerotína či František Adam Špork a najdeme zde i jeho portrét.

Valdštejnovo dílo však zatím stále zůstává skryto v archivech, jelikož sám nepublikoval, ale spíše štědře podporoval schopné historiky. V roce 1784 se pak stal čestným vicepresidentem Královské české společnosti nauk.⁸⁷

Jeho přítel Dobner mu představil také Mikuláše Adaugta Voigta. Tomu byla numismatická sbírka a literatura Emanuela Arnošta podkladem k průkopnickému dílu o českých mincích *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Müntzen* (Prag 1771). Valdštejn si ale dopisoval také např. s Pelclem a jinými (a to nejen německy a česky, ale i italsky či francouzsky).⁸⁸

Obr. č. 2: Emanuel Arnošt z Valdštejna krátce po svém nástupu na biskupský stolec v Litoměřicích. Obraz Františka Josefa Kučery v biskupské rezidenci v Litoměřicích. Obrázek převzat z VLNAS, V. Emanuel Arnošt z Valdštejna. Barokní prelat v epoše rozumu. In FHB 91, č. 15, s. 365.

⁸⁷ VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 113-118.

⁸⁸ ŇUHLÍČEK, J., et al. *Státní archiv v Praze*, s. 71-72.

III. CESTA E. A. Z VALDŠTEJNA NA STUDIA DO ŘÍMA (20. ZÁŘÍ – 29. ŘÍJEN 1735)

První kniha deníků hraběte Emanuela Arnošta z Valdštejna z třicátých a čtyřicátých let 18. století začíná poznámkami o průběhu cesty z Prahy do Říma, kde měl nastoupit studia na slavném Collegiu Germanicu⁸⁹ (o tomto vzdělávacím ústavu bude pojednáno v následující kapitole). V této kapitole bych se chtěla pokusit o rekonstrukci cesty devatenáctiletého hraběte do výše zmíněné jezuitské koleje.

Cesta z Prahy do Říma mu trvala čtyřicet dní a nedá se označit ani za miniaturní obdobu kavalírské cesty.⁹⁰ Na některých významných místech se sice zastavil, na dvorech však nepobýval a většinu trasy absolvoval bez sloužících či hofmistra. Cesta měla také směřovat do cíle co nejrychleji. Jen v opravdu významných místech se se svými spolucestujícími na den či dva zastavili, aby shlédli ty opravdu největší pozoruhodnosti. Cesta do Říma je tedy spíše jen součástí Valdštejnovy tzv. peregrinatio academica.⁹¹

Do Innsbrucku jej doprovodil bratr Bertold, hofmistr Jan Hagenauer a jeden sloužící – páže Václav Klášterský z Rosengarten. Jeli kočárem zemského formana (*landkutscher*). V Salcburku sdělil, že při prohlídce města využili služeb nájemního kočáru s lokajem.⁹² V Innsbrucku se připojil k dalším sedmi cestujícím do Říma (jeho budoucím spolužákům) a dohromady si pronajali čtyři kočáry. Při zajižďce do Benátek museli přestoupit na loď a přežít dva noční transfery lodí z Padovy do Benátek a zpět. Ač to asi byla Valdštejnova první

⁸⁹ Viz kapitola IV.

⁹⁰ Více o kavalírských cestách viz práce Josefa Pánka, Zdeňka Hojdy, Jiřího Kubeše či Ivo Cermana.

⁹¹ Dalo by se volně přeložit jako cesta za studiem na univerzitě za účelem získání gradu. Je nazývána též *Bildungsreise*. Podstatně se lišila od dřívější tzv. kavalírské cesty, při níž šlo především o navázání kontaktů u významných dvorů, osvojení si šlechtických sociálních dovedností a socializaci do aristokratické společnosti. Dále k tomuto tématu BERNIS, J. J. *Peregrinatio academica und Kavalierstour. Bildungsreisen junger Deutscher in der frühen Neuzeit*. In WIEDERMANN, C. (Hg.). *Rom – Paris – London. Erfahrung und Selbsterfahrung deutscher Schriftsteller und Künstler in den fremden Metropolen*. Stuttgart, 1988, s. 155-181. ISBN 3-476-00610-7. O odeznívání kavalírských cest, které nastalo v první polovině 18. století, se rozepisuje též HOJDA, Z. *Kavalírské cesty v 17. století a zájem české šlechty o Itálii*. In *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha, 1986, s. 216-239. Bez ISBN. „Kavalírskou cestu“ neboli německy „Länderreis“ či francouzsky „Le grand tour“ vymezují též HOJDA, Z. *Delitiae Italiae*. In SLAVÍČEK, L. (ed.), *Artis pictoriae amatores: Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*. Praha, 1993, s. 63-66. ISBN 80-7035-052-0. CSÁKY – LOEBENSTEIN, E. M. *Studien zur Kavalierstour österreichischer Adeliger im 17. Jahrhundert*. In *MIÖG* 1971, s. 408-434. ISSN 0073-8484, HEIß, G. „Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten... unserer ganzen fürstlichen Familie aber zur Glori.“ *Erziehung und Unterricht der Fürsten von Liechtenstein im Zeitalter des Absolutismus*. In OBERHAMMER, E. (Hg.). *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*. München, 1990, s. 155-181. ISBN 37-0280-300-9, HEIß, G. *Bildungsreisen österreichischer Adeliger in der frühen Neuzeit*. In BOBKOVÁ, L. – NEUDERTOVÁ, M. (edd.). *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem, 1997, s. 252-267. ISBN 0-7044-136-4. Nejnověji pak viz LEIBETSEDER, M. *Die Kavalierstour: Adelige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*. Köln, 2004. ISBN 3-412-14003-1 a CERMAN, I. *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavalierstour im 18. Jahrhundert*. In SCHEUTZ, M – SCHMALE, W. – ŠTEFANOVÁ, D. (Hg.). *Orte des Wissens*. Wien, 2004, s. 49-78. ISBN 3-89911-049-8.

⁹² Ten měl oprávnění k jízdám jen do vzdálenosti tří až pěti mil od svého bydliště.

zkušenost s plavbou lodí na moři, žádné postřehy bohužel nezanechal. Poznamenal si jen, kolik ho převoz stál. Taktéž u jízdy na gondolách v Benátkách.⁹³

Po celou cestu si vždy neúnavně zapisoval, z jakého města a v kolik hodin vyrazili na cestu a v jakém městě či městečku přespávali. Někdy si zaznamenal, jak se onen hostinec jmenoval a komu patřil. Hlavní ale bylo nezapomenout zapsat, kolik kde utratili za večeři a nocleh. Zaplacenou sumu uváděl často i u oběda. V Rakousku si celkem často stěžoval, že byli velmi špatně obslouženi. Také počasí jim na cestě moc nepřálo. Na hranicích Čech je potkala hrozivá bouřka a dvakrát asi třicet metrů od nich uhodil blesk, ale „...*uns Gott behütet, daß kein unglük geschahe*“. Večer v Padově zase zažili nepříznivé počasí, kdy „...*daß gantzer 20 minuten lang solche schlossen geworffen, wo Von eine ein halb loth gewogen*“. Co se mší týká, navštěvoval je Valdštejn po dobu cesty jen ve větších městech.⁹⁴

Deník začal mladý hrabě psát 18. září 1735, dva dny před svým odjezdem do Říma. Ráno tohoto dne se naposledy zúčastnil mše ve františkánském kostele Panny Marie Sněžné⁹⁵ a odpoledne se jel rozloučit s příbuznými a známými. Večer pak ještě zašel na nešpory ke sv. Tomáši.⁹⁶ Den před odjezdem dostal od pátera Stráníka, toho času regenta konviktu u sv. Bartoloměje,⁹⁷ dva pozlacené skleněné poháry. Od jiného pátera, který byl kaplanem u jeho tety, zase stříbrný pozlacený krucifix.⁹⁸

Na cestu za studii do římské jezuitské koleje Collegia Germanica se tedy Valdštejn vydal dne 20. září roku 1735 po ranní mši. Cesta vedla přes České Budějovice, Linz, Salzburg a Innsbruck do Tridentu se zajížděkou do Benátek a zpět do Padovy, dále přes Ferraru, Bolognu, Loretto a Assisi do Říma. V Českých Budějovicích se v dominikánském klášteře pomodlili u zázračného mariánského obrazu a „...*unter ihren schutz in unßerer Reiß anbefohlen*“.⁹⁹

První delší zastávku udělali v Salzburgu,¹⁰⁰ kde zůstali dva dny a kde se ve františkánském kostele zúčastnili slavnostní mše ke cti sv. Václava, jíž tam pořádal český

⁹³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 11.-13. října 1735.

⁹⁴ Tamtéž, sign. 313, nestr., září-říjen 1735.

⁹⁵ Dále viz BAŤKOVÁ R., et al. *Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha, 1998, s. 144-148. ISBN 80-200-0563-3.

⁹⁶ Klášter a kostel sv. Tomáše na Malé Straně, patřící augustiniánům, Dále viz. BUBEN, M. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, Žebravé řády*. Praha 2006, s. 54-63.

⁹⁷ Vrcholně barokní kostel v Praze na Starém městě v Bartolomějské ulici, postavil jej pro jezuitu v letech 1726-1731 architekt Kilián Ignác Dientzenhofer. Kostel přiléhá ke konviktu, který roku 1660 obdrželi jezuité a přenesli sem výchovaci ústav pro jinochy z vyšších stavů, ŠKODA, E. *Pražské svatyně*, Praha, 2002, s. 175-176. ISBN 80-7277-098-5.

⁹⁸ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 18.-19. září 1735.

⁹⁹ Tamtéž, září-říjen 1735.

¹⁰⁰ Roku 696 se město stalo sídlem biskupa a roku 798 arcibiskupa.

Dále [cit. 2008-04-16]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/380075-salcpurk>>.

národ na tamější univerzitě. Koupil si zde stříbrný řetízek na hodinky a tři stříbrné prsteny s kamenem. V Salzburgu se ale hlavně Valdštejn setkal s hrabětem Rindsmaulem (který byl pážetem u zdejšího arcibiskupa¹⁰¹), jenž se k Valdštejnovi připojil, jelikož se také chystal vstoupit do Collegia Germanica. Jakým způsobem se potkali, však není bohužel z deníku patrné.¹⁰²

Dne 2. října dorazili mladíci do Innsbrucku,¹⁰³ kde zůstali následující dva dny. Poprvé začal Valdštejn v deníku hýřit slovy obdivu. Upoutal jej zde hrob Maximiliána I. z alabastru s uměleckou (*kunstreich*) náhrobní deskou.¹⁰⁴ Podívali se též do dvorní zahrady. O té si ale jen opovržlivě napsal, že „...wo sonst nichts anders, als das pferd undt die stallung von dem ertztenen pferdt, worauff Maximilianus auch Von ertz setzet“. Navštívili samozřejmě i nedaleký zámek Ambras¹⁰⁵ – císařskou klenotnici, kde se Valdštejn rozplýval nad skvostnými (*kostbahrsten*) drahokamy, medailemi a raritními starožitnostmi. Jak se v Innsbrucku Valdštejn a hrabě Rindsmaul setkali se svými dalšími šesti spolucestujícími a budoucími spolužáky, z deníku bohužel odvodit nelze. Pouze lze zjistit jejich jména. Odpoledne se Emanuel Arnošt rozloučil se svým bratrem a hofmistrem a poté, co domluvili s kočími cenu,¹⁰⁶ vydal se s ostatními sedmi spolucestujícími na cestu do Říma. Ve vozech seděli po dvou a Emanuel Arnošt jel s hrabětem Rindsmaulem.¹⁰⁷

Další dvoudenní zastávkou byl Trident.¹⁰⁸ Zde se ale mladíkům málem nepodařilo najít ubytování. Bylo to kvůli císařským vojákům, kteří v tomto městě též hledali kvartýr. Z nouze však mladíkům pomohli zdejší jezuité.¹⁰⁹ Přestože byl postní den, dovolili jim otci

¹⁰¹ Leopold hrabě z Firmianu, vládl v letech 1727-44, HONZÁK F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa v proměnách staletí*. Praha, 1995, s. 564. ISBN 80-85983-00-1.

¹⁰² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 27.-29. září 1735.

¹⁰³ Hlavní město v hrabství tyrolského, [cit. 2008-04-16]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/272982-inspruk>>, 6. 6. 2008.

¹⁰⁴ Náhrobek ve dvorním, františkánském chrámu sv. Kříže je ozdobený sochami a řezbami A. Collinse. Ve stříbrné kapli je drahocenná socha Panny Marie a náhrobek arcivévodů Ferdinanda a Filipiny Welserové, <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/272982-inspruk>, Srov. Fridrich B. POLLEROS, *Tradition und Recreation, Die Residenzen der österreichischen Habsburger in der frühen Neuzeit (1490-1780)*, in: *Majestas* 6, 1998, s. 94.

¹⁰⁵ Zámek v Tyrolsku, 3,5 km východně od Innsbrucku, leží na vysoké skále nad Innem. Sídlo hraběte z Andechsu a později hraběte Tyrolského. Roku 1563 obdržel Ambras arcivévodů Ferdinand II. od svého otce a pobýval v něm se svou první chotí, Filipinou Welserovou. Ferdinand II. zámek znamenitě rozšířil a roku 1570 v něm uložil bohatou sbírku rukopisů, knih, obrazů, zbraní, mincí, starožitností a dalších uměleckých předmětů, <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/372030-ambras>, 6. 6. 2008.

¹⁰⁶ Cena byla stanovena na dvacet tři dukátů (*species*) a kočím byla dána záloha sedm dukátů (dalších osm měli dostat v Boloni a zbytek v Římě).

¹⁰⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 2.-4. říjen 1735.

¹⁰⁸ Roku 1027 povýšil císař Konrád II. Tridentso na knížectví a zároveň udělil biskupům na tomto území světskou moc. V letech 1543-1563 zde probíhal Tridentký koncil - 19. ekumenický církevní sněm, který zmařil naděje na smíření katolíků s protestanty a zahájil protireformaci, HONZÁK, F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 509-510.

¹⁰⁹ Chrám della Annunziata vyniká vysokou kupolí, spočívající na čtyřech mohutných mramorových sloupech, [cit. 2008-04-16]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/345496-trident>>.

nechat si donést večeři z hostince, jelikož byli „...*Von der Reiß abgemuttet hungrig*“. Ráno obdivovali kostel S. Maria Maggiore,¹¹⁰ kde se konal světoznámý Tridentický koncil.¹¹¹ Nechali si zahrát na „...*die rare orgel so allerhandt stimmen produciret*“ a šli se podívat na zázračný krucifix, „...*welche wie alda die acta Concily Tridentini gelesen wurde den Kopff neigete, und solche alßo bekräftigte*.“ Za obojí museli zaplatit spropitné.¹¹²

Z Tridentu se vydali do městečka Borgo, kde přespali v domě hraběte Cesohy, jednoho z Valdštejnových spolucestujících. V tomto městě si prohlédli klášter klarisek, kde Valdštejna nejvíc zaujala svatá těla. Cesta pokračovala přes pevnost Cavolo „...*eine imprenable festung, so schon wirklich in dem Venetianischen gebieth ist, jedoch dem Keyßer zugehörig*“. Napsal si, že pevnost je na skále nad soutěskou a nikdo ji nemůže dobýt, jelikož nahoru se lze pouze nechat vytáhnout na laně. Mladíci si tuto příležitost nenechali ujít a za spropitné nahoře shlédli kapli, kde byla na oltáři neustále vystavena nejsvětější svátost. Bydlel tam velitel, kaplan a deset vojáků. Zásoby ve sklepích by prý vydržely na půl roku. Opatření byli zdejší vojáci i studnami a ručním mlýnem. A co se střelného prachu týkalo, mohli způsobit „...*die wenige männer einer gantzen armée grossen schaden*“.¹¹³

Z Padovy se pak přes noc přeplavili do Benátek.¹¹⁴ Zde ale zůstali jen jeden den. Prohlédli si náměstí svatého Marka, které se Valdštejnovi zdálo velmi veliké. Světoznámý kostel¹¹⁵ stejnojmenného apoštola jej zaujal především výzdobou jeho čtyř kupolí. Oltářní díly měly podle Valdštejna velmi velkou cenu, stejně tak podlaha z ojedinelého mramoru a neobyčejně velké dveře z ušlechtilé mosazi. Vystoupali také nahoru do zvonice, ze které shlédli celé město a viděli i daleko na moře. Velmi zajímavý hraběti připadal odraz moře,

¹¹⁰ Zbudován v 15.století. Na památku zasedání koncilu tam visí namalovaný veliký obraz tohoto církevního sněmu s podobiznami všech účastníků, <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/345496-trident>

¹¹¹ Svolán na nátlak Karla V., který chtěl v zájmu své politiky v Říši docílit dohody mezi katolíky a protestanty (Karel V. požadoval reformu církve, zrušení celibátu, užívání kalicha pro laiky). Na koncilu však převážily tendence zaměřené proti radikálním reformám katolické církve. Dále [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/345497-tridentisky-snem>>.

¹¹² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 7.-8. říjen 1735.

¹¹³ Tamtéž, 8.-10. říjen 1735.

¹¹⁴ Benátsko si až do roku 1797 (kdy mírem v Campo-Formio připadlo jako kompenzace za územní zisky Francie v Itálii a Rakouské Nizozemí Rakousku) udrželo samostatnost. HONZÁK F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 68-70, dále k městu samotnému <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/217914-benatky-vlaske-m-italske>. Srov. též pohledy dalších raně novověkých cestovatelů, kteří se v Benátkách zdrželi, jako např. Ferdinand August z Lobkowicz, Bertold Vilém z Valdštejna, Bedřich z Donína či Lev Vilém z Kounic. Srov. FOLTÝN, T. Druhá kavalírská cesta a zejména římský pobyt Ferdinanda Augusta z Lobkowicz (1675-1676). In KUBEŠ, J. (ed.). *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století*. Pardubice, 2007, s. 99-127. 978-80-7194-929-9, SALONOVÁ, K. *Kavalírská cesta Bertolda Viléma z Valdštejna v letech 1664-1665*. Pardubice, 2007 (diplomová práce na KHV FF UPa), GRUND, A. (ed.), *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940 a HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír. Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy kounické rodiny v letech 1550-1650*, Brno 1987. Bez ISBN.

¹¹⁵ Sloužil jako dóžecí kaple. Vystavěn byl v letech 976-1071 pod vlivem byzantského slohu a teprve během následujících století byl orientálně dozdoben. Púdorys má tvar řeckého kříže, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/217914-benatky-vlaske-m-italske>>.

způsobující, že člověk viděl město obráceně. Stačilo jen „...den Kopff rukwarths legen, undt hienauff sehen, dan die repercussion des meers solches verursachet“. Poté se vydali na gondole ke zdejšímu jezuitům. Velmi obdivovali jejich kostel plný vzácného mramoru, uměleckých maleb ale též zlatou kupoli. Na gondole pak pokračovali k Ponte Rialto - mostu, který „...nur ein einziger jedoch über die massen grosser bogen ist ohne alle unterstützen, auff welche 3 stiegen gehen, undt solche bruke traget die last Von 40 haüßern“. Odpoledne pak stihli mladíci ještě světoznámý Arzenál,¹¹⁶ skladiště zbraní a munice a jiných válečných potřeb. Valdštejn se v deníku chlubil, že viděli i jednu válečnou loď. Navštívili tam ale též známou velikou, pozlacenou dóžecí galériu Bucentoro,¹¹⁷ na níž obdivoval především řezbářskou práci.¹¹⁸

Den na to odpoledne nastoupili na loď zpět do Padovy,¹¹⁹ kde přistáli ráno následujícího dne. Vyslechli mši u hrobu Antonína Paduánského¹²⁰ a líbali jeho svatý jazyk. Pro tuto relikvii se prý právě dostavovala přeskvostná kaple,¹²¹ sponzorovaná benátskou republikou. U hrobu svítilo sedmdesát luceren, z nichž jedna byla z čistého arabského zlata. Lidé d'áblem posedlí měli být na tomto místě „...durch des heiligen Vorbitt Von Gott Von dem bößen feindt entleget“. Zápach u hrobu byl ale „...was fimalisches“. V sakristii se podle Valdštejna nacházela spousta dalších relikvií a hrabě jistě litoval, že je nemohl spatřit. V tomto kostele byl pohřben též jakýsi minoritský páter Lukáš, který „...würkete sehr grosse miraculla beföhr der leib des heiligen Antony de Padna dieße Kirchen nicht occupirte, so bald aber dießer hereingelegt worden, hörete der seelige Pater Lucas mit denen miraculla auff, die ursach dessen ist allein Gott dem Allmächtigen Kuntbahr“. Dále obdivoval Emanuel Arnošt další mariánský obraz a obraz Ecce Homo, který údajně způsoboval velké zázraky. Valdštejna velmi zaujalo, že zde odpočívala také jakási panna Lukrécie, která „...war in der

¹¹⁶ „...das weltkundig berühmte Arcenal, welches wegen der menge so wohl des groben als gleinen geschützes dan darzu gehörigen munition in grosser abundance), wie auch wegen der haüffigket deren materialien zu denen grossen kriegs schiffen wo Von wir auch eines gesehen, höchsten würdig ist in augen schein zu nemmen“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr. Srov. *Ottův slovník naučný*, 3.díl, s. 719-722.

¹¹⁷ Benátský dóže na ní vyjížděl každoročně na den Nanebevstoupení Páně ve slavném průvodu na Jaderské moře a vhažoval prsten do vln, což mělo znamenat, že se s ním zasnoubil, čímž mělo se symbolicky označit panství Benátek nad mořem, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/225687-bucintoro>>.

¹¹⁸ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 11.-13. říjen 1735.

¹¹⁹ Dále [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/311171-padova-padua-hlavni-mesto-ital-prov-t-jmena>>.

¹²⁰ Nástupce Františka z Assisi. Žil v letech 1195-1231, dále [cit. 2008-06-18]. URL: <<http://http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/374101-antonin-sv-paduansky>>.

¹²¹ Nejspíše kaple sv. Jiří, [cit. 2008-06-10]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/311171-padova-padua-hlavni-mesto-ital-prov-t-jmena>>.

*weldweißheit alßo erfahren, daß sie zu einer wirklichen professorin oder Doctorin promowiret worden, auch viell jahr Philosophiam alhier tradiret“.*¹²²

Poté se šli všichni ještě podívat do kostela sv. Justýny,¹²³ který měl být po Vatikánské bazilice nejpěknějším chrámem a Valdštejnovi se kostel opravdu líbil. Ukazovali jim tam studnu, do níž bylo hozeno nespočetné množství svatých těl. Podle Valdštejna byl tento kostel „...mit einem wort dieße Kirch ist mit ihrer grösse sehr berühmt worden“. Nedaleko tohoto svatostánku se prý nacházela louka, obklopená vodou, aby se tam nedostal žádný kůň ani vůz, kde „...Viell tausendt heylige Martyrer gloreich ihr leben auff gaben, auch aldort ihr ruhr platz sich erwöhlet.“. Nakonec navštívili ještě bylinnou zahradu benediktinského kláštera, kde byl Valdštejn fascinován lekníny. Napsal si, že viděl velké listy na vodě, bez kořenů. Byl tam také strom nazývaný arbor mortis. Valdštejn věřil tomu, že když pod ním někdo jen na hodinu usne, je synem smrti. Prý už se to totiž opravdu stalo.¹²⁴

Dne 16. října dorazili do Ferrary,¹²⁵ kde navštívili pět krásných (*sauber*) kostelů. Jeden z nich patřil otcům roketinům a Valdštejn se divil, že všichni tito otci musejí být šlechtického původu. Ze všech kostelů jej ale nejvíce zaujal kostel teatinů, kde v kapli Antonína Paduánského ležel jeho strýc z matčiny strany, hrabě František Podivín z Valdštejna, který padl v bitvě u Luzzary.

Cesta vedla dále přes Bolognu.¹²⁶ V tomto univerzitním městě si poslechli mši u hrobu sv. Dominika v kostele S. Domenico. Zpřístupněno jim bylo i veliké refektorium a nádherný sklep, který se prý podobal krásnému sálu. V kostele sv. Petroniho¹²⁷ viděli na zemi „...linea meridiana welche Von der sonne durch ein mit fleis durch das tach gemachte löchlein beschinen wird, undt durch den schatten der sonn die mittag zeit, der monaths tag, das zwischen wo die sonne lauffet angetzeiget wird“.¹²⁸ V dominikánském klášteře viděli i pokoj, kde sv. Dominik zemřel. Poprvé za celou cestu též navštívili paláce. Obdivovali tam především mobiliář. O paláci markýze Ranutiho si Valdštejn zapsal, že „...es mehr Vor einen könig eine wohnung ist“. Palác maršála Caprary prý ale ten předešlý přesto o dost předčil.

¹²² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 13.-14. říjen 1735.

¹²³ Velkolepý chrám sv. Justýny, postavený v letech 1521-1532 dle plánů Riccia v renesančním slohu. Má sedm kupolí, ukrývá náhrobek sv. Justýny a oltářní obraz od Pavla Veroneseho, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/311171-padova-padua-hlavni-mesto-ital-prov-t-jmena>>.

¹²⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 14. říjen 1735.

¹²⁵ Hlavní město vévodství ferrarského, v roce 1598 byla připojena k papežskému státu, [cit. 2008-06-06]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/249634-ferrara>>.

¹²⁶ Dále [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/222066-bologna>>.

¹²⁷ Měl být větší než svatopetrská bazilika v Římě, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/222066-bologna>>.

¹²⁸ Jedná se o poledník vyznačený na podlaze v levé boční lodi roku 1653 slavným hvězdářem Domenicem Cassinim, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/222066-bologna>>.

V jeho kabinetu se totiž nacházelo množství drahokamů, stříbra, zlata a rarit. Poté navštívili čtyři zdejší kostely a viděli též věž, která prý vypadala jako by měla každou chvíli spadnout.¹²⁹

Podle smlouvy dali v Bologni kočím další zálohu a pokračovali přes Pesaro, městečko známé operou, do Loreta,¹³⁰ kde toužili spatřit milostivý obraz Panny Marie. Jelikož ale na místo dojeli pozdě, nedostali se dovnitř do chrámu. Alespoň prý tedy obešli „...*auff denen knien umb das heylige haus herumb*“. Další den tam ale ihned pospíchali nechat dát číst mši svatou a vykonat zpověď a svaté přijímání. Poté si prohlédli poklad, který byl ceněn podle Valdštejna na několik miliónů. Odpoledne si v dómu prohlédli známou Casu Sanctu,¹³¹ kde jim bylo ukázáno pár malých hliněných misek, ze kterých svatá rodina jedla. Lucerny a oběti se skvěly zlatem. Jednu z těchto obětí, sošku dítěte ze zlata, věnoval prý francouzský král Ludvík XIV. a byla těžká tolik, kolik vážil jeho prvorozený syn. Něco podobného bylo podle Valdštejna těžko jinde k vidění.¹³² Podobný průběh návštěvy tohoto místa dokládají i ostatní mladí kavalíři cestující po Itálii.¹³³

Cesta pokračovala dál přes Foligno, kde se Valdštejnovi a jeho spolucestujícím stalo neštěstí – jejich kočár se převrhl, „...*jedoch mit der hilf des allmöchtigen nicht im geringsten beschädiget worden, sondern nur ein wenig schroken außgestanden*“. Museli si tedy najmout poštovní kočár.¹³⁴

¹²⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 17. říjen 1735.

¹³⁰ Jedno z nejslavnějších mariánských poutních míst světa se nachází asi 20 kilometrů jihovýchodně od města Ancona. Srov. publikaci, která mi nebyla přístupná SINTARELLI, G. *Loreto. Kunst und Denkmalführer*. Bologna, 1996.

¹³¹ V něm dle legendy přebývala Panna Maria v Nazaretu. Roku 1291 jej prý andělé přenesli z Nazaretu do Tersata u Rjegy, odtud roku 1294 do lesa, náležejícího prý jakési Lauretě (odtud jeho pojmenování domus Lauretana, podle jiných však podle vavřínového háje, lat. lauretum) u Recanati a konečně roku 1295 do Loreta. Svätý dům je umístěn uprostřed dómu s osmihrannou kupolí, který dostavěl papež Sixtus V. v roce 1587. Dóm má tři proslulé kovové dvěře, dílo G. Lombarda. Svätý dům měl ohromný poklad, který nahromadila dobročinnost poutníků, jichž tam přicházelo do roka až 50 000, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/293364-loreto-mesto-ital-kraje-a-provincie-ancony>>. Lorety byly pak podle italského vzoru stavěny i v Čechách. Např. kardinál Ditrichštejn postavil jednu takovou v Míkulově. Nejznámější česká loretánská kaple se však nachází v Praze na Hradčanech. Srov. BAŠTOVÁ, M. – CVACHOVÁ, T. *Pražská Loreta: průvodce poutním místem*. Praha, 2001; ŠŤOVÍČEK, J. Loretánská idea a barokní historismus u Martiniců v době pobělohorské. In *Rozprava o baroku, Sborník příspěvků z kolokvia barokní umění na území severozápadně od Prahy*, Slaný, 1993, s. 14-21; BUKOVSKÝ, J. *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha, 2000, s. 9-10. ISBN 80-7277-015-2.

¹³² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 22.-23. říjen 1735.

¹³³ Toto místo navštívil prakticky každý cestovatel projíždějící Itálií. Z raně novověkých cestovatelů to byl např. Ferdinand August z Lobkovicz, Bertold Vilém z Valdštejna, Bedřich z Donína či Lev Vilém z Kounic. Srov. FOLTÝN, T. Druhá kavalírská cesta. In KUBEŠ, J. (ed.). *Šlechtic*, s. 105, SALONOVÁ, K. *Kavalírská cesta*, s. 20, GRUND, A. (ed.), *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha, 1940 a HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 120.

¹³⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 25. říjen 1735.

V Assisi¹³⁵ navštívili chrám sv. Františka, skládající se ze tří částí – hrobky, kostela spodního a horního. Ukázáno jim prý bylo vše, co tam bylo k vidění – jednalo se především o artefakty¹³⁶ spojené s Františkem z Assisi.¹³⁷ Valdštejn si povzdechl, že sice shlédli jeho hrob, tělo tohoto svatého, ležící v dolním kostele, však bohužel přístupné nebylo. V horním kostele viděli mladíci mramorové sedátko svatého papeže Inocence.¹³⁸ Valdštejn věřil, že když si na něj člověk sedne, „...*durch die Vorbitt dießes heiligen Von dem seitenstechen befreyet wird*“. Nepochyboval ani o pověře týkající se jakéhosi zvonku, který pokud jej člověk nechal zuby rozeznít „...*durch die Vorbitt S: Francisci Seraphici Von denen grausamben schmerzen deren zähnen befreyet, undt entlediget wird*“¹³⁹.

Navštívili též kostel sv. Kláry,¹⁴⁰ kde Valdštejn obdivoval zázračný krucifix, který často mluvil se sv. Františkem, a náplast, vyrobenou sv. Klárou,¹⁴¹ s níž tato světice léčila rány sv. Františka. Mladíci se jeli podívat též do půl hodiny jízdy vzdáleného kostela zvaného Porziuncule,¹⁴² kde se sv. František modlil a „...*von dem bößen geist alßo häfftig angefochten worden, daß Er in sein gleines gärtlein sich unter die dörner geleet, aus welchen dörnern darnach durch ein miracul Roßen so mit blut Versprenget undt ohne stacheln gewachsen seindt, welchen roßen Stok auch gesehen*“. V tomto chrámu byla kaple, původně cela, v níž světec žil a ukončil svůj život. Mladíci zde spatřili jeho srdce a další relikvie. Vše ale bylo raději schováno v jakési krabičce, jelikož když se jednou na tyto relikvie podíval minoritský páter generál, oslepl. Samozřejmě si Valdštejn nezapomněl všimnout zázračného obrazu Panny Marie, který se zmíněným velkým světce mluvíval a u něhož se sv. Františkovi zjevil Kristus a udělil mu veliký odpustek.¹⁴³

Poslední zajímavostí na cestě do Říma byla tzv. Cascade alle marmor, vodopád tekoucí z vysoké skály. Nahoře se nacházelo jezero, kterému „...*wann die Gottes allmacht dem abflus geschränket, schon längst die nahe daran gelegene stadt termi mit dem wasser der*

¹³⁵ Slavné poutnické místo, rodiště zakladatelů řádů františkánského a klarisek, totiž sv. Františka z Assisi a sv. Kláry, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/376640-assisi>>.

¹³⁶ Srov. HRUBÝ, F. Český poutník z Assisi roku 1636. *ČČH* 32, 1926, s. 283-4. Bez ISSN.

¹³⁷ Svatý František z Assisi zvaný též Serafinský (1181 – 1226), zakladatel žebravého řádu františkánů, [cit. 2008-02-15]. URL: <<http://www.newadvent.org/cathen/06221a.htm>>.

¹³⁸ Jedná se nejspíše o papeže Inocence I.

¹³⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 26. říjen 1735.

¹⁴⁰ Chrám Santa Chiara, jsou v něm uloženy ostatky sv. Kláry, [cit. 2008-06-15].

URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/376640-assisi>>.

¹⁴¹ Žila v letech 1194 – 1253. Zakladatelka řádu klarisek, [cit. 2008-04-16].

URL: <<http://www.newadvent.org/cathen/04004a.htm>>.

¹⁴² Jde o kostel stojící uprostřed chrámu S. Maria degli Angeli - velkolepé renesanční stavby od Vignoly z 16. století. V tomto chrámu byl kostelík zvaný Porziuncule. V chrámu byla kaple – původně cela sv. Františka, který tam v letech 1207-1226 žil a ukončil svůj život, srov. [cit. 2008-2-15].

URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/376640-assisi>>.

¹⁴³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 26. říjen 1735.

erde Verglichen, undt geschliffen hätte“. Večer 29. října se už ale mladíci ocitli u vytoženého cíle – před branami Říma.¹⁴⁴

Z deníku z cesty do Říma je patrná především Valdštejnova neoblomná a nadšená barokní víra, úcta ke svatým, kterou dosvědčuje velká pozornost, jíž věnoval hrobům mučedníků a jejich relikviím. Emanuel Arnošt pevně a bez sebemenších pochyb, nekriticky důvěroval všem zázrakům a pověrám. O pravosti relikvií by nikdy nezapochoyboval. Velmi hluboce u něj byla zakořeněna též mariánská úcta.¹⁴⁵

Ani univerzity neunikly jeho zájmu. Popisoval ale jen jejich sbírkové kabinetů. Na univerzitě v Padově jej zaujala spousta jakýchsi pravých přírodnin, v Bologni zase rarity. Valdštejn byl fascinován kamenem, „...*welcher Phosphorus benambset, solchen wann man an das licht gebet undt daß die sonne noch so wenig solchen bestrahlet, solcher alßo entzindet wird dießer feüer gleichet*.“¹⁴⁶

Do deníku je přiložený registr výdajů z cesty z Innsbrucku do Říma v roce 1735. Vypsal si, kolik dal kočímu (*viturino*) za dopravu a zavazadla, za spropitné, jídlo, kvartýry i za to, co si cestou koupil. To byl např. breviář, stříbrný loretánský zvonek, mosazná žlut' a titanová běloba (*weis ertzenes*), velký a malý loretánský obraz, sedm kusů růženců, tři dvojité loretánské čepičky (*käplein*) a květiny pro kočího na klobouk, jak bylo v Loretě zvykem.¹⁴⁷

Ač si Valdštejn na cestě s velkou pravděpodobností nejspíše žádné cestovní průvodce, mapy či jiné cestovní deníky nečetl, jistě byl informacemi dobře vybaven. Dokazuje to zvolená trasa, která vedla přes běžná místa hodná návštěvy, a hlavně zápisky, kde lze nalézt stejné pověsti či legendy jako v denících jiných cestovatelů do Itálie.¹⁴⁸ V deníku je tedy zachyceno vše, co bylo v tehdejší době označováno za program cesty mladého kavalíra. Jedná se však o zážitky spíše společenské. Nikdy se však nelze dozvědět nic o krajích, kterými projížděl, či o tom, jak reflektoval okolní přírodu a její odlišnost od té, kterou znal z domova.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Tamtéž, 27. říjen 1735.

¹⁴⁵ Tamtéž, září – říjen 1735.

¹⁴⁶ Tamtéž, 17. říjen 1735.

¹⁴⁷ Tamtéž, po zápisu z 30. června 1735.

¹⁴⁸ Srov. BÍLKOVÁ, E. –HUSÁKOVÁ, J. –TESAŘÍKOVÁ, A. Kavalírská cesta Heřmana Jakuba Černína z Chudenic. In *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2003*, Pardubice, 2004, s. 89-116. ISBN 80-7194-697-4.

¹⁴⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., září-říjen 1735.

Obr. č. 3: Cesta Emanuela Arnošta z Valdštejna z Prahy do Říma v roce 1735.

IV. STUDIA E. A. Z VALDŠTEJNA NA COLLEGIU GERMANICU (ŘÍJEN 1735 - DUBEN 1741)

VI. 1. Historie Collegia Germanica do poloviny 18. století

Collegium Germanicum – jezuitsko-papežský seminář pro výchovu kněží – byl založen v Římě roku 1552 kvůli rozmáhající se reformaci a též z důvodů potřeby zlepšení vzdělání především říšských kněží.¹⁵⁰

Náboženské rozštěpení západního křesťanství v 16. století důsledkem reformace přineslo v německy mluvících oblastech mj. klesající počet diecézního i řeholního kněžstva, úbytek přednášejících teologie na univerzitách, ale i posluchačů a též nedostatečný počet kleriků. Tuto tíživou situaci se odhodlal vyřešit mladý prelát, prezident tridentského koncilu Giovanni Morone.¹⁵¹ K regeneraci duchovního stavu navrhl založit německý seminář v Římě a pro tuto myšlenku získal též baskického rytíře, jezuitu (později svatořečeného) Ignáce z Loyoly.¹⁵² Collegium Germanicum bylo tedy založeno v roce 1552 za účasti papeže Julia III. a předáno do opatrování jezuitům. Konstituci a pravidla vypracoval novému ústavu výše zmíněný Ignác z Loyoly. Výuka byla založena na učení Tomáše Akvinského. Téhož roku získal Loyola v Římě palác Salviati, který upravil na stálé základní sídlo. Od roku 1574 se pak kolegium nacházelo v paláci u kostela San Apollinare, který pro tyto účely daroval papež Řehoř XIII.¹⁵³ Ten jej pak roku 1580 spojil s o rok dříve založeným Collegiem Hungaricum a přejmenoval na Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum de Urbe. Roku 1584 papež nařídil kolegiu jasné předpisy (přijímání alumnů, jejich vzdělávání, zaopatření, atd.). Na propagaci římsko-katolického náboženství v Říši měl samozřejmě velký zájem, a proto zajistil Germaniku spolehlivý zdroj financí. Tento dosud finančně nezajištěný ústav postavil na pevný základ tím, že na něj převedl rozsáhlý pozemkový majetek.¹⁵⁴

Na jedné straně to byl papežský seminář, na druhé výchovný ústav jezuitů.¹⁵⁵ Podle otců Tovaryšstva Ježíšova měl sloužit pro výchovu zbožných, dobře vyškolených,

¹⁵⁰ [cit. 2008-02-10]. URL: <http://www.kath.de/kurs/vatikan/collegium_germanicum.php>.

¹⁵¹ Biskup modenský a pozdější kardinál, byl častým papežským legátem v říši a jedním z těch, kteří upozorovali nutnost změn v říšské církvi.

¹⁵² GARSTEIN, O. *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia*. New York, 1992, s. 103-130. [cit. 2008-02-15].

URL: <http://books.google.com/books?id=BCps9VpXdV4C&pg=PA103&lpg=PA103&dq=collegium+germanicum&source=web&ots=uLyH5IAzEd&sig=smVArFWm3rly4CnxDpDMb_y0uZA#PPA104,M1>.

¹⁵³ GELMI, J. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha, 1994, s. 179-181. ISBN 80-204-0457-0.

¹⁵⁴ FATA, M. et al. *Peregrinatio Hungarica*. Stuttgart, 2006, s. 147. [cit. 2008-02-10].

URL: <<http://books.google.com/books?id=z-tLsZxJkFAC&pg=PA146&lpg=PA146&dq=collegium+germanicum&source=web&ots=1E2fuaE2e0&sig=TYmD7aKuH5w-D-AbH3F8fX2jOPQ#PPA147,M1>>.

¹⁵⁵ Dále WRIGHT, J. *Jezuité: Misie, mýty a dějiny*. Praha, 2006 či FÜLÖP-MILLER, R. *Moc a tajemství jezuitů: kulturní a duchovní dějiny*. Praha, 2006.

nezávislých a mobilních kněží. Papežské politice však šlo spíše o spolehlivý personál do vedoucích pozic říšské církve, kde se takovýchto kněží nedostávalo. V počátcích kolegia vítězilo pojetí jezuitů a kolegium bylo v této době spíše měšťanským ústavem orientujícím se na duchovní péči a doporučovat své syny bylo možné pouze přes jezuitu. Po prvotním váhání se ale šlechta chytla šance studia na kolegiu a od konce 16. století zde její počet narůstal. S ním samozřejmě i prestiž ústavu. Mezi lety 1660–1740 se pak k hlavnímu slovu dostal papež a z kolegia se stal ústav upřednostňující šlechtice. Znamenalo to snížení studijních nároků a důraz na výuku církevního práva. Vstupovali sem chráněnci biskupů i knížat, kteří se orientovali hlavně na získávání obročí.¹⁵⁶ Vrcholu v počtu šlechty v kolegiu bylo dosaženo mezi lety 1720–1740. V polovině 18. století pak dokonce počet uchazečů převýšil kapacitní možnosti a žadatelé museli být odmítáni (mimo jiné také z finančních důvodů, jelikož se začala stavět nová budova kolegia).¹⁵⁷

Podle zakládací listiny mohli být do kolegia přijímáni jen studenti ve věku mezi šestnácti a jednadvaceti lety. V počátcích existovaly na koleji dva typy žáků – malá skupina německy mluvících studentů připravujících se na kazatelskou dráhu doma a skupina tzv. „convittori“, tedy neněmeckých studentů, kteří si svá studia platili. Průměrný celkový počet žáků se pohyboval přibližně kolem čísla dvě stě. Nejlepší studenty se jezuité samozřejmě snažili odlákat pro svůj řád.¹⁵⁸

Studium bylo v podstatě až na kapesné a náklady na cestu bezplatné a zaručovalo chovanci šanci na vysokou církevní kariéru a zaopatření úměrné jeho postavení. Bezplatnost měla též změnit v Říši se rozmáhající negativní odsudek Říma. Než však mladíci mohli odjet do Říma, museli se podrobit zkouškám, zda jsou vhodní. Vybíralo se z jezuitského odrostu a kandidát musel dát souhlas, že se podrobí pravidlům a nadřízeným. Alumni měli také zapomenout na vazby k domovu. Příbuzní však za ně mohli během pobytu lobovat.¹⁵⁹

Všeobecně se dá říci, že se absolventi Collegia Germanica podíleli na protireformaci a katolické obnově ve své domovině. Věnovali se hlavně vzdělávání kléru a favorizovali jezuitu jako učitele. Mnoho jich také nechalo vytvořit kostely, biskupské rezidence, školy či univerzity inspirované italským barokem. Budovali též veřejné knihovny a podporovali literární produkci. K obracení na katolickou víru však jednotný postup nepoužívali, někdo šel cestou nenásilnou, jiný právě naopak.¹⁶⁰

¹⁵⁶ SCHMIDT, P. *Das Collegium Germanicum*, s. 20-25.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 20-25.

¹⁵⁸ [cit. 2008-02-01]. URL: <<http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/766/pdf/germanicum.pdf>>.

¹⁵⁹ SCHMIDT, P. *Das Collegium Germanicum*, s. 20-25.

¹⁶⁰ [cit. 2008-02-10]. URL: <<http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/766/pdf/germanicum.pdf>>.

Obr. č. 4: Collegium Germanicum a kostel San Apollinare od G. Vasiho z roku 1748. Převzato z webové stránky <http://members.tripod.com>.

IV. 2. Deník z období studia v Římě

Na rozdíl od svých pozdějších zápisků používal Valdštejn v zápiscích z Říma hojně různých přídavných jmen. Řím ho jistě uchvátil, jelikož při popisu vybavení kostelů, zahrad a paláců hýří slovy jako např.: *sehr schön*, *besoders herziges*, *herrlich* či *kostbahr*, a pokud se mu něco opravdu líbilo, zhodnotil to jako *außerläßene* (většinou hudba), *rareste*, *feinste* (mramor), *pure* (stříbro), *vornembste*, *unschätzbar*, *viell tausend werth* či dokonce *charment*. V případě, že se mu něco opravdu nelíbilo, napsal o tom, že to bylo *nichts besonderes*.¹⁶¹ Když totiž šlechtic označil něco za obyčejné, ordinérní, doslova nic zvláštního, znamenalo to velmi negativní odsudek.

Každý den neopomněl poznamenat, jaký svátec měl v ten den svátek (po návratu do Prahy to již do deníku nepsal). Vždy si též zapsal, kdo z členů jeho rodiny měl jmeniny či narozeniny. Neúnavně též vyjmenovával, kdo kdy ve škole musel obhajovat svou tezi a kdo mu oponoval. Vypisoval si také jména, kdo byl v který den v období zkoušek zkoušen. Psal si, jak se jmenovali novici, kteří přijeli do kolegia, kdo měl při obědě latinskou oraci a odkud byl, či kdo kdy odjížděl domů. Zapisoval si, i jaký kardinál byl na jaké slavnosti přítomen, kdo z vyšších hodnostářů byl v čem při jakém svátku či procesí oblečen,¹⁶² kdo za kým šel v průvodu, i jak byly při nejrůznějších slavnostech vyzdobeny kostely, atd. Některé dny si však zapsal jen stroze jednu větu, že měli celý den lekce ve škole (přesněji v Collegiu Romanu) a nic víc. Jindy zas, že šli do vinohradu, který byl od koleje vzdálený asi tři čtvrtě

¹⁶¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

¹⁶² To naopak téměř vůbec nereflektoval Lev Vilém z Kounic, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 129.

hodiny a kde nejspíše hrávali (vždy dvě komory) jakousi italskou hru. V tomto vinohradě vždy pobývali i přes oběd.¹⁶³

Čas si Valdštejn psal v tzv. „*wälsche uhr*“ – tedy v tzv. italském čase, ve kterém první hodina začínala na konci šera po západu Slunce. Hodiny byly číslovány od jedné do dvaceti čtyř, přičemž konec dvacáté čtvrté hodiny znamenal západ Slunce. Tento způsob počítání hodin byl používán v Itálii od 14. až do poloviny 18. století.¹⁶⁴

Často Valdštejn popisuje, jaká hrála při pobožnostech hudba. Množství nástrojů ho jistě velmi okouzlovalo. Když se mu hudba velmi líbila, napsal, že byla „*außerläßene*“. Mše mohla být s varhany, instrumentální nebo jen vokální. Např. v adventu a o půstu nehrály ani varhany ani nezpívali kastráti, pouze alumni sami zpívali. Na varhany se smělo v tato období hrát jen ve svátek.

Dost často si poznamenával údaje, ve kterých se vyskytovala finanční hodnota určité věci. Např., kolik stály šaty, které František Štěpán poslal Marii Terezii, kolik jeho portrét pro nevěstu posetý diamanty. Od bratra Bertolda se dozvěděl, že v pražské mincovně vyrazili 5 000 dukátů, které byly dány Marii Terezii jako jitrní dar a že suma, kterou věnovalo Království české zmíněné arcivévodkyni, čítá 120 000 zlatých. Poznamenal si též, že koncem června 1736 se začalo pracovat na hrobu sv. Jana Nepomuckého v chrámu sv. Víta a že jeho stříbrný sarkofág byl ceněn na 200 000 zlatých.

Pokaždé, když si Emanuel Arnošt něco koupil, vždy si zapsal, kolik to stálo. Koupil si např. růženec z achátu se stříbrnou mincí a želví tabatěrku. Ke konci pobytu si pak zakoupil ještě jednu zlatem vykládanou tabatěrku z želvoviny. Jindy to byly zase věci zcela praktické – spodky, jakási kožená brašna (*tanistrum*) na sešity a čepice na spaní. Zakoupil si i dvě knihy. První byla o historii od kardinála Alberoniho a druhá se nazývala Joannes Barolagus. Nechal si též namalovat dva malé erby se svým znakem.¹⁶⁵

Někdy Valdštejn též od někoho něco dostal. Od barona Grosse obdržel „...*fläschel S: Walburgae öehl*“. Od jednoho klerika obdržel zase část svatého kříže a vosk posvěcený Inocencem XI. Dále dostal od rektora darem relikvie sv. Prima a Feliciana a od jednoho spolužáka část svatého Kříže a kus nohy svatého otce Františka Xaverského a sv. Apolonie.¹⁶⁶

Občas se Emanuel Arnošt zmínil též o počasí. Jednou si zapsal, že kvůli horku musela být nad dvěma postraními ulicemi u baziliky sv. Petra při Božítělovém procesí natažena

¹⁶³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 311-316, nestr.

¹⁶⁴ Do 17. století byl používán také v Polsku a v Čechách, ale v později byl vytlačován hodinami *německými*. Bylo tomu tak nejspíše v návaznosti na kanonický začátek dne. Italský čas najdeme např. na hodinovém stroji na věži na náměstí sv. Marka v Benátkách, [cit. 2008-05-10]. URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Hodina>>.

¹⁶⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.,

¹⁶⁶ Tamtéž, 1. listopad 1735, 1. prosinec 1737.

prostěradla. Jindy zas kvůli horkému počasí nešli ven. V únoru 1736 prý zase docela dost sněžilo, což se už více roků nestalo. Děsivým zážitkem musela být noc, kdy „...*grimmiges wetter in die S: Francisci kammer einschlug, jedoch durch die gnadt gottes keinen andern schaden verursacht*“. Den poté za to vzdávali litaní Bohu díky.¹⁶⁷

Co vše lze ještě v deníku nalézt? Např. kaligrafický seznam alumnů, novicmistrů (*magister novitiorum*) a vicenovicmistrů (*ductor*), kteří v Collegiu Germanicu pobývali mezi lety 1615–1735. Všichni jsou uvedeni i s rokem jejich narození. Valdštejn si vypsal také všechny rektory, kteří vedli kolej mezi lety 1573–1728, a dále soudobé vysoké církevní hodnostáře říšské i uherské.¹⁶⁸ A jak bylo již výše zmíněno, nalézají se ve Valdštejnových denících z Říma také plno šifer.¹⁶⁹

Bohužel se z takto psaného deníku nelze dozvědět o Valdštejnově vztahu k ostatním alumnům, který musel být velmi hluboký už jen tím, že spolu chovanci trávili celé dny ve škole a dosti často i noci v kostelech.

A		I		R	
B		K		S	
C		L		T	
D		M		U	
E		N		W	
F		O		X	
G		P		Y	
H		Q		Z	

Obr. č. 5: Šifry v deníku E. A. z Valdštejna.

¹⁶⁷ Tamtéž, 28. únor 1736, 28. srpna 1736, 2. července 1737.

¹⁶⁸ Tamtéž, zápisky po 31. prosinci 1735.

¹⁶⁹ Viz kapitola č. I. 2. této práce.

IV. 3. Každodenní a sváteční život v Collegiu Germanicu

IV. 3. 1. První dny

Do Říma dorazil Valdštejn koncem října 1735 se svými sedmi spolucestovateli, se kterými se dal dohromady, jak bylo zmíněno v předešlé kapitole, v Salzburgu a Innsbrucku. Předtím, než ale mohli vjet do města, poslali jim patres v ústretu abbého, který měl v kolegiu funkci prefekta,¹⁷⁰ a také vůz, do kterého museli odevzdat vše, co bylo v kolegiu zakázáno vlastnit.¹⁷¹ Každý nový alumnus musel být též nejprve přijat kardinálem protektorem a teprve poté se mohl nechat zapsat do jednoho z národů (*nationes*).

Hned druhý den po příjezdu se též museli zúčastnit duchovních cvičení (*exercicia spiritualia*), která trvala následující tři dny. Zatím chodili oblečení stále ve svých věcech, jelikož tzv. alumnovské šaty dostali až po zpovědi a obdržení úplného odpustku v chrámě San Pietro, kam je k jejich národnímu zpovědníkovi dovedl tři dny po příjezdu jejich vicenovicmistr. Večer téhož dne pak museli absolvovat ještě tzv. „*examen studiorum*“, kde nováčky asi čtvrt hodiny zkoušel rektor a představení kolegia.¹⁷² Poté co obstáli, dostali červený kolegiátní hábit,¹⁷³ tzv. „*cottis*“, a stali se konečně alumny. Svě ponožky, boty, košile i knoflíky museli nechat garderobiérovi.¹⁷⁴ V novém rouchu se pak mladíci odebrali do sálu, kde se sešli všichni stávající alumni, aby vyslechli homilii¹⁷⁵ pátera rektora. V sále stály čtyři velké svícny s pochodněmi. U stolu, na kterém stály dvě stříbrné lucerny (*leichter*) spolu s krucifixem a voskovými svíčkami, seděl rektor. Na sedadlech vedle něj byli usazeni jezuiti, kteří předtím Valdštejna a jeho druhy zkoušeli. Alumni seděli na lavicích. V tento den, 2. listopadu, totiž jako každým rokem začínal v kolegiu nový školní rok. Alumni se vždy odpoledne shromáždili v Collegiu Romanu, kde vyslechli proslov (*oration*) k zahájení školy a před večeří po zmíněné homilii četl rektor seznam alumnů, kteří postupovali do vyšších tříd. Poté všechny napomenul, aby pozorně dodržovali konstituci koleje při pobožnostech i při studiu.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Představený či dozorce nad studenty v semináři, BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s. 53.

¹⁷¹ Nepsal však nic o proclívání jako např. Lev Vilém z Kounic, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 126.

¹⁷² Pater Praefectus Generalis studiorum, Pater Spiritualis, Pater Minister (člověk, který se staral o ekonomické a technické stránky fungování koleje) a Pater Procurator, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 30. říjen-3. listopad 1735.

¹⁷³ Proto byli v římských říkadlech nazýváni *Gamberi cotti* – vaření krabi nebo také kvůli jejich červeným róbám *cardinaletti* – malí kardinálové, SCHMIDT, P. *Das Collegium Germanicum*, s. 20-25.

¹⁷⁴ První alumnovský hábit byli novíci povinni nosit jeden a půl roku. Teprve po této době začali dostávat každý rok roucho nové, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 2. listopad 1735.

¹⁷⁵ Výklad biblického textu či modlitby.

¹⁷⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 2. listopad 1735.

IV. 3. 2. *Studium a pobyt*

Jak již bylo výše zmíněno, studia na Collegiu Germanicu otevírala studentovi velmi slibnou církevní kariéru.¹⁷⁷ Mezi absolventy z Českých zemí patřil např. pražský arcibiskup Arnošt Vojtěch Harrach,¹⁷⁸ olomoucký biskup František z Ditrichštejna,¹⁷⁹ vídeňský arcibiskup Christoph kardinál Anton Migazzi¹⁸⁰ či další pražský arcibiskup Jan Leopold Hay.¹⁸¹ Podrobnější popis jejich studií však zatím neexistuje.

Alumnus musel na této koleji studovat nejprve tři roky filozofii a pak mohl nastoupit čtyřleté teologické studium. Filozofie bývala u jezuitů rozdělena na logiku, fyziku a metafyziku. Valdštejn však rozděloval filozofy pouze na fyziky a metafyziky. On sám měl logiku nejspíše hotovou již z pražského Klementina, jelikož si občas dopisoval s jezuitou Johanem Roschmanem, kterého nazýval svým bývalým profesorem fyziky a logiky v Praze. Teology pak rozděloval na první až čtvrtý ročník. Po skončení těchto studií nesměl nikdo bez zvláštního povolení odejít z kolegia, aniž by v kolegiu přijal alespoň subdiákonát, tedy nejnižší stupeň vyššího kněžského svěcení. Když chovanec dostal povolení (od kardinála protektora) odejít bez vyššího svěcení, musel toto vykonat ve své vlasti nebo zaplatit za dobu, kterou v kolegiu strávil.¹⁸²

Alumni spolu bydleli v tzv. komorách (*cammern*), do kterých je rozdělil páter ministr. Přebývalo jich tam většinou asi kolem patnácti. Valdštejn byl přidělen k dalším třinácti chovancům do komory sv. Ignáce. Popsal si, kdo na jakém místě ležel. Hned u dveří byla postel dohlážitěle (*praefecta camerae*), což byl vždy italský abbé.¹⁸³ V každé komoře se alumni vždy po týdnu (od neděle večer do soboty večer) střídali ve funkci tzv. „*hebdomadaria*“. Tento hebdomadarius musel v sobotu večer předříkávat litanii za všechny svaté a vyprávět italské exemplum o Matce Boží. Ráno pak předříkával určené modlitby. Byl

¹⁷⁷ Získání teologického doktorátu totiž pro kněžské poslání vyžadováno nebylo a dodnes není, ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryštvo*, s. 71.

¹⁷⁸ Arnošt Vojtěch Harrach se však nakonec stal zarytým odpůrcem jezuitů a hlavně jejich monopolu na pražské vysoké učení. Podporovala ho též papežská kurie a římská Congregatio de propaganda fide. Proti Harrachovu názoru byl jen císař. (Jan Bedřich z Valdštejna na rozdíl od Harracha věnoval jezuitům velkou přízeň). Dále CATALANO, A. Italský deník. In HEROLD, V. – PÁNEK, J. (edd.). *Baroko*, s. 333-353, KRÁSL, J. *Arnošt hrabě Harrach*.

¹⁷⁹ Jeho pobyt v Římě ale není spojen s pobytem na Collegiu Germanicu, jelikož si v Římě najal vlastní byt, což mu poskytovalo o hodně více svobody. Také tento prelát později jezuitu nepodporoval. Na Moravu přivedl jejich konkurenty v oblasti vzdělávání – piaristy, dále viz BALCÁREK, P. *Kardinál František Ditrichštejn: 1570-1636: gubernátor Moravy*. České Budějovice 2007. ISBN 978-80-7203-952-4.

¹⁸⁰ Žil v letech 1714 – 1803. Ani tento absolvent kolegia, Valdštejnův spolužák, neměl později jezuitu v lásce. dále ANZENBERGER, G. *Die Rolle Christoph Graf Migazzis (Erzbischof von Wien 1757-1803) zur Zeit Maria Teresia*. Wien, 1994. (Diplomarbeit Uni Wien, Kath.-Theol. Fak.)

¹⁸¹ Dále ŘEZNÍČEK, V. *Jan Leopold Hay*.

¹⁸² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

¹⁸³ Katolický duchovní bez kněžského svěcení, který měl funkci vychovatele, BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s. 53.

těž povinen rozsvěcovat a zhasínat světla visící v prostředku pokoje, dále nosit vodu na mytí a v zimě se starat o oheň. Hebdomadarius z komory noviců¹⁸⁴ musel ještě vždy po obědě i večeri připravit v refektáři lavice, kde jeho spolubydlící hodinu seděli a měli za úkol rozmlouvat s některým magistrem či doktorem. Nazývalo se to rekreace. Poté měl tento člověk za úkol lavice opět uklidit.¹⁸⁵

Každým rokem obměňovali alumni v určené dny svůj šatník. Na začátku léta dostávali šaty na ven i na doma, klobouky, kabáty, birety i pantofle a též bílé šaty do chóru. Vše nové ale dostávali každý rok pouze kněží, školní zřízenci (*bidelli*) a pár dalších alumnů, kteří vykonávali v kolegiu nějaké funkce.¹⁸⁶ Museli totiž chodit do školy do Collegia Romana, i když pršelo, a ostatním pak diktovali.¹⁸⁷ Ostatní alumni si věci mohli pouze vyměnit za méně obnošené.¹⁸⁸

Obr. č. 6: Šaty alumnů Collegia Germanica, tzv. cottis
Převzato ze stránky <http://www.cgu.it>

¹⁸⁴ Pojem novic se nejspíše vztahoval na studenta prvního ročníku filozofie (tzv. fyzika) ale i teologie, pozn. autorky.

¹⁸⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316.

¹⁸⁶ Všechno nové každý rok tak jako kněží obdržel též ještě novicmistr, vicenovicmistr (ten ale jen domácí oblek, kabát ne), ceremoniář a správce kostelního kůru (*rector chori superioris primus*) a knihovník, Tamtéž.

¹⁸⁷ Výklady látky se totiž často měnily v pouhé diktování, ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo*, s. 64.

¹⁸⁸ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316.

V deníku lze dále nalézt též výčet věcí, které alumni museli dodržovat. Dovoleno bylo jen používat a nosit své osobní věci. Jednalo se o zlaté či stříbrné hodinky, tabatěrku a zlatý či stříbrný sak na příbor a pečeť. Alumni si mohli také ponechat svou deku, když nebyla z peří, a svůj polštář. Povoleno bylo i nosit v posteli v noci svoji vlastní noční čepici. Chovanci si také mohli nechat hedvábné či jiné plátěné kapesníky, ručníky, spodní prádlo, pletené podvlékačky.¹⁸⁹

Více bylo však zákazů. Valdštejn si poznamenal téměř třicet příkazů, co vše alumnům dovoleno nebylo. Z nich se lze dozvědět následující informace. Nikdo nesměl pod podmínkou vyloučení nosit u sebe peníze, chodit mimo svou komoru v oblečení na spaní, nosit vlastní pantofle či spát na své vlastní matraci (musel si ji koupit v kolegiu). U jídelního stolu nebylo tolerováno používat vlastní skleničky, nůž ani ubrousky. Též byla zakázána sametová čepice či biretin kromě atlasového. Dále si nikdo nesměl nechat přinést jídlo z venku. Rozmluvy noviců s veterány, vstup do jiné komory než do své a mluvení jiným jazykem než italským či latinským bylo též trestáno (také proto si zřejmě Valdštejn psal deník německy a zapisoval si, kdy bylo v adventu německé kázání). Také nebylo dovoleno vyjít z komory dříve, než to oznámil prefekt komory. V době studia bylo zakázáno změnit místo sezení. Dbalo se i na neporušování ticha při meditaci, stlaní postele a svlékání se. Chovanci kolegia nesměli žádat tzv. „*precedens*“ – nikdo nesměl vyžadovat přednost před ostatními alumnými na základě svého vyššího postavení. Všichni, ať měšťané či šlechtici, ať vévoda či hrabě, měli si být v jezuitském kolegiu rovni. Ve Valdštejnových zápiscích lze ale přeci jen najít tichý nesouhlas s tímto nařízením, a to tehdy, když si vypisoval nějakou informaci o jakémkoliv jiném alumnovi. Nikdy mu totiž nezapomněl přiřadit jeho titul. Dále nebylo dovoleno chodit na vycházky v párech, ale jen po komorách ve dvojicích. Ve škole či na procházce bylo nutné dodržovat pořádek. Nikdo se též nesměl učit hudbě či mít v komoře hudební nástroj. Když někdo uměl na nějaký nástroj hrát a chtěl cvičit, mohl vstoupit do chóru¹⁹⁰ jen s povolením pátera ministra, a to jen občas o sobotách. Dále bylo zakázáno hrát karty, kostky či dámu. Ve vinné zahradě nesměl pak nikdo jít na místo, kde pobývali alumni z jiné komory. A konečně žádný alumnus nesměl používat zrcadlo, paruku ani prsteny.¹⁹¹

Při vstupu na německé kolegium každý alumnus některé věci dostal. Některé si ale musel zaplatit. Byla to např. zeleně natřená almara, která se otvírala nahoře a dole, v níž veprostřed prkno pokryté zelenou látkou tvořilo stůl. Z horní části almary vystupovaly dvě

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Prostor v kostele určená pro hlavní oltář a duchovenstvo či balkón proti hlavnímu oltáři s varhany, odkud při bohoslužbách zpívá chrámový sbor.

¹⁹¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316.

železné tyče, na nichž byl připevněn zelený závěs. Almara sice měla zámeček, ale další klíč vlastnil také páter ministr, takže si do ní alumnus stejně nic schovat nemohl. Dále si musel každý koupit velkou lenošku z červené kůže, na jejíž jedné straně byl připevněn polštář, aby se v létě v horku mohlo na tomto křesle spát. Zaplatit se muselo i za postel ze čtyř prken a třech železných pelestí. Nad touto postelí byly do zdi zabudované dvě železné tyče, na nichž visely modré závěsy. Bylo nutné si koupit též matrace, dva bílé velké polštáře a houně. Další nutností bylo klekátko potažené kůží, cínový kalamář (*dintenfas*), knižní papír, další kalamář v obalu určený do školy, kožené pouzdro, malá učebnice italštiny, kniha meditací v italském jazyce, breviář (*Diuenum horarum*) do chóru, malá miska a úzká tyč španělského vosku.¹⁹²

Některé věci však alumni dostali na začátku studia od kolegia zadarmo. Byl to např. nový červený jezuitský hábit, stejně barevné ponožky, pár nových, palec silných ponožek, které asi nahrazovaly boty, dále pár obnošených, ale ještě použitelných pantoflů, staré obnošené domácí červené šaty na způsob těch jezuitských, trojrohý biret, černý atlasový biretín nazývaný též čepec, černý jezuitský pásek, krátkou bílou plátěnou kamizolu, spodky a noční čepici. Na zimní období pak dostali další červenou vlněnou čepici na spaní. A nakonec ještě červený obnošený kabát, který měl jen delší šosy, žádné kapsy a vypadal spíše jako domácí šaty, dále velký starý vyčištěný klobouk a chórové šaty z plátna.¹⁹³

Jaký byl denní harmonogram alumnů na Collegiu Germanicu? Když jej neovlivnil žádný svátek, tak velmi náročný. Studenti vstávali v půl sedmé ráno. Na obléknutí, umytí a uklizení postele měli půl hodinu. Do půl osmé byl čas na tichou soukromou půlhodinovou meditaci s ranní modlitbou Ave Maria klečíc před svatostánkem (*tabernaclum*).¹⁹⁴ Do devíti hodin pak následovalo studium doma v Collegiu Germanicu. Teologům poté začínala půlhodinová mše. Filozofové ale pokračovali ve studiu a v půl desáté šli všichni na snídani (*prandium* či *collation*). V masových dnech se skládala z polévky a sklenky vína. Když ale byly tzv. suché dny (*kvatembr*),¹⁹⁵ neměli ke snídani vůbec nic a večer dostali jen sklenku vína a pár jablek. V jiné postní dny měli prý ke snídani sice jen sklenku vína, zato ale k večeři dostali větší porci. V deset hodin začínalo další studium, tentokrát ve škole v Collegiu Romanu. Filozofové zde zůstali obvyklou hodinu a půl – tedy do půl dvanácté, zatímco teologové šli už v jedenáct hodin domů a dostali volno (*tempus indifferens*). Filozofové přicházeli domů ve tři čtvrtě na dvanáct a také dostali alespoň čtvrt hodinovou pauzu. Do půl

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Svatostánek, skříňka k uchování Nejsvětější svátosti oltářní.

¹⁹⁵ Čtvrtletně se opakující tři denní půst - vždy středa, pátek a sobota v neděli po Svaté Trojici, po třetí zářijové neděli – Povýšení svatého Kříže, po třetí adventní neděli a první postní neděli před Velikonocemi.

jedné pak následovala opět půlhodinová mše. Oběd, při kterém poslouchali v refektáři latinskou oraci, trval do jedné hodiny. Do půl druhé seděli novici na rekreaci a museli se učit gregoriánský chorál. Veteráni měli ale v této době volno. Od dvou do tří hodin se opět studovalo. Pak měli alumni čtvrt hodiny na oblečení a na to, než se všichni sešli. V půl čtvrté dorazili do Collegia Romana, kde filozofové zůstali zase hodinu a půl a teologové se již po hodině, okolo půl páté, vraceli domů. Ve čtvrt na šest dostali patnácti minutové volno i filozofové, kteří se právě vrátili ze školy. Následovalo hodinové opakování (*correpetition*).¹⁹⁶ Konalo se každý den kromě sobot v knihovně a zkoušelo se při něm. Při opakování dlouhém (*repetitio longa*), které trvalo hodinu, měl vždy jeden alumnus za úkol obhajovat nějakou tezi a druhý mu měl oponovat.¹⁹⁷ Do půl deváté opět studovali doma a pak šli půl hodiny večer. Do deseti hodin seděli novici opět na rekreaci, ale ve čtvrt na jedenáct musel už mít každý ustláno. Následovala čtvrt hodinová litanie ke všem svatým,¹⁹⁸ zkoušky svědomí (*examen conscientiae*) a teprve poté se alumni mohli oddat spánku.¹⁹⁹

Obr. č. 7: Collegium Romanum
Převzato z webové stránky <http://www.romeartlover.it>.

V určité dny, především o svátcích, museli alumni dodržovat také tzv. liturgické hodinky,²⁰⁰ nebo alespoň některé z nich. Tyto pravidelné společné modlitby žalmů

¹⁹⁶ Ať již krátké (*repetitio brevis*) či dlouhé (*repetitio longa*), SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr.

¹⁹⁷ Obhajovalo a oponovalo se ale také ve škole odpoledne v tzv. „*circul*“, Tamtéž.

¹⁹⁸ Shromažďovali se k nim v kapli nebo kostele před vystavenou svátostí nebo v místnosti před obrazem či oltářem k tomu zbudovaným.

¹⁹⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

²⁰⁰ Také nazváno božské officium či breviář. Pro klérus stanovil podobu Trident.

následovaly několikrát po sobě během celého dne.²⁰¹ Začínalo se matutinem (noční modlitba). To se konalo na všechny svátky Panny Marie, ve svátky apoštolů a ještě některé určené svátky. Alumni při něm strávili v kostele vždy šest hodin. Pokaždé byla s matutinem spojená též mše a veřejné přijímání (*communio publica*). Poté následovala ráno prima²⁰² a po ní dopoledne tercie. Tu zpívali alumni každý pátek a neděli. V poledne se konala sexta, odpoledne nona a večer při rozsvěcení světél asi hodinu před západem slunce nešpory. Na ty chodili alumni v neděli a o vigiliích svátků oblečení v šatech zvaných superpelice.²⁰³ Při nešporách zpívali většinou papežští kastráti a zněly k tomu jen varhany. Kastráti zpívali každý jen jeden žalm, za který si prý účtovali pět paulů (což bylo něco přes jeden zlatý rýnský). Ve svátek sv. Apolináře – patrona kolegiálního kostela – či v ještě některé určené významné svátky hrály při nešporách i jiné nástroje. V období prázdnin (*vacatien*) se ale tato hodinka nekonala. Po nešporách následovala opět tzv. „*collation*“, v tomto případě se ale jednalo o jakousi svačinu. Poslední hodinkou byla pak závěrečná modlitba před spaním po západu slunce nazývaná kompletorium.²⁰⁴

Do školy se chodilo pět dní v týdnu, a protože bylo dovoleno vyučovat jen tři dny po sobě, byl v týdnu stanoven kromě neděle ještě druhý odpočinkový den. Nejčastěji jím býval čtvrtek. Tento odpočinkový den však neznamenal, že by měli studenti celý den volno, to bylo pouze odpoledne.²⁰⁵ Pro den či část dne, kdy se nevyučovalo, se užíval Valdštejn pojem *vakanz*.

Každý pátek se zpívalo Miserere (tento kající žalm patřil i celé postní době). V tentýž den musel také někdo z teologů proslovit při obědě v refektáři latinskou oraci a teologové veteráni měli povinnost latinsky číst u prvního stolu. O sobotách (a též v předvečer všech mariánských svátků) se zase v kolegiálním kostele u obrazu Zázračné Panny Marie konala loretánská litanie²⁰⁶ s požehnáním a večer téhož dne vykonával hlavní prefekt kolegia

²⁰¹ Tyto modlitby byly původně od raného středověku předepsány pro mnišské řehole, aby alespoň někdo byl neustále vzhůru a byl připraven, kdyby nastal druhý příchod Kristův a Poslední soud nad lidstvem, [cit. 2008-05-12]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/224498-breviar>

²⁰² Matutinum bylo kromě Vánoc spojeno s *laudami* (při svítání, chvála).

²⁰³ Lněné nebo bavlněné bílé roucho dosahující až ke kolenům, se širokými rukávy. Nosí ji klerikové (kandidát kněžství mající alespoň nejnižší svěcení) při liturgických úkonech. VONDRUŠKA, V. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice, 1991, s. 8. ISBN 80-7322-075-X.

²⁰⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²⁰⁵ BOBKOVÁ - VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s.155-162.

²⁰⁶ Jde o odpolední nebo večerní modlitbu k Panně Marii, úpěnlivou prosebnou píseň (zpívám-li, modlím se dvakrát!) složenou zpravidla z dlouhé řady opakujících se proseb. Středí se text předříkajícího s odpovědi ostatních: „Pros za nás!“. Dá se chápat jako modlitba společenství. Kněz na konci žehná. FISCHER-WOLLPERT, R. *Malý teologický slovník: přehled papežů*, Praha, 1995, s. 56. ISBN 80-7113-124-5. *Katholisches Gebetbuch: enthaltend: Morgen-, Abend-, Mess-, Beicht- und Communion-Gebete, Marianische Tagzeiten, nebst den vor- und nachmittägigen Andachten, wie selbe in der Brünner Minoriten-Pfarr und Loretto-Kirche mit Orgelbegleitung das Kirchenjahr hindurch abgehalten werden*, Brünn 1852, s. 159.

v kolegiální kapli tzv. „*exhortaci*“, povzbuzení. Jednu neděli v měsíci měl každý alumnus vykonat všeobecné přijímání (*communio generalis*).²⁰⁷ Zdá se, že Valdštejn patřil mezi těch nemnoho studentů, kteří ke zpovědi chodili vícekrát, než bylo nutné. Pravidelně totiž téměř po celý rok každou neděli mimo období zkoušek dodržoval tzv. xaveriánskou pobožnost,²⁰⁸ která spočívala ve zpovědi a svatém přijímání.²⁰⁹

Jednou za měsíc se konaly jakési významnější disputace (*disputationem menstruum*) v malé Mariánské kapli v přítomnosti rektora, ostatních jezuitů a všech alumnů, proto tento den „...*schriben den gantzen tag nichts*“. Občas se konala ve škole také větší obhajoba (*circulus maximus*), kdy alumnům přišli oponovat jezuité. V době adventu a půstu bylo povinností teologů ve čtvrtém ročníku sloužit po čtení z evangelia v kolegiálním kostele německé nedělní mše.²¹⁰ Večer vždy před či v den nějakého mariánského svátku nebo na svátek nějakého jezuitského světce se konal tzv. konventin, tedy jakési shromáždění. Valdštejn jej popsal následovně: „...*conventin heisset: wan wir alle sammentliche H: Alumni wie auch alle Jeßuwitter zu sammen kommen, undt der Pater Rector auff einen mit fleis Vor ihm zu gerichteten stuhl kniet Vor dem altar so mit einer menge silbernen leichtern undt der bildnus dießes heiligen dessen fest gefeyert wird, getzieret ist, die lyteney Von aller heiligen bettet. nach Verrichter solchen werden auff dem Cohr mußikaliter etwelche pßalm geßongen, solches dauert eine halbe stundt.*“²¹¹

Jak byl pobyt na jezuitské římské koleji tvrdý, je doloženo i v dopisech pozdějšího bamberského biskupa Adama Bedřicha ze Seinsheimu,²¹² který na začátku 18. století na Collegiu Germanicu též jeden rok (mezi lety 1725–26) studoval. Ve všech dopisech si neostýchavě stěžoval, jak tam byl nerad. Největší mizérií ale podle něj byla strava. Také prý musel vytrpět všechny myslitelné nepohodlnosti jako např. hlad, žízeň, spaní na špatné posteli atd. Ani lidé v Římě se mu nelíbili. Jeho bratr, který tam studoval s ním, ale byl zase celkem spokojen.²¹³ Valdštejn takovéto hodnocení ve svém deníku nikdy nepronesl. Zdá se ale, že v kolegiu nespokojen nebyl. Na nepohodlí si nikdy nestěžoval. Ani v šifrách ne! Informace zaznamenané tajným písmem se týkají většinou pouze názvů jídel.²¹⁴

²⁰⁷ Předepsána byla jedna zpověď za měsíc. BOBKOVÁ - VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s. 164.

²⁰⁸ František Xaverský byl po Ignáci z Loyoly druhý nejvýznamnější řádový světec jezuitů. O xaveriánské pobožnosti se však literatura dále nerozepisuje.

²⁰⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²¹⁰ Z tohoto byl vynechán novicmistr, vicenovicmistr, ceremoniář a knihovník, Tamtéž.

²¹¹ Na mnoha místech pak ale psal, že byl večer konventin, kvůli včerejšímu svátku např. Stanislava Kostky, Tamtéž.

²¹² Žil v letech 1708-1779, GATZ, E. – JANKER, M. S. (Hg.). *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*. Berlin, 1990. ISBN 3-428-10303-3.

²¹³ SCHROTT, L. (Hg.). *Bayrische Kirchenfürsten*, München, 1964, s. 210.

²¹⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

IV. 3. 3. Koloběh školního roku

Školní rok začínal vždy 2. listopadu. Den na to se sloužilo rekviem za všechny zemřelé dobrodince, ale hlavně za jednoho ze zakladatelů kolegia, Řehoře XIII. Jezuité kladli totiž velký důraz na to, aby nikdy nezapomněli na významná data a výročí svých mecenášů, ať už žijících či již zemřelých. Posílali jim proto např. blahopřání k významným svátkům, či za ně sloužili zádušní mše.²¹⁵ Každý rok 5. listopadu bylo nutné uctít zádušní mši také všechny zemřelé alumny a den poté zesnulé rodiče alumnů.²¹⁶

V prosinci bývalo období zkoušek teologů čtvrtého ročníku. Ti, kteří je úspěšně složili, byli před Vánoci vysvěceni v Lateránské bazilice a na Štěpána pak mívali tito nově vysvěceni kněží své primice. Na začátku ledna bývalo každým rokem svaté přijímání jakožto dík za přečkaný rok. Ač v osmnáctém století neznamenal začátek kalendářního roku takový přelom jako dnes, gratuloval rektor studentům v kolegiálním kostele San Apollinare k novému roku. Poté byli jmenováni alumny,²¹⁷ kteří byli pověřeni zpívat při ranní mši na svátek Tří králů Venite Adoremus. Dne 14. ledna se vždy sloužilo requiem za arcibiskupa z Trevíru, který v mládí také studoval na Collegiu Germanicu, založil zde hudbu a později se stal též mecenášem kolegia.²¹⁸

Na Hromnice se svétily svíčky – teologové ve čtvrtém ročníku (tzv. „*forestiers*“²¹⁹) chodili na Quirinál do papežské kaple, kde tyto svíčky obdrželi z ruky celebrujícího kardinála. První den půstu po obědě pak šli chovanci do kolegiálního kostela pro tzv. plnomocný odpustek.²²⁰ Vyrovnalo se to prý odpustku, který by dostali, kdyby každý den navštěvovali nemocniční kostel. To jim umožnil už papež Řehoř XIII. Každý ale musel pětkrát odříkat před velkým oltářem v kostele San Apollinare každý den po celou dobu půstu pět otčenášů, stejně tolik zdrávasů a jedno vyznání víry.²²¹

Po Velikonocích začalo první období zkoušek, které trvalo přibližně měsíc a půl. Ke konci července bývala v kolegiu kongregace kardinálů, kteří vybírali nové alumny pro další školní rok. Při té příležitosti mohli stávající alumny ze všech pěti komor (sv. Petra, Františka,

²¹⁵ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo*, s. 170.

²¹⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²¹⁷ Vždy čtyři kněží, čtyři jáhni a čtyři podjáheni, Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ „... *das seindt die jenigen so eben auff ostern ihrige zeit erstanden haben*“, Tamtéž.

²²⁰ Odpustek je částečný nebo plnomocný podle toho, zda osvobozuje z časného trestu z části nebo úplně. Plnomocný lze získat jen jednou denně a odpouští celý časný trest za hříchy, které byly již vyznány ve svátosti smíření, svaté přijímání, modlitbu na úmysl papeže (Otčenáš a Zdrávas Maria, popř. jinou modlitbu), nesmí mít zalíbení ani v lehkém hříchu a musí vykonat skutek předepsaný pro získání odpustku, dále viz [cit. 2008-05-10]. URL: <<http://www.eucharistie.cz/czech/texty/odpustky/odp1.html>>.

²²¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

Šimona, Jeronýma a Stanislava) u těchto kardinálů požádat o audienci a mohli přednést své stížnosti týkající se kolegia. Druhé zkoušky začaly pak v září. Po nich následovaly říjnové prázdniny, které trvaly až do znovuzahájení školy začátkem listopadu.²²²

IV. 3. 4. Dny sváteční

Na počátku 18. století se v Římě slavilo na sto padesát svátků ročně.²²³ Výběr svátků, které budou slaveny, se řídil breviářem a (podle jezuitské tradice) zvyky místní diecéze. Některé svátky studium v koleji nenarušily vůbec (ze svátku se udělal den odpočinku), jiné jej omezily jen zčásti (studenti šli na mši později). O Vánocích, Velikonocích a Letnicích však měly školní povinnosti ustoupit zcela. Sváteční den přesto neznamenal den úplného osobního volna. Alumni se museli účastnit společných bohoslužeb a kázání a často též dalších pobožností, pořádaných např. mariánskými kongregacemi při kolegiu.²²⁴

Začněme nejdůležitějšími křesťanskými svátky, Velikonocemi, přesněji Květnou nedělí (=Palmare). O této poslední neděli před Velikonocemi museli ke svaté zpovědi a následnému přijímání chodit všichni alumni. Každý alumnus dostal posvěcenou palmovou větvíčku, se kterou pak všichni společně šli procesím kostelem ke dveřím. Ty ale byly zavřeny a studenti před nimi museli zazpívat, na což jim odpovídali muzikanti na kůru. Dveře byly otevřeny, alumni obešli kostel a mohli znovu vstoupit do kostela. Zde pak dva kněží zpívali pašije. Odpoledne poté ještě alumni zpívali při nešporách. Vše se však muselo konat bez varhan, a tak zpívali ob verš napůl s muzikanty. Na Škaredou středu se chodili podívat do Vatikánu do Paulinské kaple, kde se mezi tisícem svíček skvěl svatostánek z nejcistšího křišťálu a drahocenného zlata na zítřejší vystavování Nejsvětější svátosti (*expositio sanctissimi*). Velká kongregace²²⁵ chodila zřejmě v tento den do Lateránu, „...wo Christus der herr das letzte abendmahl gehalten“, pro plnomocný odpustek a malá kongregace²²⁶ na procházku. V tento den zpívali alumni chorálně také první tzv. „*matutinum tenebrosum*“, tedy modlitbu za šera. Tato matutina následovala pak každý den až do úterý po Velikonocích.²²⁷

Na Zelený čtvrtek sloužil rektor mši ve velké mariánské kapli (*oratorium*), kde pak všichni otcové, dále tzv. forestiers – noví kněží, kteří o Velikonocích odjížděli a též nemocní

²²² Tamtéž.

²²³ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 240.

²²⁴ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s. 184.

²²⁵ Do tohoto bratrstva mohli vstoupit jen alumni, kteří byli vysvěceni na kněze, jáhna nebo alespoň podjáhna, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²²⁶ Do té byl vstup povolen až po dokončení noviciátu, Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

šli ke svatému přijímání.²²⁸ Ostatní alumni mohli přijímat až o všeobecném přijímání při následující mši. Při obědě bylo zvykem, že rektor políbil každého, kdo seděl na rohu stolu. Odpoledne chodívali do Vatikánského paláce na italské kázání a podívali se znovu do Paulinské kaple, kde již byly vystaveny vzácné ostatky svatých z chrámového pokladu. Viděli též tabuli připravenou pro hostinu kardinálů, kteří byli podle zvyku oblečeni ve fíkové barvě. V tento den se také odkrývaly všechny oltáře a navštěvovalo se dvanáct svatých hrobů. V posledním ročníku byl Valdštejn v tento den na mši v Sixtinské kapli, které se účastnil i papež a kardinálové. Viděl, jak svatý otec přenesl Nejsvětější svátost do svatého hrobu a odebral se na ložii sv. Petra. Zde exkomunikoval kacíře, Turky, Židy a pohany a hodil dolů mezi lid zapálené voskové svíčky. Poté udělil požehnání a odebral se do sálu, kde umyl nohy třinácti chudým kněžím z různých národů. Tito kněží prý byli bíle oblečeni a každý dostal kytici, zlatou minci²²⁹ a papež je pak osobně obsloužil u stolu.²³⁰

První den tzv. tridua, na Velký pátek, se zpívaly pašije, adoroval se kříž a pak se v chrámu San Pietro opět ukazovaly vzácné ostatky a památky z chrámového pokladu.²³¹ Na Bílou sobotu se pak světil velikonoční oheň a svíčky. Poté co alumni dozpívali proroctví (*prophetia*), světila se v křtitelnici křestní voda. Alumni se vrátili do chóru a zpívali litanii za všechny svaté. Krátce na to začala mše. Valdštejn se velice divil tomu, že v Římě nebylo slaveno Zmrtvýchvstání Krista na Bílou sobotu večer jako v německy mluvících zemích, „...sondern gleich nach dem ambt schon alles vorbey“. Vzkříšení neboli neděle Velikonoční byla sice v jistých ohledech výjimečná, v podstatě se ale moc nelišila od jiných nedělí během roku. Na Velikonoční úterý šla pak vždy malá kongregace do špitálu, kde musel každý vlastnoručně podat nemocnému jeden sladký preclík (*ciambelle*), dva velké piškoty, dvě pečená jablka, někdy dvě sušenky a velkou dlaň bílého cukru. Velká kongregace šla do věznice zvané *Carcere nouvo*, kde alumni sloužili mši a po ní rozdávali vězňům oběd.²³²

Dalšími svátky byly tzv. dny „svatodušní“, kdy měli studenti volno od odpoledne v předvečer Letnic až do úterý po Letnicích. V předvečer Letnic²³³ se každým rokem zpívalo šest proroctví a světila se opět křestní voda. Ceremonie byla stejná jako na Velikonoční

²²⁸ Povinnost velikonoční zpovědi a přijímání zavedl Tridentský koncil, BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s.128.

²²⁹ Lev Vilém z Kounic chtěl tuto minci získat pro sebe, a proto za ni zaplatil čtyři scudy, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 151.

²³⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., Srov. HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 134.

²³¹ Lev Vilém z Kounic se zmínil o slavnostním „líbání sv. Kříže“, při němž si papež zul střevíce. Vše bylo zcela prosté, jednoduché, bez ozdob – jak šaty duchovních, tak stěny kostela atd. Tamtéž, s. 135.

²³² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr. O slavnostním jezdeckém průvodu papeže a kardinálů, který zažil např. Lev Vilém z Kounic, se však Valdštejn nikdy nezmínil, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 136.

²³³ Neboli seslání ducha svatého na apoštoly po Zmrtvýchvstání. Osmá neděle po Velikonocích.

sobotu. Volno Valdštejn popisuje tím, že sice bylo studium doma, ale nebyly lekce v Collegiu Romanu. Přesný obsah studia a lekcí však bohužel z deníku patrný není. Po tyto čtyři sváteční dny dodržovali pobožnosti jako v kterýkoliv všední den. Na letniční pondělí nebo někdy i úterý pak ale novici skládali před krucifixem a třemi svědky přísahu, přičemž den před tím museli jít ke zpovědi. Tato přísaha neboli „*jurament alumnorum*“ se konala vždy ve velké mariánské kapli, kde rektor sloužil mši, při níž novicové přijímali. Mladíci museli přísahat, že chtějí vstoupit do duchovního stavu, a tento slib je tedy zavazoval k povinnosti vysvěcení na kněze.²³⁴

Deset dní po Letnicích, na svátek Božího Těla se ve Vatikánu každý rok konalo světoznámé procesí. Bývalo podle Valdštejna „*sehr prächtig*“ a objevovalo se tam mnoho prelátů, biskupů, arcibiskupů i kardinálů. V tento den bylo studium také zkráceno.²³⁵

Na vigílii Narození Páně (24. prosince) nebylo celý den ani studium. Alumni vyslechli nejdříve doma mši. Poté se po komorách vydali do S. Maria Maggiore pro odpustek a podívali se na dochované jesličky, v nichž prý malý Ježíš spal. Odpoledne pak zašli do papežské kaple v paláci na Quirinálu, kde shlédli stůl s pyramidami cukru, připravený pro svačinu kardinálů. Další rok zase viděli na tabuli kardinálů „*...unter andern sehr rahren früchten ein über die massen kunstreiches griplein in zuckerwerk.*“ Za tuto hostinu musel každý kardinál zaplatit, ať přišel nebo ne. Doma pak museli všichni alumni ke zpovědi. Poté dostali výjimečnou svačinu – bílý cukr, jeden v oleji pečený sladký preclík,²³⁶ dva malé mandlové koláče, cukrem polité mandlové rohy a „*einigen wenigen bachwerck*“, čímž Valdštejn myslel asi pečené cukroví.²³⁷

Stejně tak bylo volno i den následující, kdy začaly Vánoce. Celý obřad začal půlnočním matutinem, při němž v prvním nokturnu zazněly housle, hoboj, další instrumenty a dobří vokalisté a zbylá dvě noktoruna zpívali alumni na chóru sami. Následovala mše, což byla vždy primice někoho z nově vysvěcených kněží. Všichni při ní opět přijímali. Poté alumni zpívali laudy, modlili se primu a pak byla mše pro hodnostáře sloužená rektorem. Po snídani následovala tercie a ještě jedna mše s obyčejnou hudbou, po ní se ještě modlili sextu a nonu, čímž byl dopolední svátek po osmi hodinách v kostele ukončen. Při obědě vyslechli jako každý den latinskou oraci. Na nešporách hrály opět housle a hoboje jako ráno a po kompletoriu se alumni odebrali na večeři. Na Štěpána (26. prosince) pak chodili studenti

²³⁴ SCHMIDT, P. *Das Collegium*, s. 49.

²³⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr. Podle Lva Viléma z Kounic se procesí účastnilo tisíc kněží a kleriků, papež sám nosíval svátost. HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 137.

²³⁶ Viz v textu *ciambelle*

²³⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

každým rokem do San Stephano Rotondo, kde jeden z kardinálů sloužil mši pod širým nebem. Venku se pak také obědvalo. Např. na Štěpána roku 1735 byly prý venku dokonce i nešpory a kompletorium. Poté se odebrali do Lateránské baziliky. V tento den se prý večeře skládala z obvyklého jídla, ale dostali k ní dort z vajec.²³⁸

Mezi nejdůležitější svátky slavené v kolegiu patřily též svátky svatých a blahoslavených jezuitů, hlavně pak výroční dny kanonizace zakladatelů řádu²³⁹ a schválení Tovaryšstva. Slavil se např. 13. listopadu svátek sv. Stanislava Kostky, svátek sv. Františka Xaverského (3. prosince), Jana Františka Regis (24. května), Aloyse Gonzagy (21. června), a sv. Ignáce z Loyoly, zakladatele „...der löblichen societät“ (31. července).²⁴⁰ V tyto dny i v jejich vigílii den předem býval ve velké mariánské kapli konventin, oslavná řeč v Collegiu Romanu nebo slavnostní nešpory v hlavním jezuitském římském kostele Al Jesu. V tyto dny bývala také mše s přijímáním a někdy byl alumnům obohacen jídelníček. Studenti se ale v tyto dny lekcím ve škole nevyhnuli, ty byly pouze zkráceny.²⁴¹

IV. 3. 5. Dny volna

Mezi všeobecně předepsané volné dny nepatřily jen měsíc trvající prázdniny na začátku podzimu (*vacationes autumnales*), ale i tzv. dny „masopustní“ – od masopustní neděle večer až do večera Popeleční středy. Daly by se považovat za prázdniny stejně jako Vánoce, kdy mívali studenti volno od 23. prosince do 2. ledna a Velikonoce (kdy nebylo studium od Květné neděle do konce velikonočního oktávu).²⁴²

V masopustní volné dny sice alumni do školy chodili, mohlo být i studium doma, ale nekonaly se lekce a tzv. „*circulus*“, v němž museli studenti disputovat. Masopust oznamoval vždy v neděli večer deset dní před Popeleční středou páter ministr. Den před začátkem tohoto masopustu po obědě dostal každý alumnus kolik chtěl cukrovinek a na výběr bylo dokonce i z různých druhů. Večery trávili alumni v tomto období chozením do divadla většinou do Seminaria Romana. Hrál se téměř každý den a hry trvaly tři až pět hodin. Hrávaly se tragédie, komedie (převážně latinské a jen zřídka italské), občas burleska.²⁴³ Novici při

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tento den, výročí kanonizace sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského stejně jako svátek dalšího svatého jezuitu sv. Františka Borgii či svátku Obřezání Páně, kterému jezuité přikládali větší důraz než obecná církev, Valdštejn nikdy nijak podrobně nepopsal. Srov. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s. 167.

²⁴⁰ Na svátek Ignáce z Loyoly si při obědě v Collegiu Romanu poslechli hymnus zpívaný kastrátem, tzv. „*panegyris*“ – oslavnou řeč, a v domu profesorů navštívili pokoj, kde tento pro kolegium nejdůležitější světec zemřel, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²⁴¹ Tamtéž. Srov. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s. 164.

²⁴² Srov. Tamtéž, s. 155-162.

²⁴³ Vždy ale samozřejmě měly divadelní hry hluboký zbožný námět. Jezuité byli v podstatě první průkopníci zážitkové pedagogiky.

představených dostávali od svých krajanů veteránů dárek – sladkosti. Večer před ukončením masopustu hrávali prý studenti různé hry a dostali víno a olivy.²⁴⁴

Vždy 4. října začaly po podzimních zkouškách až do začátku školy (2. listopadu) výše zmíněné velké prázdniny. V tento měsíc alumni trávili čas navštěvováním zahrad a paláců. V tomto období také nejčastěji přijížděli noví alumni. Kolem poloviny října pak studenti každý rok vykonávali mlčky třídní duchovní cvičení,²⁴⁵ trvající od čtvrtka do soboty, která ukončili zpovědí, aby mohli den na to, v neděli, přijímat. Převážnou část těchto duchovních cvičení tvořily meditace. Od roku 1739 si Valdštejn dosti často poznamenával, že o velkých prázdninách „...*prachten wir zu mit gleinen spiehlen*“. Jednou si zapsal, že vyhrál. V šifrách si zaznamenal, že se jednalo o hru lotto.²⁴⁶

IV. 3. 6. *Mimořádné události*

Dny v kolegiu však samozřejmě neběžely jen stereotypně přesně podle předepsaných pravidel. Občas je narušily nečekané události. Jistě mocným zážitkem musela být pro Valdštejna v červnu roku 1736 účast na svěcení nového oltáře v Collegiu Germanicu, kam měly být uloženy nedávno nalezené ostatky sv. Prima a Feliciany.²⁴⁷ Den na to byla v kolegiu pronesena slavnostní řeč. Účastnil se jí i kardinál Gentili a plno dalších církevních hodnostářů. V procesí šli pak i ostatní kardinálové, biskupové a další preláti. Účastnili se ho samozřejmě i alumni ve svých červených šatech a v rukou nesli svíčky. Všechny zvony v okolí prý zvonily a trumpety hlasitě troubily. Když byla těla přenesena, sloužilo se slavnostní *Te Deum*. Další takovouto podobnou pompézní slávu zažil Valdštejn v září roku 1736. Patriarchové z Antiochie vysvětili v kolegiu relikvie sv. Tybnetyho. K tomuto účelu byl zřízen v kolegiu další nový oltář. Jako vždy po takovémto zážitku si Emanuel Arnošt do deníku do detailů zapsal, jaké pobožnosti po sobě následovaly, co měl kdy kdo na sobě, kdo za kým šel v průvodu, atd.²⁴⁸

V lednu 1740 pak byl Emanuel Arnošt přítomen pohřbu rektora Collegia Romana, bývalého rektora Collegia Germanica, Františka Piccolominiho, o kterém se vyjádřil, že to byl „...*ein man von besondern tugenden undt vollkommener andacht*“. Den po jeho smrti byla za

²⁴⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²⁴⁵ Takováto exercícia vykonával v jezuitském noviciátu v Římě před Velikonocemi 1636 např. i Lev Vilém z Kounic, aby se tak připravil na generální zpověď, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 133.

²⁴⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 314, nestr., 14. prosinec 1737.

²⁴⁷ Tyto ostatky byly nalezeny v listopadu 1735 v kamenném sarkofágu pod oltářem v kolegiálním farním kostele San Stephano. Ostatky ležely pod zemí údajně mnoho stovek let. Sarkofág byl nařízením papeže zapečetěn, dokud nebude zhotoven nový mramorový oltář, Tamtéž, sign. 313, nestr., 18. červen 1737.

²⁴⁸ Tamtéž, sign. 313, nestr., 5. září 1736.

účasti všech alumnů sloužena zádušní mše v Collegiu Romanu a den na to ještě dvě – jedna za Collegium Germanicum a druhá za Velkou mariánskou kongregaci.²⁴⁹

V kolegiu se občas stala i velká neštěstí. Např. jeden zedník „...*auss fantasay /:massen selbster in dem hitzigen fieber kranck lage:/...*“ skočil z okna a zabil se. Občas se stalo i to, že nějaký alumnus v kolegiu zemřel.²⁵⁰

Valdštejn zažil též, že jeden alumnus musel zaplatit 330 scudů, protože chtěl z kolegia po čtvrt roce odjet. Plná pokuta 420 scudů mu byla odpuštěna kvůli tomu, že dostal kanonikát a odjet potřeboval.²⁵¹

IV. 3. 7. Strava

Významnou úlohu v životě jezuitů hrálo společné stolování. Jejich jídlo se skládalo většinou ze tří chodů nazvaných *antipastus*, *portio a postpastus*.²⁵² Při obědech i večeřích se hlasitě předčítalo, jak si Valdštejn poznamenal, „...*bei dem ersten tisch*“ nebo někdo přednášel slavnostní řeč. Strava asi také nebyla až tak asketická. Celkem často hostilo totiž kolegium vzácné návštěvy a v těchto případech dostali také alumni trochu lepší jídlo. Totéž se dělo i o svátcích. Také první večer v kolegiu si Valdštejn zapsal, že byli „...*als gäste...tractiret*“. A trvalo to dokonce čtyři dny. Na svátek rektora zase popsal k té příležitosti uspořádanou hostinu (*tractation*) pojmem „*kostbahre*“. Skládala se z dvojitého předkrmu – pečených holubů, jakési sladkosti s cukrem a mandlemi (*mangiar bianco*) a ovoce. Jako poznamenání hodné mu připadalo, že mívali v oktávu²⁵³ svátků k obědu trochu lepšího jídla, ne však více. Též, když nějaký alumnus po Velikonocích po ukončení studia odjížděl domů, se i ostatní lépe najedli. Na koleji bylo totiž zvykem, že s ním všichni z jeho národa šli na traktaci, kde kromě běžného hlavního jídla (*portion*) dostali i např. šunku.²⁵⁴

O každodenní stravě se Valdštejn zmiňoval jen málo, a pokud, tak většinou použil šifry. Domněnka, že šifroval, protože mu strava v kolegiu nechutnala a zapisoval si do nich hodnocení jídel, se ale po rozluštění ukázala jako lichá. Valdštejn si šiframi zaznamenával pouze názvy pokrmů, které si občas zapsal i bez nich. Lze se tedy dozvědět, že mívali často

²⁴⁹ Tamtéž, sign. 316, nestr., 15. leden 1740.

²⁵⁰ Tamtéž, sign. 313-16, nestr., 18. srpen 1736.

²⁵¹ Tamtéž, sign. 315, nestr., 8. duben 1739.

²⁵² Srov. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život*, s. 146.

²⁵³ V katolické liturgii označuje oktáv osmý den po slavnosti, který je zakončením celé oslavy. Jako oktáv je však někdy chápán celý týden po samotné slavnosti. Až do liturgické reformy po 2. vatikánském koncilu měly oktáv všechny velké svátky. Jejich počet je nyní zredukován na dva: oktáv zůstal Vánocům a Velikonocům. V oktávu se všechny dny slaví jako svátek, při slavení eucharistie se zpívá Gloria a při motlitbě se čte liturgie hodin a zpívá se chvalozpěv Te Deum, [cit. 2008-06-10]. URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Okt%C3%A1v>>.

²⁵⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign.. 313-16, nestr.

jako hlavní jídlo paštiku (*pastitz*), dále pizzu, vařenou slepici, korýše, srnčí či holoubata a občas křepelky. Všechny tyto pokrmy se však týkají dnů svátečních či jiným způsobem výjimečných. K tzv. „*collation*“, což mohla být svačina, pohoštění, ale také hostina mívali někdy pečení a salát, jindy zase čerstvé fíky a hrozny nebo ovoce (třešně, jahody) a parmezán a jednou salám (*mortadella*). V lednu 1738 si zapsal, že měli opět krev, o pár dní později, že byl poprvé k obědu sulc. Občas si Valdštejn poznamenal, že k obědu nebylo „*nichts besonderes als*“ lepší polévka, jeden předkrm a řecké víno. Když obědvali ve vinné zahradě, jedli zde např. jeden předkrm, kohouta a výše zmíněné *mangiar bianco*. Jen jednou o jídle napsal, že bylo „*sehr schlecht*“.²⁵⁵

Jednou si vypsál všechny názvy sladkostí, ze kterých si mohl každý student při zahájení masopustu vybrat pár druhů. Nikdo si ale prý nesměl vzít všechny druhy. Valdštejn si vybral „...*persische candite, brugne candite, cocuzza candita alla portogese, zuccaro candito di sugo di viola a bocconi di Dama*“. Každý k tomu ještě vždy dostal dvacet čtyři čerstvých pomerančů.²⁵⁶

Na svátek sv. Eustrata (13. prosince), světce, jehož tělo mělo podle martyrologia být pohřbeno v kolegiálním kostele, nikdo ho ale prý nemohl nalézt, byli alumni „...*besonders wohl tractiret*“ - každý prý dostal mimo jiné jakési sladké preclíky (*grantzel*) z koláčového těsta, které Italové nazývali „*ciambelli*“. Podle Valdštejna to byly v podstatě německé svatomartinské rohlíčky, které „...*die Wälschen Vor die grösste delikatesse halten*“. Podle zvyku kolegia se posílalo dvacet čtyři těchto rohlíčků papeži a dvanáct každému kardinálovi protektorovi kolegia.²⁵⁷

IV. 3. 8. Korespondence

Pokud chtěl alumnus poslat dopis, musel jej donést otevřený k rektorovi a prosit o dovození ho poslat. Zapečetit dopis pak studenti mohli jen v přítomnosti pátera ministra a poté ho museli dát abbému ze své komory, který dopis poslal.²⁵⁸

Valdštejn do deníku nejspíše vždy poznamenal, kdy komu psal a od koho dostal dopis. Zapisoval si též pokaždé, když obdržel dopis od rodičů, v němž našel směnku (*wechselzettel*) na pár desítek scudů (někdy si však částku napsal šifrou), takzvaně „*pro deposito*“. Poštu označoval jako benátskou a jednou se zmínil též o mantovské. Jen jednou dostal poštu

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Tamtéž, sign. 315, nestr., 1. únor 1739.

²⁵⁷ Tamtéž, sign. 313-316, nestr., vždy 13. prosinec.

²⁵⁸ Tamtéž, sign. 313-316, nestr.

netradičním způsobem, a to tehdy, když ho navštívil jakýsi poutník z Prahy a předal mu dopis od rodičů.²⁵⁹

Již během studií se Emanuel Arnošt snažil udržovat či navazovat kontakty s biskupy a dalšími vyššími i nižšími církevními hodnostáři z domoviny, ale i ze světa. Nejvíce však komunikoval s matkou, které psal vcelku pravidelně – přibližně v intervalu jednoho týdne. Od svého otce dostával dopis jen výjimečně – maximálně jednou za půl roku. Vždy vyzdvihl, že jej otec sepsal vlastnoručně. Také s bratrem Janem Karlem si dopisoval jen velmi zřídka. Ze začátku pobytu v Římě dostával tedy dopisy nejčastěji od svého bývalého učitele Hagenauera, matky a bratra Bertolda. Zpočátku někdy informace z těchto dopisů parafrázoval do svého deníku (později od toho ale bohužel upustil).²⁶⁰

Co se lze z oněch parafrází dozvědět? Například si zaznamenával, kdo z jeho příbuzných či veřejně známých lidí v jeho domovině zemřel, kdo se vdával či ženil, nebo kdo se narodil. Tyto informace mu poskytoval hlavně jeho vychovatel Hagenauer. Napsal mu např., že čtyřletý syn jeho sestry Moniky, Stanislav „...*an dem abweichen und fiber...die schuldt der natur bezahlet zu haben...*“, či že se bude vdávat jeho příbuzná²⁶¹ Marie Barbora z Valdštejna za Josefa Vilibalda hraběte Schaffgotsche, syna nejvyššího purkrabího a že u tohoto slavnostního obřadu (*freiden fest*) bude prvním vodičem nevěsty Jan Karel z Valdštejna, jeho nejstarší bratr.²⁶²

Dozvěděl se samozřejmě též o tom, že se chystala okázalá svatba Františka Štěpána a Marie Terezie.²⁶³ Den, kdy mu jedna z jeho sester, dvorní dáma na vídeňském dvoře napsala, jak probíhaly námluvy Marie Terezie, je nejpodrobnějším zápiskem v deníku. Zabírá osm stran. Většinou se přitom Valdštejnovi na jednu stranu vešlo zápisků pět. V tomto neobvykle dlouhém záznamu z 1. března 1736 shledávám doklad toho, jak byl pro Valdštejna stále důležitý jeho šlechtický původ (ač právě toto v jezuitské koleji vyzdvihovat nesměl). A co jej zajímalo na tomto ceremoniálu nejvíce? V podstatě jako vždy: kdo za kým jel v průvodu ženicha, kým vším byl ženich uvítán (zapsal si jména těchto lidí i se všemi jejich funkcemi a tituly) či kdo jej kam až při audienci směl doprovodit atd. Za poznamenání hodné považoval též, že František Štěpán jel v kočáru taženém šesti drahocennými neapolitány, oblečen v rouchu posetém ryzími orientálními diamanty v ceně tři sta tisíc zlatých a „...*einem könig*

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Nazýval ji „*mahmb*“, Tamtéž, sign. 314, nestr. 26..září 1736.

²⁶² Tamtéž, 23. květen 1736.

²⁶³ Královské výsosti si prý vybrali za rezidenční město Brusel a dosavadní guvernanka Nizozemí (arcivévodkyně Mariana – sestra Karla VI.) dostane místo toho vládu nad Tyrolskem, Tamtéž. Dále o Marii Terezii viz pozn. č. 451.

oder monarchen zu führen genugsambe pracht besitzete“. Přesně si z dopisu vypsál, i jak František Štěpán prezentoval Marii Terezii svůj portrét bohatě posetý diamanty v ceně padesát tisíc zlatých, a že jej nevěsta přijala a povolila mu políbit jí ruku. Zmínil se též o tom, jak museli oba snoubenci podepsat a slíbit, že budou dodržovat Pragmatickou sankci.²⁶⁴ Týden na to se Valdštejn dozvěděl o svatebním ceremoniálu u augustiniánů ve Vídni a do detailů si přepsal, kdo byl v čem oblečen, kdo mohl jít po jaké ruce koho při chůzi k oltáři či jaké šperky nevěsta od koho dostala.²⁶⁵

Podrobné informace měl Emanuel Arnošt i o smrti prince Evžena Savojského²⁶⁶ v květnu 1736.²⁶⁷ Valdštejn si vypsál, co bylo kde v pokoji a kdo šel za kým v průvodu do chrámu sv. Štěpána ve Vídni, který byl celý zahalen do černého.²⁶⁸

Byl informován ale i o jiných událostech ve své domovině. Např., že se vylil Dunaj a celý Leopoldstadt byl pod vodou a že i Vltava se rozvodnila a bylo v ní vidět plavat lidi ale i domy. Nebo, že se v říjnu roku 1736 Jan Arnošt hrabě Schaffgotsch,²⁶⁹ jeho kmotr, stal novým nejvyšším purkrabím Království českého a zapsal si, jak vypadal jeho průvod ze Strahova skrz všechna tři města pražská. V jiném dopise mu Hagenauer sdělil, že jeho jiný kmotr Vilém Albrecht hrabě Kolovrat-Krakovský²⁷⁰ se stal nejvyšším kancléřem Království českého.²⁷¹

Valdštejn však věděl, i co se událo v zemích sousedních – např., že polský král Stanislav Leszczyński s pomocí svého zetě Ludvíka XV. získal ve sporu s Augustem III. „...eine andere Königreich“²⁷² či že začala válka u Konstantinopole.²⁷³

²⁶⁴ Marie Terezie musela slíbit, že se zřekne nároku na trůn, pokud by se jejímu otci narodil syn a František Štěpán zas, že se zřekne lotrinského vévodství (podmínka, aby Francie uznala Pragmatickou sankci) a nebude vznášet dědické nároky na habsburské země pro svoji osobu, HERRE, F. *Marie Terezie*, s. 20. O Pragmatické sankci více viz pozn. č. 452.

²⁶⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr.

²⁶⁶ Dále o Evženu Savojském VLNAS, V. *Princ Evžen*.

²⁶⁷ Byl prý nalezen mrtvý v posteli. Ještě večer ale měl u sebe do devíti hodin shromáždění šlechticů, ačkoliv mu již dlouho nebylo dobře. Údajně to byl infarkt a celý dvůr truchlil. Princ ležel tři dny veřejně v posteli, v pokoji stálo osm oltářů a plno svíček, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 9. a 10. května 1736.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Palacký však udává, že Schaffgotsch byl v úřadě již od roku 1734. PALACKÝ, F. *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků*. In CHARVÁT, J. (ed.). *Dílo Františka Palackého I*. Praha, 1941, s. 397.

²⁷⁰ Nejvyšším kancléřem mezi lety 1736-38, PALACKÝ, F. *Přehled*. In CHARVÁT, J. (ed.). *Dílo Františka Palackého*, s. 398.

²⁷¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 8. srpen 1736, 24. říjen 1736.

²⁷² V únoru 1733 byla totiž po smrti polského krále Augusta II. Silného otevřena otázka polského nástupnictví. Francie podporoval Stanislava I. Leszczyňského, tchána Ludvíka XV. Rakousko a Rusko podporovaly Augusta III. Saského, syna zemřelého krále. Polskými stavy by zvolen Stanislav, ale by ze země vyhnán ruskými vojsky a polské království připadlo Augustu III. To se stalo zámlou vznikou bourbonské koalice Francie, Španělska a Savojska, která vyhlásila válku Rakousku. Francouzská vojska obsadila Lotrinsko, jelikož už se vědělo o sňatku Marie Terezie a Františka Štěpána a Španělé napadli Neapol a Sicílii. Konflikt by ukončen tím, že v listopadu roku 1738 připadlo španělské sekundogenituře Neapolsko a Sicílie ovšem za podmínky, že toto království nikdy nebude spojeno se Španělskem. Rakousko získalo Parmu a Piacenzu a Stanislav Leszczyňský Lotrinsko (po jeho

IV. 3. 9. *Nemoc*

Nemocný byl Valdštejn v Římě celkem často. Poprvé se o tom, že nešel do školy, protože se necítil dobře, zmiňuje již 7. listopadu 1735, tedy asi deset dní po svém příjezdu. Mnohokrát si zapsal, že zůstal doma, jelikož mu bylo špatně. Jen zřídka ale píše příčiny této nevolnosti či nemoci.²⁷⁴

O Velikonočním úterý roku 1738 ležel dokonce doma a zdůvodňoval to jakousi rýmou s horečkou (*cathar fieber*). Den na to musel na nařízení doktora přerušit půst a začít jíst maso. Na Zelený čtvrtek šel, ač nemocný, na mši a večer pak musel kvůli slabosti do postele. Na Velký pátek mu bylo nařízeno být celý den v posteli a dovolili mu pouze jít na chvilku s jedním z otců na čerstvý vzduch na vinohrad.²⁷⁵

Následující měsíce často psal, že zůstal doma, a v srpnu téhož roku si zapsal, že se „...*sehr unpässlich befande*“. Po dvou dnech musel asi na šest dní do nemocnice (*infirmari*). Zde ho navštívil dokonce páter generál Tovaryšstva Ježíšova – František Retz,²⁷⁶ jeho krajan. Nejvyšší představitel řádu měl nejspíše k Valdštejnovi bližší vztah, jelikož byl, jak Emanuel Arnošt psal, „...*auch ein böhm*“, a nebylo to poprvé, co tohoto nadaného žáka navštívil. Den po vyléčení zůstal ale doma opět. Tentokrát kvůli bolení zubů, které ho pak trápily ještě častokrát. Půst musel přerušit i v roce 1739, protože mu „...*ohl nicht gedeürte*“. A den po obdržení svého doktorátu v roce 1741 ležel nemocný v posteli opět. Zdraví se tedy v kolegiu nejspíše moc netěšil.²⁷⁷

IV. 4. **Reflexe Říma**

Řím – caput mundi se sídlem náměstků božích. Řím – centrum západního křesťanstva. Řím – věčné město na sedmi pahorcích. Řím – skvostné paláce kardinálů, vyslanců států i bohaté šlechty. Řím – Vatikán, Laterán, Quirinál, antické památky, město plné desítek věží a bohatě zdobených barokních kostelů, město jedněch z nejvelkolepějších barokních slavností.

smrti roku 1766 ale zase připadlo Francii za to, že uznala pragmatickou sankci). František Štěpán byl odškodněn budoucím nárokem na Toskánsko (1737, po vymření rodu Medici), VEBER, V. et al. *Dějiny Rakouska*. Praha, 2002, s. 302. ISBN 80-7106-239-1.

²⁷³ Čtvrtá válka Rakouska a Ruska s Turky trvala mezi lety 1736-1739. V roce 1739 byla ukončena bělehradským mírem, kterým Rakousko ztratilo všechny výtobytky kromě Banátu z předchozí války, kterou proti Turecku vedlo před dvaceti lety pod vedením prince Evžena Savojského. Horší než ztráta Bělehradu, však byla ztráta prestiže rakouské armády a diplomacie. Rusko získalo Azov a znovu dosáhlo k Černému moři. Zmíněný mír také zahájil rivalitu mezi Rakouskem a Ruskem na Balkáně, BLACK, J. *Evropa*, s. 319-324.

²⁷⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²⁷⁵ Tamtéž, sign. 314, nestr.

²⁷⁶ Bývalý rektor vysokého učení Karlo-Ferdinandova, VLNAS, V. *Princ Evžen*, s. 553. Je možné, že se Valdštejna, nadaného a zbožného studenta, právě Retz snažil získat pro jezuitský řád přesně tak, jak se o to před sto lety snažil jezuita Ferrario u Lva Viléma z Kounic, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 133.

²⁷⁷ O nemoci se pak Valdštejn zmínil ještě v souvislosti, že odcestoval jeden alumnus kvůli nemoci, jíž nazval „*hectica*“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

Takto nějak asi vypadala představa Říma v osmnáctém století.²⁷⁸ Doba Berniniho a jeho velkolepých podniků však byla dávno pryč a papežský stát se spíše začínal brodit v úpadku. Navenek však zatím nenechával nic znát.

IV. 4. 1. Události v Římě okolo poloviny 18. století očima E. A. z Valdštejna

Zaměříme se nyní na to, jak Valdštejn ve svém deníku reflektoval události týkající se Říma na konci třicátých let osmnáctého století. Daly by se rozdělit na každoročně se opakující a mimořádné.

Mezi události, které se v Římě opakovaly každoročně a které Valdštejn nějakým způsobem ve své deníku okomentoval, patřil např. nařízený postní den prvního února. V tento den se velebila Panna Marie, která odvrátila v Římě v roce 1703 všechny škody, jež mohlo způsobit zemětřesení.²⁷⁹

6. listopadu se zase v Římě slavíval svátek císaře Karla VI. Kardinál Judici to jednou oslavil honosnou hostinou, bálem a osvětlením svého paláce, kam se sešlo na padesát dva hostů. Podávaly se čtyři chody, přičemž první byl na zlatém servisu, druhý na stříbrném, třetí na pozlaceném porcelánu se zlatem a čtvrtý na servisu „...von dem raresten undt feinsten cristall.“²⁸⁰

Další pravidelnou událostí býval karneval. Emanuel Arnošt si zapsal, že jej zahajovali Židé, kteří se měli ospravedlnit odevzdáním jakéhosi praporu – výhry pro vítěze jezdeckých závodů na ulici Corso.²⁸¹ Tento prapor byl prý předtím průvodem v čele s bubeníkem nesen městem, a dokud nebyl s úderem zvonu vynesena na Monte Citorio,²⁸² což se dělo okolo druhé hodiny odpoledne, nesměl nikdo vyjít na ulici. O bláznivých maskách, kostýmech a převlecích, do kterých se Římané převlékali, a o tanci, zpěvu či průvodech křiklavě vyzdobených vozů²⁸³ se ale Valdštejn za celých šest let svého pobytu v Římě nikdy nezmínil.²⁸⁴ Je to však logické, jelikož od dob reformace církev tento typ slavností potlačovala.²⁸⁵

²⁷⁸ Srov. HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 236-260.

²⁷⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-315, nestr.

²⁸⁰ Tamtéž, sign. 313-316, nestr.

²⁸¹ O ohlušujících závodech berberských koní na ulici Corso dále HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 240-241.

²⁸² Palác, který adaptoval Carlo Fontana, aby sloužil jako soud, Tamtéž, s. 409.

²⁸³ Tamtéž, s. 240.

²⁸⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

²⁸⁵ VÁLKA, J. Barokní slavnosti. In HOJDA, Z. (ed.). *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*. Praha, 1992. s. 54.

Často popisoval také ohňostroje. Ty se konaly většinou na Andělském hradě u příležitosti vigilie²⁸⁶ nějakého svátku či výročí. Pravidelně vídávali jeden takový např. 29. června na svátek Petra a Pavla. Chrám San Pietro byl prý iluminován tak, že se podobal hořící hoře.²⁸⁷ Jednou se ale při pořádání jiného ohňostroje stalo neštěstí – jedna raketa spadla do nedaleko stojícího vozu se slámou a zapálily okolo stojící stodoly. Nikoho to ale asi až tak úplně nevystrašilo, jelikož v ten samý den večer se prý konal na jiném místě ohňostroj další.²⁸⁸

Valdštejn také neustále zmiňuje nejrůznější procesí – buď, že se ho účastnili, nebo jej připravovali či alespoň viděli. Už jenom sledování těchto procesí, života na papežském dvoře či nejrůznějších náboženských slavností²⁸⁹ v Římě muselo být pro mladíky školou k nezaplacení. Měli možnost pozorovat vystupování nejvyšších církevních hodnostářů a okázalost a pompa římského baroka musela hluboce zapůsobit na psychiku budoucích katolických kněží.²⁹⁰

Emanuel Arnošt zažil ale v Římě také pár mimořádných událostí. V červnu 1737 měl možnost zúčastnit se kanonizace čtyř svatých v Lateránu. Byli to Kateřina Fiaschi Adorno, Juliana Falconiery, František Regis a Vincenc z Pauly. V zápisku dlouhém opět několik stránek popsal celý ceremoniál znovu do nejmenších detailů. Začal příjezdem papeže z Quirinálského paláce, pokračoval přes procesí vysokých církevních hodnostářů, ve kterém byly neseny čtyři vlajky s portréty výše zmíněných čtyř svatých. Velmi řešil, které bratrstvo či řád nesl kterou vlajku. Poté, co papež vykonal všechny potřebné úkony, rozezvonily se prý v celém Římě všechny zvony, které doprovázely výstřely z děl na Andělském hradě. Za kanonizaci pak obdržel papež obvyklé oběti. Od kardinálů dva chleby – postříbřený a pozlacený, dvě veliké malované svíce a plno malých ptáčků, kteří byli puštěni na svobodu.²⁹¹

Valdštejn reflektoval ale i události politické. V březnu roku 1735 to bylo např. povstání římského lidu. Španělští vojáci v průběhu války o polské dědictví totiž násilím naverbovali v Římě tři tisíce lidí do lodi, která se ale neštěstím potopila. Lid prý obklopil palác španělského ministra (jednoho z kardinálů) a utíkající španělští vojáci byli nelidsky pomláceni palicemi.²⁹²

²⁸⁶ Tzn. den a večer před velkými svátky.

²⁸⁷ Srov. HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 240.

²⁸⁸ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

²⁸⁹ Více o barokních slavnostech, ve kterých se ideál stává na chvíli prožívanou skutečností a zastírá tak tvrdou každodenní realitu VÁLKA, J. Barokní slavnosti. In HOJDA, Z. (ed.). *Kultura baroka*, s. 61.

²⁹⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-16, nestr.

²⁹¹ Tamtéž, sign. 314, nestr., 16. červen 1737.

²⁹² Tamtéž, sign. 313, nestr., 11. březen 1735.

Občas dostali od papeže za úkol např. navštívit několik basilik, jako prosbu za nápravu nějakého neštěstí. V květnu 1739 zase měli pořádat procesí kvůli válce s Osmanskou říší a odvrácení moru. Každý měl do čtrnácti dnů navštívit nějakou baziliku, tři dny se postit a rozdat nějaké almužny.²⁹³

Podrobně si zapsal též okolnosti předávání tributu papeži vyslancem neapolského krále.²⁹⁴ Od roku 1738²⁹⁵ byla tato událost v Římě k vidění vždy na konci června. Bílý kůň s červenou sametovou dekou bohatě zdobenou stříbrem nesl prý stříbrnou nádobu se znakem papeže, v níž byl lístek, na němž byla napsána výše tributu. Večer se pak konal oblíbený ohňostroj.²⁹⁶

Největší událostí, kterou Valdštejn v Římě zažil, bylo ale beze sporu úmrtí papeže Klementa XII.²⁹⁷ v únoru 1740 a následná dlouhá volba jeho nástupce. Valdštejn si zapsal, že papež v Quirinálském paláci „...*das zeitliche mit dem ewige verwechselt hat*“. Alumni se večer vydali do zmíněného paláce, kde ale byly všechny dveře zavřeny. Vejít bylo dovoleno pouze jedněmi, kde stála švýcarská garda.²⁹⁸ Do pokoje, kde papež ležel v posteli v poloze, ve které zemřel, pouštěli jen málo lidí a Valdštejn si smutně poznamenal, že „...*kunte nicht darzu gereichen*“. Podle zvyku byly prý jako vždy při takovéto události otevřeny všechny žaláře. Ti, kteří připravili někoho o život, byli posláni do Andělského hradu, ostatní však byli puštěni na svobodu s podmínkou, že se nesmějí usadit v papežském státě. Den na to byl papež ve svém paláci vystaven veřejně v domácích šatech. Večer byl honosným průvodem, který strážila švýcarská garda, přenesen na skvostném smutečním loži s nebesy do Vatikánského paláce. V Sixtinské kapli byl poté převlečen do červeného roucha a infule. Valdštejn si každý den podrobně popisoval, co se ve Vatikánu dělo. Papež byl přenesen do baziliky San Pietro do kaple za železnou mříž, odkud mu vyčnívaly jen nohy, které mu lidé po tři dny mohli přijít líbat.²⁹⁹ Čtyři dny po své smrti byl papež pohřben do cedrového sarkofágu, kam byl dán

²⁹³ Tamtéž, sign. 316, nestr., 5. květen 1739.

²⁹⁴ Poté co roku 1738 Vídeňským mírem vzniklo spojením Sicílie a Neapolska Království obojí Sicílie, musel jeho vladař plnit povinnosti lenního vztahu k církevnímu státu, GELMI, J. *Papežové*, s. 213.

²⁹⁵ Tedy poté, co Neapolsko a Sicílii získal bývalý parmský vévoda (Parmu a Piacenzu výměnou za zmíněné dva státy získal Karel VI.) Karel Bourbonský, který v roce 1735 dobyl Sicílii v rámci války o polské dědictví a stal se zároveň králem neapolským, HONZÁK F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 421-422.

²⁹⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315-316, nestr.

²⁹⁷ Stávající papež Klement XII. (1730-40) byl totiž od roku 1732 slepý a musel často zůstat na lůžku. Za jeho pontifikátu byl postaven papežský soudní dvůr - palác della Consulta na Quirinálu, vzniklo nové průčelí – jednoduchá ale majestátní fasáda kostela San Giovanni in Laterano a bylo založeno muzeum na Kapitolu, pro které získal mnoho sochařských děl. Také rozšířil Vatikánskou knihovnu. Většina správních záležitostí ale přešla do rukou kurie, kde vládla korupce a úplatky. Papežský dvůr byl zadlužen a v církevní správě vládl leda tak nepořádek. Byl pohřben v kapli rodu Corsini v kostele San Giovanni in Laterano, RENDINA, C. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*, Praha, 2005, s. 582. ISBN 80-7207-574-8.

²⁹⁸ Založil ji Julius II. roku 1506. HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 169.

²⁹⁹ Srov. RENDINA, C. *Příběhy papežů*, s. 583.

červený sametový sáček se stříbrnými a zlatými mincemi, na nichž byly zobrazeny všechny jeho ctnostné činy.³⁰⁰

Týden po papežově pohřbu se šli alumni podívat na zahájení konkláve. Valdštejn si zapsal, jak vypadaly a kde se nacházely cely.³⁰¹ Všiml si též kamínek v Sixtinské kapli, kam se házely papírky po hlasování, které se mohlo konat maximálně dvakrát denně. Den na to byli pryč při mši ve vatikánské bazilice kardinálové požádáni, aby co nejdříve našli katolické církvi ctihodného papeže. Poté se tito odebrali do Paulinské kaple, kde jim byla přečtena konstituce o volbě papeže, na níž museli přísahat. Odpoledne se pak byli alumni naposledy podívat do konkláve a Valdštejn si pyšně poznamenal, kterým třem kardinálům líbal ruku. Předtím, než byli kardinálové ve výše zmíněném konkláve zazděni, přijali ještě audienci vyslanců monarchů, římského senátu a místní vysoké šlechty. Toto konkláve bylo nejdelší a nejzkorumpovanější od doby západoevropského schizmatu. Prošpanělští a proneapolští kardinálové se nemohli shodnout s kardinály profrancouzskými a prorakouskými. Během volby papeže dokonce čtyři kardinálové zemřeli.³⁰² Např. v červenci si Valdštejn poznamenal, že byla opět po celý den vystavena nejsvětější svátost, u níž se každou půlhodinu střídali alumni v motlitbách. Důvodem bylo, aby „...*Gott der christlichen kirch baldt das ober=haubt gnädigst ertheilen möge.*“³⁰³

Volba papeže trvala až do srpna roku 1740, kdy konečně bylo zveřejněno, že novou hlavou církve se stal kardinál Lambertini, který si zvolil jméno Benedikt XIV.³⁰⁴ Valdštejn opět všechny ceremonie pečlivě popsal. Jeden z kardinálů pryč hodil shromážděnému lidu papírek se jménem papeže, lid volal „*vivat*“ a na Andělském hradě vystřelila děla a všechny zvony ve městě zvonily. Konkláve bylo otevřeno a lidé byli vpuštěni dovnitř. Večer byl nový papež nesen do Vatikánské baziliky, kde mu všichni kardinálové líbali nohu a ruku. On je pak objal a políbil na čelo. Po setmění byla fasáda tohoto chrámu i Andělský hrad a skoro celé město osvětleno. Tři dny na to byl papež opět přinesen s velkou pompou do Vatikánského

³⁰⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 6.-10. únor 1740.

³⁰¹ Cely pro kardinály byly podle Valdštejna dva muže vysoké, čtrnáct stop dlouhé a dvanáct stop široké, byly vyrobeny z prken a nacházely se v lodžii, v jakýchsi velkých pokojích a v chodbách Vatikánského paláce. Na každé visel erb kardinála, pro kterého tato cela byla připravena.

³⁰² Srov. RENDINA, C. *Příběhy papežů*, s. 583.

³⁰³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr., 17. únor 1740.

³⁰⁴ Zasloužil se o zastavení poklesu mezinárodní autority papežství. Uzavřel konkordáty se Savojskem, Španělskem, Neapolským královstvím a Portugalskem, které mu umožnily za cenu nepatrných ústupků posílit pozice církve v těchto zemích. Zajímal se o životní podmínky chudých, omezil výdaje papežského dvora a zlepšil finanční situaci papežského státu. V Bologni zřídil katedru pro ženy a anatomické muzeum. Dopisoval si též s nejslavnějšími mysliteli osvětenství. Za vlády tohoto papeže upadl v Římě vliv jezuitů. Osud jezuitů v osmáctém století tedy nebyl jen triumfem státu nad církví. K jejich zrušení přispěla též kritika přímo uvnitř v církevních kruzích, RENDINA, C. *Příběhy papežů*, s. 584, WIERUSZ-KOWALSKI, J. *Encyklopedie papežství*. Praha, 1994, s. 143, BLACK, J. *Evropa*, s. 226. ISBN 80-200-0191-3.

chrámu, kde mu jeden z kardinálů posadil na hlavu papežskou tiáru. Valdštejn si dopodrobna pamatoval např., i kdo měl co na sobě a jak probíhal celý složitý obřad intronizace papeže a jeho první mše. Nakonec prý papež třikrát požehnal lid, který před ním poklekl. Večer byl jako vždy při významných událostech ohňostroj a celé město bylo osvětleno.³⁰⁵

IV. 4. 2. Kostely

Kromě dnů všedních a svátečních patřily k běhu jezuitských kolejí dny volna, které si Valdštejn popisuje jako tzv. „*vakanz*“. V těchto dnech byl čas na návštěvu římských památek, kostelů, paláců a procházek v jejich zahradách. Průvodce alumnům nejspíše dělal již výše vícekrát zmíněný novicmistr. Studenti totiž sami ven chodit nesměli a o učiteli architektury,³⁰⁶ kterého si najímala většina kavalírů cestujících přes Řím, se Valdštejn také nikdy nezmínil.

Za celou dobu studia navštívil Emanuel Arnošt v Římě na dvě desítky kostelů. Nejčastěji samozřejmě navštěvoval kolegiátní kostel San Apolinare. Věnujme se ale kostelům, jejichž návštěva pro Valdštejna nebyla každodenní rutinou. Svatostánky ho totiž nezajímaly pouze z duchovní stránky, hodnotil též architekturu a vybavení, ač pro něj byla duchovní složka samozřejmě nejdůležitější. Všiml si především zázračných mariánských obrazů, množství relikvií atd.³⁰⁷

Jako nejdůležitější kostel v Římě popsal baziliku San Giovanni in Laterano.³⁰⁸ Zapsal si, že zde jsou uchovány hlavy sv. Petra a Pavla a že vstoupili též do kaple připravené pro pohřbení nynějšího papeže Klementa XII., v níž ho asi nejvíce zaujal sarkofág z prý nejhezčího a nejcennějšího porfyru.³⁰⁹ Dále jim byla ukázána tabule, kde se konala poslední večeře Páně. V této bazilice se alumni dostali dokonce prý až do krovu a shlédli též Svaté schody.³¹⁰

³⁰⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr. 17. srpen 1740.

³⁰⁶ HOJDA, Z. *Delitiae Italiae*, s. 65.

³⁰⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

³⁰⁸ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 368. Také Lev Vilém z Kounic tuto baziliku popsal jako „...*matku a hlavu všech kostelů*“, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 130.

³⁰⁹ Byla to vlastně antická koupací vana z Pantheonu, nad níž stála obrovská socha papeže v pozlaceném rouchu mezi dvěma ženskými postavami znázorňujícími Ctnosti. O výstavbu se zasloužil jeho synovec Neri Corsini – jeden z největších podporovatelů umění té doby, GELMI, J. *Papežové*, s. 213-214.

³¹⁰ Ty vedly ke kapli Sancta Sanctorum – tedy k tomu co zbylo z nejstarší papežské rezidence, HIBBERT, CH. *Řím*, s. 368.

Obr. č. 8: Kostel San Giovanni in Laterano na vedutě z roku 1746–48 od Giovanna Battisty Piranesiho. Převzato z webové stránky <http://www.scudit.net>.

Když poprvé navštívil chrám San Pietro,³¹¹ zapsal si, že je „...wegen ihrer Mayestätischen grösse sehr berühmt“. Viděli zde katedru sv. Petra, oltář stojící nad hrobem tohoto svatého, svatý kříž, oštěp, Veroničinu roušku a svatoondřejský kříž. Zdá se, že zde poprvé spatřil mozaiku. Popisoval ji následovně: „...das ist: solche seindt Von puren gleinen steindeln albo eingelegt, daß es ein jedweder gemahlet zu seyn glaubete“. Viděli tam také plno hrobek. Nejcennější prý byla ta, která patřila papeži Alexandru VIII. Podle Valdštejna byla „...über die massen hoch geschätzet“. Navštívili též věž, odkud bylo možné poměřit velikost města Říma a vstoupili i do kupole. Tento kostel pak navštívil ještě mockrát. Každoročně se tam s ostatními alumny účastnil oslav Velikonoc a dalších významných událostí barokního Říma, ať to bylo Božítělové procesí, oslavy svátku sv. Petra a Pavla či úmrtí papeže, příprava konkláve nebo intronizace nové hlavy katolické církve. Častokrát zde také získával plnomocný odpustek.³¹²

Dalším významným kostelem, který navštěvovali (mimo jiné) pravidelně každý rok 24. prosince, aby zde získali odpustek, byla S. Maria Maggiore.³¹³ Podle Valdštejna byl známý díky svým uměleckým malbám. Emanuela Arnošta zde asi nejvíce zaujal umělecký

³¹¹ Rozhodnutí postavit baziliku vydal papež Mikuláš V. roku 1452. Základní kámen položil ale až papež Julius II. roku 1506 a vysvěcena byla bazilika až roku 1626. Jde o největší křesťanský chrám na světě, na jehož výzdobě se podíleli umělci jako např. Bramante, Peruzzi, Raffael, Michelangelo, Bernini, aj. Dále viz HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 369.

³¹² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr. O uměleckých a architektonických přednostech se však nijak moc nerozepsal. Stejně tak neučinil ani Lev Vilém z Kounic o sto let dříve. Je možné, že nádheru tohoto paláce pokládali za samozřejmost. Srov. HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 130.

³¹³ U většiny kostelů v Římě převládají klasické prvky zvenčí, kdežto barokní zevnitř. U tohoto kostela je tomu ale právě naopak, HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 374.

oltář z lazuritu se zázračným obrazem Panny Marie, množství pozlacených andělů a vzácný mramor ve výzdobě interiéru. Zapsal si též, že zde našlo místo odpočinku mnoho papežů a některé si i vypsali. O obrovské mozaice v apsidě od Torritiho se bohužel nezmiňuje.³¹⁴

V posledním ze čtyř nejvýznamnějších kostelů v Římě v San Paolo fuori le Mura³¹⁵ ho zaujalo antependium,³¹⁶ oltář z porfyru a mnoho velmi velkých a uměleckých mramorových sloupů. Tento kostel byl postaven podle Valdštejna „...auf die alte arth“. Byl u něj benediktinský klášter, kde uchovávali velký poklad relikvií, jako např. velikou část sv. Kříže, tělo sv. Timoteje, rameno sv. Anny a další části těl různých světců. Dále Valdštejn obdivoval část řetězu, kterým byl spoután apoštol Pavel, a další malé relikvie spolu s množstvím stříbra, zlata a drahokamů. Tento kostel však již tak často nenavštěvoval.³¹⁷

Dalším významným římským svatostánkem, který navštěvovali, byl kostel Al Jesu,³¹⁸ což byl hlavní jezuitský kostel v Římě, kam chodili většinou u příležitosti svátků nejdůležitějších jezuitských svatých. U tohoto kostela se nacházel též dům profesů, což byli nejvyšší řádoví hodnostáři, z jejichž čela byl vybírán páter generál.³¹⁹ Valdštejn tento kostel navštívil poprvé roku 1735 na svátek sv. Františka Xaverského. Světcovo svaté rameno vystavené na oltáři v pozlacené křišťálové nádobě prý vypadalo velmi krvavě. Bylo to považováno za „...kein guttes zeichen Vor das wälschlandt“, a proto byly všude nakázány pobožnosti. Emanuela Arnošta zaujal ale také zmíněný skvostný oltář, kde „der heyl: Vatter Ignatius stifter der löblichen societät sein ruhe statt sich erwählet.“ Obdivoval hlavně lazuritovou výzdobu tohoto oltáře a celý hrob okomentoval jako „unschätzbahr“. Nad hrobem Ignáce z Loyoly se opravdu člověku musel tajit dech. Celý totiž zářil lazuritem a koule na jeho vrcholku byla největším kusem tohoto nerostu na světě.³²⁰

³¹⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

³¹⁵ Po San Pietro největším římským kostelem, HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 372.

³¹⁶ Tzn. ozdobný závěs na přední stěně oltářního stolu.

³¹⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 1. března 1736; Lva Viléma z Kounic tam kromě mramorových sloupů zase zaujaly ostatky prvních křesťanů, které tam „...ležely v celých hromadách“, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 130.

³¹⁸ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 399.

³¹⁹ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo*, s. 53.

³²⁰ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 400.

Obr. č. 9: Profesní dům a kostel jezuitů Il Gesù v Římě. Převzato z knihy Ivany ČORNEJOVÉ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995, s. 33.

Na svátek sv. Stanislava Kostky navštěvovali další kostel patřící jezuitům, San Andrea al Quirinale.³²¹ Zde se nacházel noviciát Tovaryšstva³²² a alumni si tam vždy prohlédli pokoj Stanislava Kostky, který byl v tento den „...*sehr kostbahr getziret*“. Valdštejn si při první návštěvě zapamatoval postel, na které světec zemřel, jeho rukopis a prostěradlo, do kterého byl zabalen. Za nejhezčí ale považoval sochu umírajícího svatého z alabastru. V kapli si prohlédli část svatého Kříže, kolébku, závoj Panny Marie a kousek nohy sv. Ignáce z Loyoly, sv. Františka Xaverského i sv. Jana Nepomuckého a též tělo Stanislava Kostky. Dále bylo k vidění velmi mnoho stříbrných soch, luceren, rarit a kalichů, z nichž jeden byl prý celý zlatý, druhý napůl ze zlata a napůl z ambry a třetí byl zlatý, emailem umělecky vykládaný.³²³

V bazilice San Sebastiano se dostali až do katakomb. Důvěřivě si zapsal, že tam leželo 164 000 mučedníků,³²⁴ mezi nimiž bylo i čtyřicet šest papežů. Všichni prý získali mučednickou korunu za pohanských králů, jelikož na ně pustili lvy, tygry a jiná divoká zvířata.³²⁵

V kostele S. Maria Rotonda,³²⁶ bývalém Pantheonu, jej zaujalo, že tam nebylo ani jediné okno a světlo procházelo jen přes den velkou dírou ve střeše. Tento kostel byl prý „...*wegen der antiquitet gelassen, weilten es ein besonderen götzen tempel gewesen*“.³²⁷

³²¹ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 407.

³²² Tovaryšstvo Ježíšovo je řádem řeholních kleriků. Kromě tradičních slibů pokory, chudoby a čistoty skládají ještě zvláštní slib poslušnosti papeži, ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo*, s. 35.

³²³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr., vždy 12. listopadu.

³²⁴ Další rok však udal počet 175 tisíc, Tamtéž, sign. 313, nestr., 7. březen 1736.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Byl nazýván též S. Maria ad Martyres, jelikož byl roku 609 zasvěcen Panně Marii a všem svatým mučedníkům. Je zde pochován např. Raffael. HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 375.

V kostele S. Maria della Victoria³²⁸ Valdštejn zaujal obraz, který byl dovezen z Čech z bitvy „...mit denen ketzern“ na Bílé hoře. Viděl zde prý též jeden z nejkrásnějších mramorů, ale hlavně poklad – římskou císařskou korunu oceněnou asi na 100 tisíc rýnských a zlatou vévodskou korunu Maxe Bavorského, který jí tam obětoval. Dále tam zhlédli stříbrné sochy, antependium namalované ze šťáv z bylin, „...nebst noch anderen preciosis“, a podívat se šli samozřejmě též do krypty.³²⁹

V některých kostelech shlédli Valdštejn opravdu netradiční relikvie. V kostele San Lorenzo fuori le mura³³⁰ jednu takovou výjimečnou shlédli. Byl to kus ze svěřcovy upečeného masa, jeho zuby či ocelový rošt, na kterém byl usmažen. V kostele San Carlo Boromei viděli zase „...hinter einen feinen Venetianischen glas“ tělo tohoto svatého Karla Boromejského oblečené v biskupském oděvu s infulí na hlavě. Nad tímto svatým tělem stálo jeho svaté srdce v křišťálové pozlacené nádobě.³³¹

IV. 4. 3. Paláce

Alumni sice měli v kolegiu žít v co největší izolaci od světa, pobývat však v Římě a nenavštívit žádný z mnoha paláců nějakého kardinála či místního významného šlechtice by ale asi pro mladíky povětšinou šlechtického původu nebylo přijatelné. Paláce bylo dovoleno obdivovat nejen zvenku, ale i zevnitř a studenti této možnosti samozřejmě využili. Z Valdštejnových zápisků lze zjistit především, co mu v daném paláci přišlo pěkného či raritního. Hodnotí tak svým úhlem pohledu uměleckou úroveň daného interiéru. Většinu paláců navštívili dokonce vícekrát a Emanuel Arnošt si přesto občas znovu podrobně vypsál, co tam viděl. Často se v zápiscích objevuje, že viděli „...sehr kunstreiche gemälde und statuen“ či „...sehr schönes meuble“ atd. Paláce však již nenavštěvovali tak často jako kostely. Většinu z nich viděli jen jednou za rok.³³²

Asi nejčastěji navštěvovali alumni Vatikánský palác,³³³ kde si Valdštejn zapamatoval, že v galerii viděl obraz Panny Marie namalovaný opět ne barvami, ale ze šťáv bylinek.

³²⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 19. květen 1736.

³²⁸ Pro kardinála Borghese jej v roce 1680 postavil Carlo Maderna. Původně byl zasvěcen sv. Pavlovi. Po vítězství Ferdinanda II. a Maxmiliána Bavorského na Bílé hoře byl zasvěcen Panně Marii Vítězné. HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 402.

³²⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 27. září 1736.

³³⁰ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 368.

³³¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-315, nestr., 9. srpen 1740, 4. listopad 1737.

³³² Tamtéž, sign. 313-316, nestr.

³³³ Papežové až do 15. století bydleli nejvíce v Lateránském paláci, teprve po návratu papežské stolice z Avignonu se trvale usídlili ve Vatikánu, HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 367.

Ukázali jim zde také byt Benedikta XIII.³³⁴ a pokoj, kde zemřel a kde se modlil Pius V.³³⁵ O Sixtinské kapli se kupodivu nijak zvlášť nerozepsal.³³⁶

Dále navštívili např. palác vévody Sforziho, který byl „...*hefftigtens berühmet*“ svými malbami, špalíry (tkanina na pokrývání stěn) a jinými uměleckými věcmi. V paláci Ruspoli³³⁷ objevili jesličky z korálů, miniaturu jakéhosi města, umělecky zhotovený stůl z litého stříbra a další „...*grosse silberwerk, kostbahre spahliren a malereien*“. Obdivoval zde též „...*auf dessen grossen platz ein sehr schönes ringel rennen*“. Zašli se podívat i do nového paláce knížete Corsiniho,³³⁸ který byl prý výjimečně krásný (*besonders lustig*) především kvůli výhledu. V paláci markýze Spada³³⁹ se mu naopak velmi nelíbilo, jelikož si zapsal: „...*einige gemälde am sonsten nichts zu sehen ...*“.³⁴⁰

I v palácích byly ale předmětem jeho zájmu hlavně relikvie, svatá těla a další zázračné artefakty. Např. v paláci Rospigliosi³⁴¹ popisuje, že viděl dva umělecky zhotovené psací stoly, dvě zrcadla, opravdové tapety, ale především, že se tam nacházely „...*schöne heyl: relikvie, undt in grosser menge*“. V paláci Borghese,³⁴² který byl velmi přepychově zařízen, jim bylo ukázáno deset celých svatých těl a jiných relikvií osazených těmi nejcennějšími kameny. Z paláce Cryspi si zaznamenal kapli, kde viděl „...*wahrliche schatz mit deren vornembsten reliquien*“, čímž myslel kapky krve, které ukáply z hostie, dvě části roucha, co měl Kristus na sobě, a nespočet dalších svatých relikvií, jako např. sedm celých těl, každé v příslušném oděvu – biskupy v pontifikátu, jáhny v dalmatikách atd.³⁴³

Navštěvovali ale i paláce kardinálů. Z paláce kardinála Barberiniho³⁴⁴ si zapamatoval čtyři sochy pohanských model, z nichž mluvíval čert s pohany, psací stůl s miniaturními malbami a obraz, na němž byla zobrazena vražda Albrechta Václava Eusebia vévody frýdlantského hraběte z Valdštejna. Obraz jeho vzdáleného příbuzného byl prý „...*kunstreich verfertiget*“. Jako uměleckou označil též jakousi vodní hru v jednom pokoji.³⁴⁵

³³⁴ Předšlý papež vládnoucí mezi lety 1724-1730. Pocházel z řad vysoké italské šlechty, z rodiny Orsini. Za svého pontifikátu kritizoval nákladný životní styl italského duchovenstva a kardinálů. 19. března 1729 svatořečil Jana Nepomuckého, GELMI, J. *Papežové*, s. 211-212.

³³⁵ Byl prohlášen za svatého. Vytvořil Svatou ligu s Benátkami a Španělskem proti Turkům, byl velmi přísný na Židy, snažil se o potlačení všech herezí. V roce 1570 exkomunikoval královnu, Tamtéž, s. 177-179.

³³⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

³³⁷ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 417.

³³⁸ Přestavěn z paláce Riaritů v letech 1732-36, Tamtéž, s. 390.

³³⁹ Tamtéž, s. 399.

³⁴⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

³⁴¹ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 403.

³⁴² Tamtéž, s. 403.

³⁴³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

³⁴⁴ F. A. Lobkowicz si tam zase všimnul tapet a ojedinělého šnekovitého schodiště, FOLTÝN, T. Druhá kavalírská cesta. In KUBEŠ, J. (ed.). *Šlechtic*, s. 114.

³⁴⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 27. srpen 1736.

O paláci Farnese,³⁴⁶ o kterém si např. Heřman Jakub Černín z Chudenic, Ferdinand August z Lobkowicz³⁴⁷ či Bertold Vilém z Valdštejna³⁴⁸ i Lev Vilém z Kounic zapsali, že je to přední palác v Římě díky sochám a architektuře,³⁴⁹ se ale Emanuel Arnošt nezmněl vůbec. Zmiňuje se jen o jeho zahradě, která prý byla velmi pěkná, hlavně pak zdejší vodní díla.³⁵⁰

IV. 4. 4. Příměstské vily

U nejbohatších rodů bylo zvykem mít ve městě palác a v těsné blízkosti Říma, v oblasti Frascati,³⁵¹ ještě tzv. příměstskou vilu se zahradou. Valdštejn navštívil všechny tyto vily v jeden den najednou. Spolu s dalšími teology ve třetím ročníku se tam vydali v kočárech v doprovodu pátera ministra. Nejprve navštívili vilu Pamphilj³⁵² nazvanou Bell Vedere, kde posnídali pečené křepelky a studenou šunku. Pak se odebrali do vily Borghese,³⁵³ které se říkalo též Villa Taverna či Monte Dragone, „...welches ein königliches gebau wegen der grösse und majestädt ist, allwo sehr kostbahre gemähl zu sehen“. V zahradě, která byla neobvykle velká a pěkná, našli ukryté krásné vodní dílo. Na stejné hoře pak obdivovali další palác – Monte Dragoncino, který byl podle Valdštejna tak „...charment von kostbahrsten spahlieren, und gemählen eingerichtet, daß es nicht satzsambt zu beschreiben“. Též pochválil „...gutte gusto in der einrichtung“.³⁵⁴

Poté šli opět do vily knížete Pamphilj, „...allwo in dem saal recht kostbahr zu mittag speisseten“. Při tomto obědě poslouchali varhany poháněné vodou a pili kávu. Po návštěvě ještě dalších dvou vil se nakonec ještě jednou odebrali do výše zmíněného Belvederu, ke kterému si Valdštejn poznamenal, že zde měl kníže nejvíce a nejlepší vodní díla³⁵⁵ a výjimečně pěknou kaskádu, kde voda tekla přes skály. Líbily se mu též varhany a Faun jakoby foukající do rohu, obojí poháněné vodou. Jako „kunistreich“ ohodnotil též girandolu vytvořenou z vody.³⁵⁶ „...insonderheit sehens würdig“ bylo ale prý tzv. „Musaeum“ nebo-li

³⁴⁶ V roce 1734 v paláci bydlel se svou ženou Alžbětou Farnese infant Karel Bourbonský, syn Filipa V. Španělského. Poté se palác stal římskou rezidencí neapolských Bourbonů, HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 397.

³⁴⁷ FOLTÝN, T. Druhá kavalířská cesta. In KUBEŠ, J. (ed.). *Šlechtic*, s.113.

³⁴⁸ SALONOVÁ, K. *Kavalířská cesta*, s. 74.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 74.

³⁵⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 11. září 1736.

³⁵¹ Oblast nedaleko od Říma jihovýchodním směrem, kde si od 16. století stavěla šlechta příměstské vily. <http://en.wikipedia.org/wiki/Frascati>, 13.5.2008. Také Lev Vilém z Kounic věnoval zápiskům této vile neobyčejnou pozornost, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 141-143.

³⁵² HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 417.

³⁵³ Tamtéž, s. 403-404.

³⁵⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr., 18. květen 1740.

³⁵⁵ Tato zahrada byla navržena ve stylu italské krajiny. Vila byla oblíbeným sídlem papeže Inocence X., vlastním jménem Giambattisty Pamphiliho. HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 417.

³⁵⁶ Jedná se o ornamentálně rozvětvený svícen pro několik svíček. Začal se používat v druhé polovině 17. století, [cit. 2008-06-15]. URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Girandola>>.

„*Mons parnasum*“, kde byly opět k vidění vodní varhany. U dveří ho pak zaujal velký vítr foukající ze dvou stran, aby byl v létě v pokoji neustále čerstvý vzduch. Poté, co všechno shlédli, dostali svačinu – ovoce a studenou pečení. Na konci dne si však ještě zapsal poznámku, že „...*anbey daß vornehmer prospect ist so wohl in dem pallast Bel Vedere, warumb auch dießen nahmen erhalten, jedoch meines erachtens ist der prospect annoch schöner und lustiger in dem garten deren Patrum Capucinatorum.*“³⁵⁷

Zahradu u vily Ludovisi, jednu z největších zahrad s mnoha špalíry cypřišů a krásnými starými sochami z bílého mramoru, kterou obdivovali výše zmínění Bertold Vilém z Valdštejna i Ferdinand August z Lobkowicz alumni už nejspíše navštívit nestihli.³⁵⁸

IV. 4. 5. Zahrady

Ve dnech volna navštěvovali alumni dosti často také zahrady při palácích římských šlechticů či kardinálů, o kterých jsem se zmínila v předchozí kapitole. Valdštejna zde nejvíce fascinovaly fontány a další vodní díla.

Mezi nejčastěji navštěvovanou zahradu patřila papežská zahrada na Quirinálu. Podle Valdštejna byla prý velmi krásná (*lustig*). Nacházelo se tam totiž plno varhan poháněných vodou. Jedny z nich doprovázely sochy dvou andělů hrající na trumpety. Mimo jiné se mu zde líbilo také vodní dílo, které „...*wann man springen lasset alle herumb spatzihrende in dießen garten benetzt, ohne daß einer solches entgehen könne*“. Byl jim ukázán též pštros a „...*eine menge Vögel Von allerhandt gattungen*“.³⁵⁹

Mezi další zahrady, ve kterých se alumni často procházeli, byla zahrada Vatikánská. Zde Emanuel Arnošt obdivoval kašnu a další velmi umělecké předměty, jako např. loď, ze které ze všech stran stříkala voda. O uznávaném tzv. belvedérském torzu, které si poznamenal např. Heřman Jakub Černín, se ale nezmínil.³⁶⁰ Dosti často chodili též do zahrady Borghese,³⁶¹ která byla údajně velmi velká a našli v ní opět vodní díla a krásnou zoo. Další velmi frekventovanou zahradou byla ta u paláce knížete Ludovisi.³⁶²

³⁵⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr., 18. květen 1740.

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ Tamtéž, sign. 313-316, nestr.

³⁶⁰ Srov. CATALANO, A. Italský deník. In HEROLD, V. – PÁNEK, J. (edd.). *Baroko*, s. 333-353 a CATALANO, A. Heřman Jakub Černín. Deník z cesty po Itálii. In *Souvislosti* č. 3-4, 2002, s. 114. ISSN 0862-6928.

³⁶¹ Myslí zahradu u městské vily Borghese před Bránou Popolo, největší římskou zahradu, HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 304.

³⁶² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-316, nestr.

IV. 4. 6. Antické a další památky

Nesrovnatelně menší pozornost, než katolickým chrámům věnovali alumni při procházkách Římem památkám antickým. Stále se na ně totiž hledělo z náboženského hlediska jako na památky pohanské.³⁶³ O římském amfiteátru si Valdštejn poznamenal, že zde „*vor zeiten*“ za pohanských králů získalo mnoho tisíc svatých mučednickou korunu a že ze zbylých zdí nesměl nikdo „...*unter der größer excommunication*“ odcizit ani nejmenší kamínek. Vícekrát navštívili i Forum Romanum, tenkrát nazývané Campo Vacino. O něm se bohužel ale více nerozepsal. Z výše zmíněných důvodů nezanechal ani zmínku o římských obeliscích, přestože je s jistotou musel spatřit.³⁶⁴ Navštívili samozřejmě i Andělský hrad,³⁶⁵ bývalé Hadriánovo mauzoleum, kde byla uchována papežská tiára, pěti miliónový poklad, „*acta conciliorum*“ a další tzv. „*archivis*“. Tento hrad prý dostal název podle toho, že za Řehoře Velikého „...*gott die stadt rom mit einer graussamben seüche oder pest bestraffete, undt erwehnter papst wehrend der procession welche nach der vatican kirch gerichtet war über den gleicherwehnten kastel dem heyl: ertz engel das blutige schwerd in die scheid einsteken sahe...*“. Bylo to na znamení toho, že je již konec krutému moru.³⁶⁶ Emanuel Arnošt si poznamenal, že zde museli zaplatit vojákům spropitné.³⁶⁷

Nezapomněli ale ani na muzea a zbrojnice. V Collegiu Romanu např. shlédli světoznámý tzv. „*cameram kircheri*“³⁶⁸ s velmi mnoho starožitnostmi, vzácnostmi a dalšími uměleckými, ale též velmi vzácnými věcmi. Nejvíce však Valdštejna upoutala zdejší „...*naturalia und mineralia*“. Skelety či mechanické aparáty, které tu byly k nalezení, však Valdštejna tolik nezaujaly. Zbrojnici pak navštívili ve Vatikánském paláci, kde si mohli prohlédnout velké množství „...*vätrischen gewehr*“.³⁶⁹

V továrně vedle Kapitolu viděli zase, jak se vyrábí střelný prach. Velmi Valdštejna zaujala též jiná továrna, kde se vytvářely mozaiky.

³⁶³ Od tohoto pohledu se však odlišil např. již sto let před Valdštejnem Lev Vilém z Kounic, který měl pro antiku obdiv a zálibení, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 144, ale též výše citovaný Bedřich z Donína. Ocenění hodnot antických památek náleží přitom až době osvícenství. Srov. CERMAN, I. *Vzdělání*. In *ČČH 101*, s. 852.

³⁶⁴ Nacházely se totiž před chrámy, které Valdštejn navštívil.

³⁶⁵ HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 361.

³⁶⁶ HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 132.

³⁶⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr., 12. listopad 1735, 5. září 1736.

³⁶⁸ Neboli museum Kircherianum, zřízeno v roce 1651 v Collegiu Romanu. Byl to typický barokní kabinet kuriozit a rarit (*Wunderkammer*), předchůdce muzeí. Nese jméno kurátora Athanasia Kirchera. Na rozdíl od jiných kabinetů, které se zaměřovaly pouze na kuriozity, bylo toto určeno též k vědeckým a experimentálním účelům. Návštěva tohoto muzea se brzy stala nezbytnou součástí návštěvy Říma. [cit. 2008-05-10]. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Athanasius_Kircher>.

³⁶⁹ Pro srovnání Bertold Vilém z Valdštejna si o tomto místě zapsal, že zde viděl zbroj pro 40 tisíc mužů pěších a na koni. SALONOVÁ, K. *Kavalířská cesta*, s. 72.

Navštívili také Akademii malířů, kde shlédli „... *wahrhafter /:nicht gemahlter:/ todten kopff*“ světoznámého malíře Rafaela. V galerii na Kapitolu zase viděli mnoho antických a ojedinělých soch, sarkofágy římských pohanských vládců či sochu papeže Pavla IV.³⁷⁰ Tato socha byla prý lidem zničena a Židy hozena do Tibery, za což byli ale samozřejmě odsouzeni ke ztrátě života. Dalšímu papeži se ale tento trest nezdál být dostatečným a žádal, aby každý rok na výročí této události nosil starosta černé šaty, oprátku, bílou svíčku a stříbrný kalich, jelikož byl zástupcem lidu. Nakonec bylo ale smluveno, že bude nosit jen svíčku a kalich.³⁷¹

Během studia navštívil Valdštejn v Římě také pár knihoven. Nejvýznamnější byla Vatikánská knihovna, která čítala 30 tisíc kusů knih. Se svými spolužáky tam shlédli např. rukopis sv. Tomáše Akvinského a kázání Martina Luthera.³⁷² Další knihovnou byla bibliotéka v paláci knížete Corsiniho. O ní se ale Emanuel Arnošt bohužel vůbec nerozepsal. Třetí knihovnou, o které se Valdštejn zmínil, byla „*bibliothek*“ kardinála Imperialiho, která byla „...*sehr häuffig mit besonderen Authoribus versehen* ...“.³⁷³

IV. 5. Průběh studia E. A. z Valdštejna na Collegiu Germanicu

Zaměříme se ale též na to, jak se Valdštejnovi na koleji dařilo po stránce studijní. Své úspěchy si Valdštejn vždy zapsal, jako např., kdy poprvé držel při litanii pochodeň, ministroval, nesl kadidelnici, či kdy poprvé zpíval při matutinu, atd. Již dva měsíce po svém příjezdu, v prosinci 1735 se stal akolytem, tedy klerikem s nižším svěcením. Po prvním roce studia, v říjnu 1736, přešel z komory sv. Ignáce do komory sv. Jeronýma, skončil svůj noviciát a začal veteranát. Zaznamenal si např. i to, že v listopadu téhož roku při zádušní mši za zakladatele kolegia Řehoře XIII. nesl kropicčku na vykouření sarkofágu tohoto papeže. Po zkouškách zpěvu³⁷⁴ v roce 1736, které se konaly vždy v listopadu v přítomnosti rektora ve velké Mariánské kapli, se z něj stal tzv. metafyzik, což znamenalo, že postoupil do druhého ročníku filozofie. V prosinci tohoto roku pak asistoval při mši u oltáře, a byl zvolen za druhého sakristiána, tedy člověka majícího na starost místnost, kde jsou uloženy bohoslužebné předměty.³⁷⁵

³⁷⁰ Byl to zakladatel inkvizice a také muž, který zavedl znamení na kloboucích Židů v Římě, GELMI, J. *Papežové*, s. 174-175.

³⁷¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 21. únor 1741.

³⁷² Bertold Vilém z Valdštejna se ale zmiňuje o sálu, „...*ve kterém jsou samá manuskripta, přes 16 tisíc a všech knih dohromady musí být na milion a dvě stě*“. Heřmana Jakuba Černína z Chudenic v této knihovně zase zaujal „...*Starý zákon, knihovna Martina Luthera, Vergilius, Terentius, dopis psaný na kůru stromu po starém způsobu*...“, SALONOVÁ, K. *Kavalířská cesta*, s. 73.

³⁷³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-315, nestr., 9. březen 1736.

³⁷⁴ Zkoušeli ne každého zvlášť, ale po komorách, Tamtéž, sign. 313-315, nestr.

³⁷⁵ Tamtéž, sign. 313, nestr., 20. listopadu 1736.

Dvouletý kurz filozofie dokončil „...*durch die gnadt gottes*“ koncem srpna 1737 a v říjnu postoupil do komory sv. Stanislava, kde s ním žilo ještě dalších deset alumnů, jejichž jména i s tituly si opět pečlivě poznamenal. Byli mezi nimi hrabata, baroni, ale i měšťané. Bohužel z deníku nelze vyčíst nic o jejich společném soužití. V listopadu byly opět zkoušky zpěvu (Gregoriánského chorálu) před kapelníkem, rektorem a ministrem a poté už o sobě mluvil jako o teologovi. Třileté studium filozofie mohl Valdštejn zkrátit na dva roky, jelikož nejspíše nemusel absolvovat první ročník zaměřený na logiku, protože už ji měl hotovou z Prahy.³⁷⁶

13. duben 1738 se pro Valdštejna stal velkým dnem – poprvé totiž kázal, a to v latině. V říjnu ho pak rektor jmenoval novicmistrem (což byl starší alumnus, který měl za úkol starat se o nové alumny) a od listopadu (začátku jeho čtvrtého roku studia v Římě) dostal na starost čtrnáct alumnů. (V roce 1739 už jich měl na starost jen jedenáct a v roce 1740 dokonce jen dva. Od tohoto roku muselo totiž kolegium velmi snížit počet studentů kvůli finančnímu zatížení způsobeném přestavbou kolegia, které bylo zahájeno právě v roce 1740.) Často s nimi chodil do kostelů, paláců či zahrad, nebo s nimi zůstával doma. Na svátek sv. Jana Nepomuckého si v tomto roce napsal, že ho „...*traffete...das gluck*“ přednést ostatním při obědě v refektoriu oslavnou řeč ke cti tohoto světce.³⁷⁷

Posledního listopadu roku 1739 byl Valdštejn při mši prohlášen za podjáhena (což je nejnižší stupeň již vyššího kněžského svěcení) a v prosinci byl společně s dalšími čekateli svěcení (*ordinandis*) na zkouškách v paláci kardinála Qvadarniho, papežského generálního vikáře³⁷⁸ (Valdštejn byl však zkoušen jakýmsi františkánem). 19. prosince byl ale konečně v Lateránské bazilice „...*durch die gnadt des almöchtigen*“ spolu s dalšími třemi spolužáky vysvěcen na podjáhena. Jako každým rokem byli na stejném místě vysvěceni jiní alumni na jáhny nebo kněží. O půlnoci pak ukončili osmidenní duchovní cvičení a další den Valdštejn poprvé ve své nové funkci asistoval při mši.³⁷⁹

Valdštejn však byl ještě s jedním podjáhenem vysvěcen na jáhna hned měsíc na to, 17. ledna 1740. Stalo se tak v domácí kapli teodoského arcibiskupa Spady v paláci na Piazza Colona. V únoru pak poprvé dirigoval primu a v červnu řídil nešpory. Často se též do deníku pochlubil, že již nosil dalmatiku (svrchní liturgické roucho se širokými rukávy, které nosí jáhen, pokud přísluhuje knězi při mši, průvodech a žehnání). V srpnu si Valdštejn

³⁷⁶ Tamtéž, 28. srpen a 9. listopad 1737.

³⁷⁷ Tamtéž, sign. 314, nestr.

³⁷⁸ Jde o zástupce papeže, jelikož Benedikt XIV. se netěšil dobrému zdravotnímu stavu, GELMI, J. *Papežové*, s. 326 a 214-217.

³⁷⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr.

poznámenal, že jej přijal kardinál Kollonitz a o pár dní později si zapsal, že byl na audienci u kardinála Lamberga. Nic víc se však z deníku dozvědět nelze. Dosáhl též funkce děkana kolegia a 1. listopadu, na svátek Všech svatých, díky tomuto postu přednášel latinskou oslavnou řeč (*panegyris*) při mši v papežské kapli ve Vatikánském paláci. Přítomno bylo šestnáct kardinálů a dokonce i papež, kterému předtím líbal nohu. Zapsal si, že na sobě neměl „...über rothes collegy kleid kein chor-rock, sondern eine blaue cappam von belzwerk“ a díky této oraci měl k obědu „...besondere tractation“. Jeho kolega, který mu pomáhal, prý nedostal sice k obědu nic navíc, alespoň ale dostali dopoledne oba dobrou svačinu.³⁸⁰

Dne 6. prosince musel Valdštejn složit další zkoušky, poslední a nejdůležitější před vysvěcením na kněze. Konaly se u kardinála Vicariho. Po jejich úspěšném složení byl zvolen za druhého asistenta Velké mariánské kongregace. V prosinci měl pak opět latinskou oslavnou řeč, tentokrát ke cti svátku Neposkvrněného početí Panny Marie v přítomnosti otců a všech alumnů. 10. prosince se Valdštejn uchýlil do ústraní, aby zde v osamocení započal osmidenní duchovní cvičení,³⁸¹ která museli absolvovat všichni čekatelé duchovního stavu před svěcením.³⁸²

17. prosince se Valdštejn konečně dočkal a splnil cíl, za kterým se do Říma vydal – v Lateránské bazilice byl opět vysvěcen, tentokrát ale už na kněze. Spolu s ním přijali kněžské svěcení také dva z jeho spolužáků. O sobě pak v souvislosti se svěcením psal jako o „...als auch meine geringste persohn...“. Večer, jako po svěcení na podjáhena, dokončil výše zmíněná duchovní cvičení. Den nato poprvé v kněžském rouchu řídil tercii a po pár dnech i mety s laudami.³⁸³ Svou první mši měl tu čest celebrovat právě na 25. prosince. Pomáhali mu jáhni, podjáheni, ceremoniář, akolytové, nosič kadidelnice (*thuriferarius*) a další, tedy alumni s funkcemi, kterými si Valdštejn také prošel. O tom, že nemohl být jen tak průměrným žákem, svědčí i to, že mu na jeho primice světili tu důležitější mši se slavnostnější – instrumentální hudbou. O jeho pocitech svědčí zápis v deníku, kam si napsal, že to byl „...der glückseeligste bräutigams tag wo ich vor das erste mahl das ewige lamb gottes dem almöchtigen himmlischen vatter in den heyl: mess-opfer darreichete...“. Téhož dne se konala ještě další primice jiného nového kněze, ten ale sloužil mši už jen „...mit ordinary musik“.³⁸⁴

³⁸⁰ Tamtéž.

³⁸¹ Zavedl a sepsal je sv. Ignác z Loyoly. Vztahují se na obnovení ducha a na opravdové poznání Boha. Osoby, které je vykonávají, se vzdalují od svých obvyklých činností a rozjímají v tichém ústraní. Zamýšlí se nad svým uplynulým životem a připravují se např. na přijetí svátostí. [cit. 2008-06-10]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/362092-cviceni-duchovni>> a ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo*, s. 168.

³⁸² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr

³⁸³ V potridentské době byly matutinum (neboli mety) a laudy rozděleny jen v období Vánoc, [cit. 2008-05-10]. URL: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Hodina>>.

³⁸⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315-316, nestr.

Na Tři krále roku 1741 intonoval *Venite Adoremus*. 17. března pak své římské studium završil úplně – přijal na římské univerzitě Sapienze doktorát. Všichni teologové ve čtvrtém ročníku šli pak s rektorem na audienci k papežovi, který jim „...nach vätterliche ermahnung einem jedem auff 400 persohnen auszutheilen indulgentias plenarias in articulo mortis³⁸⁵ gegeben ohne denen bluths freindten bies in 3ten grad.“ Propůjčil také každému možnost udílet čtyřikrát do měsíce „...altare privilegiatum personae“. Potom měli alumni tu čest políbit papeži nohu. Do svého odjezdu zpět domů Valdštejn často sloužil na různých místech v Římě své mše. 27. března musel vykonat ještě jakési poslední zkoušky u rektora. O jejich obsahu se však nezmínil. Den před svým odjezdem – 2. dubna 1741 o nešporách – musel jít „...unter dem magnificat“ spolu s dalším odjíždějícím alumnem k milostivému Mariánskému obrazu a na cestě zpět podle zvyku naposledy zasalutovat chóru. Večer pak ještě šel, jako vždy všichni odjíždějící, po komorách a dával ostatním sbohem (tzv. „*pax tecum*“).³⁸⁶

Celkem se Valdštejn za svůj pobyt v Římě stal členem dalších tří bratrstev. Všechna se soustředila opět na uctívání Panny Marie. Členem Malé kongregace Matky Boží u kostela San Apollinare při Collegiu Germanicu v Římě se stal v listopadu 1736. Do tzv. Velké mariánské kongregace při tomtéž kostele byl přijat už jako podjáhen v lednu 1740. „Dálkově“ se pak ještě nechal v březnu 1738 zapsat do Innsbrucku do Bratrstva Panny Marie Pomocné při jezuitském kostele Nejsvětější Trojice. Zavázal se tím nechat každý rok číst dvě mše – jednu za mrtvé a jednu za živé.³⁸⁷

³⁸⁵ Znamená plnomocný odpustek, HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*, s. 128.

³⁸⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

³⁸⁷ Tamtéž, sign. 313-316, nestr.

V. CESTA E. A. Z VALDŠTEJNA ZE STUDIÍ V ŘÍMĚ (3. DUBNA – 20. ČERVNA 1741)

Po úspěšném ukončení studií – vysvěcení na kněze a zisku akademického gradu – se pětadvacetiletý hrabě Valdštejn vydal zpět domů do Prahy. Tuto cestu lze nazvat miniaturní obdobou tzv. kavalírské cesty. Termín miniaturní obdoba jsem zvolila proto, že cesta Valdštejnovi trvala jen necelé 3 měsíce. Trasa se však neodchylovala od obvyklého schématu kavalírské cesty po Itálii a Říši a na rozdíl od Valdštejnovy cesty do Říma se na cestě zpět nebál udělat několik zastávek a pobýt na významných místech třeba i týden. Cesta vedla přes Florencii, Janov, Turín a Miláno do Benátek, odtud potom do Tridentu, dále přes Innsbruck, Augsburg a Mnichov zpět do Prahy, kterou Emanuel Arnošt naposledy viděl roku 1735. Na cestu se vydal s barony Františkem Großem z Trokau a Ferdinandem z Langen. Ti se však v Mnichově odpojili a Valdštejn pak pokračoval domů úplně sám.³⁸⁸

Na cestu se Valdštejn a jeho „*reis gesphanen*“ vydali na Velikonoční pondělí 3. dubna 1741 večer v 17 hodin po mši.³⁸⁹ Většinou se přemísťovali pomocí poštovních kočárů, což byl údajně běžný dopravní prostředek pro méně zámožnější cestovatele.³⁹⁰ Zhoršující se finanční situace Valdštejnů by toto tvrzení podporovala. Výjimky, jako když jeli např. lodí z Padovy přes Brentu do Benátek nebo když si Valdštejn v Tridentu půjčil od hraběnky Thunové kočár, si vždy zapsal. Při zmínce o cestě lodí si pokaždé poznamenal, kolik ho převoz stál. Když cestovali celý den, musel oželit mši, kterou si jinak buď sám četl, nebo poslouchal v nějakém kostele. Neustále si též zapisoval, v jakém městě a v kterém hostinci (popřípadě na poště či lodi) spali, z jakého města a kdy vyrazili na cestu, kdy a do jakého místa přijeli, s kým významným se setkali a někdy u koho jedli, komu psal či od koho dostal dopis.³⁹¹

První, koho ve městě, kde déle pobývali, navštívili, byl císařský vyslanec. Tak se stalo např. v Janově a Turíně. Jedna z funkcí dvorských diplomatů totiž spočívala v pomoci krajanům navázat v neznámém prostředí kontakty. Kavalírům byl tak otevřen přístup do společnosti, kde mohli najít budoucí obchodní partnery, dodavatele uměleckých děl, přátele apod.³⁹²

První delší přestávku a zároveň třetí nejdelší pobyt (6 dní) absolvovali kavalíři ve Florencii (14. – 20. dubna), která byla sídlem dožívající poslední zástupkyně rodu Medici,

³⁸⁸ KRÁLÍKOVÁ, E. Cesta Emanuela Arnošta z Valdštejna z teologických studií v Římě (1741). In *Šlechtic na cestách*, s. 207-219.

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ HEIß, G. Bildungsreisen. In BOBKOVÁ, L.– NEUDERTOVÁ, M. (edd.). *Cesty*, s. 252-267.

³⁹¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

³⁹² BERNIS, J. J. *Peregrinatio academica*, s. 161.

Marie Anny Ludoviky,³⁹³ sestry Giovanniho Gastona. Oznámení o smrti její švagrové (manželky výše zmíněného posledního mužského zástupce rodu Medici, Anny Marie Františky³⁹⁴) si pak Valdštejn 18. října 1741 – již tedy v Praze – nezapomenul zapsat do svého deníku. Osobou Marie Anny Ludoviky vymřela hlavní linie rodu Medici po přeslici a výměnou za Lotrinsko připadla Toskána³⁹⁵ Františku Štěpánu Lotrinskému. Ten ji po smrti Giovanniho Gastona roku 1737 nechal obsadit habsburským vojskem a vládu svěřil knížeti z Craonu, v jehož společnosti kavalíři 19. dubna 1741 večer pobývali. Tentýž den také obědvali v letohrádku vládního rady hraběte Richcourta, který se později, roku 1749 ujal vlády v Toskáně. Ve Florencii Valdštejna uchvacovaly především obrazy. Všiml si zde hlavně maleb v chrámech. Ve velkovévodské Galleria degli Uffizi a Galleria Pitti naproti tomu obdivoval autoportréty světoznámých malířů. Nejvíce ho však zaujal obraz v kostele sv. Annunciaty, který zobrazuje Pannu Marii „...*dessen gesicht miraculoßer weis in einen augenblick durch gottes allmacht gemahlet wurde.*“ Navštívili zde také zbrojnici „...*wo kostbahre türkische pferd rüstungen zu sehen nebst steigbügel von gossenen goldt...*“, kláštery a muzeum jakéhosi pana Bailleaua, „...*wo schönste naturalia von muschelln, ertz, undt allen fast erdentlichen edelgesteinern zu sehen.*“³⁹⁶

Z Livorna (20. dubna), kde udělali též přestávku, se přeplavili za tři dny do pevnostního města s obchodním přístavem, Janova³⁹⁷ (25. – 26. dubna), a pokračovali do rezidenčního města savojských vévodů v Sardinsko-piemontském království, Turína³⁹⁸, kde setrvali od 28. dubna do 1. května.³⁹⁹ Zde si kromě návštěvy některých pozoruhodností města, které je považováno za jedno z nejkrásnějších v Itálii, nenechali ujít ani jediný večer francouzskou komedii.

³⁹³ Jedná se o sestru Giovanniho Gastona Marii Annu Ludoviku (1667-1743), ovdovělou kurfiřtku a regentku falckou, která po smrti posledního zástupce rodu Medici směla dožít v Palazzo Pitti. HIBBERT, Ch. *Vzestup a pád rodu Medici*. Praha, 2001, s. 313-323. ISBN 80-7106-201-4.

³⁹⁴ Jde o Annu Marii Františku Medicejskou (1672-1741), dceru sasko-lauenburského vévody, vdovu po falckém kurfiřtovi Filipovi Falcko-Neuburském a manželku Giovanniho Gastona, posledního velkovévody z rodu Medici, který zemřel 9. července 1737. *Ottův slovník*, 17. díl, s. 4, HIBBERT, Ch. *Vzestup*, s. 313-323.

³⁹⁵ Jak bylo ujednáno roku 1735 ve Vídeňském míru, který zakončil válku o polské nástupnictví a kterým Francie definitivně schválila pragmatickou sankci, BLACK, J. *Evropa*, s. 323.

³⁹⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

³⁹⁷ Dále [cit. 2008-05-10]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/412879-janov>>.

³⁹⁸ Dále [cit. 2008-06-08]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/441226-turin>>.

³⁹⁹ Za války o španělské dědictví byl Turín opět obležen francouzským vojskem. Císařské vojsko v čele s Evženem Savojským jej ale roku 1706 vysvobodilo, a z města, které od roku 1057 držela savojská dynastie, stalo se centrem knížectví Piemont a roku 1562 pak centrem Savojska, vytvořili rezidenci nově zřízeného Sardinského království (v letech 1718/20, poté, co savojská vévodová vyměnili ve válkách o španělské dědictví získanou Sicílii s Habsburky za Sardinii s královským titulem), HONZÁK, F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 512-513.

Zrána druhého dne v hlavním městě Lombardie, Miláně⁴⁰⁰ (3. – 7. května), navštívili zdejšího guvernéra. Když Valdštejn poprvé spatřil imponantní pětিলodní dóm⁴⁰¹ s příčným trojlodím, do něhož se vejde 40 000 lidí, zapsal jen, že zde viděli „...*wie sie die von bößen feind besessene leute beschwöreten.*“ Kupodivu ho tedy moc nezaujal. Při druhé návštěvě chrámu popisuje, jak pozoroval procesí nesoucí relikvii – hřebík, jímž byl Kristus přibit na kříž.⁴⁰² Pozastavil se také u popisu chrámu svatého Ambrože,⁴⁰³ pocházejícího z 9. století, kde bývali železnou korunou korunováni lombardští králové. Valdštejna zaujal nejen svým stářím, ale též kaplí, kde leží pochováno tělo sv. Ambrože a sv. Satyra. Dále přišla Valdštejnovi zajímavá malá zahrada, kde údajně biskup sv. Ambrož⁴⁰⁴ ovlivnil myšlení sv. Augustina⁴⁰⁵ a obrátil jej na křesťanskou víru.⁴⁰⁶ V Ambroziánské knihovně mladé kavalíry zaujaly především rukopisy Tomáše Akvinského⁴⁰⁷ a Karla Boromejského,⁴⁰⁸ v přílehlém chrámovém muzeu (Poldi Pezzoldi?) zase skvostné malby a především „...*ein bild, so mit ein diamant auff dem glas ausgeschniten, und zugleich schwartz angeloffen, worunter wann man ein weißes papir leget natürlich einen kupffer-stich gleichet.*“ Valdštejn však nezmínil např. nejstarší milánský kostel St. Lorenzo, pozoruhodnou osmistěnnou stavbu ze 4. století, ani chrám St. Maria delle Grazie, kde mohl v refektáři shlédnout Poslední večeři Páně od Leonarda da Vinciho, či arcibiskupský palác a krásnou radnici.⁴⁰⁹

Jejich cesta vedla dále do Benátek⁴¹⁰ (9. – 17. května), tzv. „královny Adrie“, kde se zastavili na 7 dní a byl to jejich druhý nejdelší pobyt během cesty domů. Celý první den ale nevyšli z domu a teprve večer navštívili operu, což se posléze stalo každodenním rituálem.

⁴⁰⁰ Od roku 1714 patřilo Milánsko rakouským Habsburkům a tvořilo s Mantovou Rakouskou Lombardií. Roku 1735 byla část západní Lombardie postoupena Savojsku, resp. Sardinskému království. Tamtéž, s. 296-297.

⁴⁰¹ Dále [cit. 2008-05-10]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/300234-milano>>.

⁴⁰² „...*allwo eine procession durch die kirch mit dem hey: nagel, mit welchem unßer heyland an das creitz genagelt worden, nach endigung solcher procession wurde dießer hey: nagel in gegenwarth einiger rathsheren undt dem notario publico von einen thomb herrn in pontificalibus von auff einen gleiner macin so einer wolken gleichet undt schön geziehret ist ganz langsamb hinauff getzogen bies an das gesimbs wo dann oben in gegenwarth ihrer allen erwehten der hey: nagel auffgehoben wird, undt jetzt gemelte h: wiederumb langsamb herunter gelassen worden.*“ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴⁰³ Dále [cit. 2008-06-08]. URL: <<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/300234-milano>>.

⁴⁰⁴ HALL, J. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha, 1991, s. 24. ISBN 80-204-0205-5.

⁴⁰⁵ Dále NEUMANN, U. *Augustin*. Praha, 1999, s. 19-28. ISBN 80-7207-288-9.

⁴⁰⁶ „...*auch beseheten wir die kirch s: ambrosy, so ein gebau nach alter arth, wo in der seithen capelle rechter handt von hohen altar der leib s: ambrosy undt s: satyri ruhet, allda officiren umgewechßlet erst die weld geistlichen dann die patres cistercienses, nahe der kirch in ein gärtlein ist der feigenbaum unter welchen ambrosius mit augustino wegen der bekehrung disputirte, auff dem orth aber wo augustinus sich bekehrte, stehet nu ein gleines kirchlein.*“ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴⁰⁷ Samostatnou monografií této osobě věnovala CHENU, M. D. *Tomáš Akvinský*. Praha, 2000. ISBN 80-7207-389-3.

⁴⁰⁸ Dále DACHOVSKÝ, K. *Svatý Karel Boromejský: 1538-1584*. Praha, 1995. ISBN 80-901973-5-3.

⁴⁰⁹ *Ottův slovník naučný*, 17. díl, s. 321-325.

⁴¹⁰ Benátsko si až do roku 1797 (kdy mírem v Campo-Formio připadlo jako kompenzace za územní zisky Francie v Itálii a Rakouské Nizozemí Rakousku) udrželo samostatnost. HONZÁK, F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 68-70.

Neopomněli si ale prohlédnout žádné z tehdejších míst hodných vidění, mezi nimiž lze jmenovat Dóžecí palác (Palazzo Ducale) a bezpočet překrásných kostelů jako např. chrám sv. Marka s pěti kupolemi, vystavěný v 10. – 11. století, „...*welche zwar alt, jedoch sehr schön undt oben mit mußaischer arbeit geziehret, die saulen aber mit marmor.*“ Valdštejn zaznamenal také chrám St. Giorgio di Maggiore od architekta Palladia, kde se zmínil, že viděli „...*das chor deren patern benedictinern, allwo künstliche bildhauer arbeit. item ein altar wobey ein marmor saul, so in sich von natur ein crucifix Vorbildet, alda in dem rectorio ist zu sehen ein kunststuk nemblich die hochzeit zu cana, so von paulo veronese gemahlet worden.*“⁴¹¹

Jak bývalo zvykem, cesta byla naplánována tak, aby mladíci spatřili dóžete (ve sledovaném období vládl Alvis Pisani⁴¹²) se senátory na známé galěře Bucentoro při pověstné slavnosti Sponsálií – zasnoubení dóžete s mořem.⁴¹³ Při ní vládce Benátek vhodil zlatý prsten do moře, kterému předtím patriarcha požehnal. Nechtěli jistě také promarnit vynikající příležitost shlédnout sebereprezentaci zúčastněných aristokratů,⁴¹⁴ kterých se k této příležitosti sjelo nespočet. Učení se pozorováním bylo důležitou součástí kavalírské cesty každého mladého aristokrata. Nevynechali samozřejmě ani proslulý ostrov sklářů Murano či doporučovaný arzenál, „...*wo von feld-sachen alles in unbeschreiblicher menge undt besonders gutten stand finden.*“ Arzenál zabíral celý ostrov a byl chloubou Benátské republiky.⁴¹⁵

Velmi na Emanuela Arnošta zapůsobila také instrumentální hudba chovanek nedalekého dívčího kláštera pro levobočky ve Wasser alla Pieta, „...*welche sehr wohl in der instrumental mußick erfahren, undt niergens in gantzen wenedig keine bessere instrumenten zu hören als dort.*“ Stejně tak byl nadšen ze zpěvu osiřelých nevyčítelných dívek ve Wasser all' incurabile, „...*da die besten stimmen von gantz wenedig zu hören.*“ Další možnost sledovat vystupování zdejší šlechty se jim naskytla při návštěvě sálu Velké rady (Consiglio

⁴¹¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴¹² Vládl v letech 1735 - 41, HONZÁK F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 93.

⁴¹³ „*Donnerstag den 11 ten may frühe den bucentoro gesehen, worin der doge mit dem senat undt gantzen adel schiffete, nachdeme der patriarch das meer geseegnet hatte und das gemelte schieff in das hohe meer kame, warffe der doge ein golden ring in das meer zum zeichen daß er sich mit dem meer vermehlet, nebst dießen waren verschiedene vergolte gundulen von denen h: abgesanthen nebst grosser anzahl anderer ordinary gundeln, dann steigete der doge nebst allen andern ab in der kirch an ufer s: nicolo al lido benambßet, wo er hey: meß hörete, unter dießer zeit fuhren wir in unßerer gundel auch die hey: meß zu hören, darnach aber seheten wir an die zugerichte taffel in des doge sein pallast.*“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴¹⁴ HEIß, G. Integration in die höfische gesellschaft als Bildungsziel. Zur Kavalierstour des Grafen Johann Sigmund von Hardegg 1646/50, In *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* 48/49, 1982/83, s. 99-114. Bez ISBN.

⁴¹⁵ *Ottův slovník naučný*, 3.díl, s. 719-722.

Grande) v Dóžecím paláci. V něm také viděli malý arzenál, který měl být použit v případě napadení vzbouřeným obyvatelstvem.⁴¹⁶

Mladíci se vrátili do Padovy (18. – 19. května) a pokračovali do Tridentu⁴¹⁷ (21. – 24. května), kde o svátcích Letnic navštívili tridentského knížete-biskupa. Cesta vedla dále přes Innsbruck. Zde si mladíci prohlédli slavnou kunstkomoru Ferdinanda Tyrolského na zámku Ambras⁴¹⁸ (31. května), kterou Valdštejn viděl již při své cestě do Říma. Jeho pozornost opět upoutaly uměleckořemeslné a numismatické sbírky, tentokrát ale také válečné trofeje a přehlídka nejlepších kyrysníků před turnajem.⁴¹⁹

Nejdéle (necelých 11 dní) se mladí pánové zdrželi v Augsburgu⁴²⁰ (3. – 13. června), kde Emanuel Arnošt chodil hlavně na návštěvy. Navazoval zde např. kontakt s místním biskupem hrabětem Josefem Hessensko-Darmstattským,⁴²¹ u jehož dvora trávil nejvíce času. Každý den se také účastnil poledních či večerních hostin u hraběte Osteina. Vícekrát také navštěvoval ženský klášter Sv. Štěpána a jen jeden den (9. června) si nechal na prohlídku města.⁴²²

Dne 12. června se rozloučil se svými spolucestujícími a pokračoval domů sám. Zastávku však udělal ještě v sídle bavorských kurfiřtů, Mnichově (13. – 16. června). Navštívil také přilehlé zámky Schleißheim, Nymphenburg, Amalienburg, Baadenburg, Guttenburg a Claußen. Příliš nadšen z nich však kupodivu nebyl. V kurfiřtské rezidenci mu bylo umožněno nahlédnout do pokojů Karla Albrechta, s jehož plány se Valdštejnův osud brzy tváří v tvář střetnul. Toto velkolepé architektonické dílo zhodnotil Emanuel Arnošt ale dosti rezervovaně.

⁴¹⁶ „...worin allerzeit gleines geladenes gewehr /: so alle virlt jahr ney geladen wird:/ zu finden, solches gewehr zimmer correspondiret mit dem saal del consilio grande, und ist zu bereith wann wehrenden reth von dem volk ein auffruhr geschehen solte, wie es sich schon zu getragen, damit der versamblete adel auch sich selbst beschützen kunte. in dießem gleinen arsenal sehet man den sabel des schanderbergg, undt die sturmhauben attila nebst anderen dergleichen.“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴¹⁷ Roku 1027 povýšil císař Konrád II. Tridentisko na knížectví a zároveň udělil biskupům na tomto území světskou moc. V letech 1543-1563 zde probíhal Tridentický sněm, 19. ekumenický církevní koncil, který zmařil naděje na smíření s katolíky s protestanty a zahájil protireformaci. Srov. HONZÁK, F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 509-510.

⁴¹⁸ Viz. pozn. č. 105.

⁴¹⁹ „... auch zeigt man allda das schwerd des schanderbech. item bekommen man zu sehen die schönsten kunststücke von glaß, corallen sielber, goldt, ambra undt anderen edelsteinen, ebenfalls sehen man alle müntzen in goldt von romula anzufangen bies auff jetzige zeiten, undt eine müntz so aus bley ist in goldt verwandelt worden. item seyndt allda zwey gelbe kügellein, welche cymbala veteris testamenti benambßet werden, auch dieße besondere eigenschafft haben, je mehres wann solche kügelln in die handt versperret, desto bessern und annehmlicheren klang geben sie von sich wann man darmit rühret. ferners ist zu sehen eine gambs haut auff der mitten von ruken ein horn hat. letztlich sehet man das baadt worin philippina ihr leben geendiget hatte, undt sehr kostbahre gemähl.“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴²⁰ Augsburg byl od roku 1276 svobodným říšským městem v jižním Bavorsku, kde se často konaly říšské sněmy a v roce 1530 tu byla předložena tzv. augšpurská konfese – první oficiálně formulované a císařem Karlem V. uznané reformační vyznání. Roku 1555 zde byl uzavřen náboženský mír mezi katolíky a augšpurskou konfesí. Od roku 778 byl sídlem biskupství. *Ottův slovník*, 2. díl, s. 1027-1029.

⁴²¹ Ve funkci mezi lety 1740-1768, HONZÁK F. – PEČENKA, M. - VLČKOVÁ, J. *Evropa*, s. 62.

⁴²² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

Přiléhající dvorskou zahradu dokonce opovržlivě okomentoval slovy „*nichts besonderes*“, což za celou dobu své cesty nikde jinde neučinil.⁴²³ Zda tušil o francouzsko-bavorsko-saské smlouvě z 18. května, podepsané v Nymphenburgu, která počítala s účastí Pruska na okupaci českých zemí a předrozdělovala si dědičné země Marie Terezie, není z deníku patrné.⁴²⁴

Valdštejnovy zápisky i z tohoto období znovu dosvědčují, že byl člověkem ještě převážně barokním a pobyt v Římě jej v tom jen utvrdil. Svědčí o tom nekritická víra v zázraky a jistojistou pravost relikvií světců, které po cestě viděl. Tak např. v Loretu⁴²⁵ obdivoval v kostele světoznámý poklad – kamna, na nichž vařila Marie malému Ježíši jídla, mističku, ze které jedli a Mariiny neporušené šaty. V Janově prý viděl v katedrále San Lorenzo kapli sv. Jana Křtitele, kde uchovávali popel tohoto světce. Kupodivu ale v deníku nezmiňuje poklad obsahující Svatý Grál (Sacro Catino) – nádobu ze zeleného skla, ze které Ježíš Kristus při Poslední večeři pil a do níž prý Josef Amarithejský (poté co si vyžádal od Piláta mrtvé tělo Krista, aby je pohřbil) chytil Ježíšovu krev. Zmínil se zde jen o tzv. turínském plátně (do něhož Josef Amarithejský zabalil Kristovo tělo), které se nacházelo v urně nad hlavním oltářem. V Miláně se zmínil o chrámovém muzeu, kde viděl dopis, poznámky ke kázání, kapesník, košili a židli Karla Boromejského. V Benátkách spatřil zase v chrámu sv. Marka „...*in der seithen capelle den stein, worauff moyses mit dem staab geschlagen und damahls ein wasser quall daraus entsprungen, aus welchen stein jezundt ein maria bild ausgehauet ist, item in dießer capelle sahen wir den stuhl, auff welchen der hey: marcus das ewangelium verkundigte*.“ O tom, že v tomto chrámu podle pověsti odpočívá evangelista sv. Marek, ale v zápiscích nezanechal ani zmínku.⁴²⁶ V Hall u Innsbrucku neopomněli kavalíři navštívit v ženském klášteře „...*ein besonders schöner kirchen schatz von edelgesteinen, perlen, sielber undt goldt...*“, kde byl k vidění také mimo jiné trn z Kristovy koruny a stříbrňák, za nějž byl Kristus zrazen. V Augsburgu zase zapsal, že byl na

⁴²³ „... *nachmittags ware ich in der reßidentz an goldt, undt edelsteinen ist, massen da gantz goldenes service undt andere dergleichen sachen zu sehen, besonders aber schön ist die gleine statue des hey: ritters georgy so von schönsten edelsteinen bestehet, undt die glieden des schwerdts, so der hey: in der handt haltet ist ein diamant von ein stuck von einer lange eines fingers, so seltsamb ist. auch seind schön zimmer des chursten und der churfirstin, insonderheit dero mit gold gestiktes roth sammetenes parada beth, wo den himmel da von allein 4 centner wüget. item sehet man das antiquarinen, wo zum zeichen daß man in dem antiquario geweßen, welches mündlein leicht zu heben, massen es nur in einen fortl bestehet, alda zeigtet man auch den so genanten keyßer saal. von reßident fahrete ich in den dabey liegenden hoff-garten, welches groß zwar, sonst aber nichts besonderes ist.*“, Tamtéž.

⁴²⁴ PROKEŠ, J. Habsburkové a Hohenzollernové v prvním zápase. In ŠUSTA, J. (red.). *Dějiny lidstva*, Praha, 1939, s. 360.

⁴²⁵ Dále viz *Ottův slovník*, 16. díl, s. 344 či monografie, která mi nebyla přístupná, GRIMALDI, F. *Pellegrini e Pellerinaggi a Loreto dei secoli XIV-XVIII*. Foligno, 2001.

⁴²⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr. Srov. *Ottův slovník naučný*, 3. díl, s. 719-722.

mši v kostele sv. Kříže, „...wo das wunderbahrliche hochwürdige gutt ist, so sich in ein stuk blutigen fleisch verwandelte.“⁴²⁷

V Tridentu opět zmínil místní pověst o zázračném krucifixu, nacházejícím se v biskupském dómu a znovu si bez pochyb vyslechl pověru o stromu smrti v zahradě benediktinského kláštera v Padově. Tentokrátě však zmínil i o druhém stromě „...so arbor vita benambßet wir“, který naopak léčil mnoho nemocí.

Hlubokou úctu ke svatým doložil velkou pozorností, kterou věnoval hrobům mučedníků. Např. v Benátkách navštívil hrob sv. Marka. V Tridentu zase viděl dochované tělo sv. Šimona, židovského chlapce, který byl roku 1475 ve věku dvou let umučen, když chtěl konvertovat na křesťanství.⁴²⁸ Všem legendám Emanuel Arnošt opět pevně a bez sebemenších pochyb věřil.

Jeho zájmu se těšily ale také hrobky, určené pro poslední odpočinek vladařů. Např. ve Florencii viděl „...die kapelle s: laurent, wo das grab deren groß hertzogen seyn solle“ dokonce dvakrát.⁴²⁹ V Innsbrucku znovu shlédl hrob Maxmiliána I. ve františkánském kostele, kde je v kapli pochován také Ferdinand Tyrolský a jeho choť Philippina Welsserová.⁴³⁰ V kostele Frauenkirche v Mnichově viděl hrob císaře Ludvíka Bavora a v Tridentu zase odhalil, že zde v kostele sv. Petra „...einiger mein bekanter mit nahmen h: christian von flick begraben lieget.“⁴³¹ Jen hrobka savojských vévodů v Turíně v katedrále San Giovanni Battista mu buďto unikla, či si ji zapomněl poznamenat.

Je pochopitelné, že jakožto církevní hodnostář navštěvoval více než kterýkoliv jiný aristokrat, snící o získání funkce u dvora, v byrokracii či vojsku, kostely a kláštery různých řádů. Byly to především kostely mendikantů – jako byli minorité, dominikáni, františkáni, kapucíni, trinitáři nebo serviti, či řádů řeholních kleriků – jezuitů, theatinů či barnabitů. V Livornu si prohlédl ale i židovskou synagogu.⁴³²

⁴²⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴²⁸ „... dem unverzehrten leib des hey: siemandel martyrs, so von juden /: deren kind er ware:/ gemartert wurde in sein alter von 2 jahren einigen ursachen er sich einen christen zu seyn bekennete auch als christ leben und sterben wollen, eben dabey sahen wir die instenmenta martiry...“ Tamtéž.

⁴²⁹ „... solche kapelle ist ein wahrhafttes kunst stuk und reich von allen vornembsten steinern...“ Tamtéž.

⁴³⁰ „... so von weissen marmor künstlich ausgrabieret, undt die vornembsten thaten seines lebens vorstellet, umb das grab herumb aber seind die hertzogen des haus östereichs von ertz undt besonderer arbeit, noch mehr aber wird die arbeit geschätzt von denen gleinen statuen von ertz so über den hohen altar stehen, in eben dießer kirch ist eine schöne capelle dessen altar von sielber undt ebenholtz ist, in dießer capelle ruhet ferdinandus von östereich, undt seine gemahlin die schöne undt berühmte auch fromme philippina von augsburg...“, Tamtéž. Srov. POLLEROSS, F. B. Tradition und Recreation, Die Residenzen der österreichischen Habsburger in der frühen Neuzeit (1490-1780). In *Majestas* 6, 1998, s. 94.

⁴³¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴³² Tamtéž.

Také návštěva rezidencí vládců a dvorů patřila k významným součástem kavalírské cesty. Např. ve Florencii, kde vládla poněkud uvolněnější atmosféra a bylo zde zvykem přijímat šlechtické cestovatele jako rodinné hosty,⁴³³ měli Emanuel Arnošt a jeho druzi možnost důkladně prozkoumat Brunellescuv velkovévodský palác Palazzo Pitti. Ze zápisů je patrné, že byl unesen výjimečným vkusem v apartmánu již zmíněné ovdovělé regentky Toskánska Anny Marie Ludoviky Medicejské. Jeho prostory si však mohli prohlédnout až po audienci v nepřítomnosti výše zmíněné regentky.⁴³⁴ V Janově viděli též pokoje dóžete, ale život benátského dvora byl na rozdíl od florentského až na pravidelné audience téměř nedostupný. Také v Janově viděli apartmán dóžete a v Turíně jim byl po audienci zpřístupněn palác sardinského krále Karla Emanuela I. a jeho manželky (Pallazo Reale), „...so was sehr seltsambes undt schönes ist.“ Zřejmě z omezených časových i finančních důvodů byli nuceni vynechat dvory v Parmě a Modeně.⁴³⁵

Valdštejnově pozornosti neunikaly ani zahrady a soukromá muzea, stáje ale ani zbrojnice a pevnosti. K místům hodným návštěvy patřily též zvěřince. Jeden takový si mladíci prohlédli ve florentské dvorské zahradě Boboli, „...wo allerhandt thier zu sehen, welche schön undt wahr seyndt.“⁴³⁶

Nezapomněl ani na klášterní a kostelní knihovny. Kupříkladu ve Florencii byl unesen knihovnou⁴³⁷ v kostele sv. Vavřince „...allwo eine grosse mengen von wahren alten manuscripts.“ Koncem 17. století se také z tzv. merkantilistické zvědavosti⁴³⁸ zvýšil zájem o návštěvu špitálů, lékáren a manufaktur. Ani Valdštejn proto nebyl výjimkou a v Miláně se zmínil o známé „ospedale grande“ – velké královské mezinárodní nemocnici.⁴³⁹

⁴³³ HOJDA, Z. Benátky na konci 16. století ve dvou pražských památkách. In *Ars baculum vitae*, Praha, 1996, s. 69-81. ISBN 80-7035-105-5.

⁴³⁴ „...nach uns ertheilte audientz fuhren ihro durchleicht aus, dann beseheten wir auch dero appartement, so reichlicht menbliret nebst viellen tischen von gossener silber auch zeuget mann einen sieben ehlen langen spiegel von ein stuk, als eben ist zu sehen unter viellen kostbahren gemählen ein besonderes nemblich die geißlung christ, welches bild was kunstliches ist, undt solches mit verbuntenen augen die hey: magdalena de pazzis gemahlet, das merkwürdigste aber ist zu sehen in zweyen gallantery kastelln der geschmuk dießer printzessin, welcher so weich undt seltsamb ist, daß mann solchen oder dergleichen bey keinen monarchen finden wird.“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴³⁵ Tamtéž.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Bibliotheca Laurenziana je nejstarší florentskou knihovnou s více než 10 000 vzácných rukopisů. *Ottův slovník*, 9. díl, s. 310-314.

⁴³⁸ HEIß, G. Bildungsreisen. In BOBKOVÁ, L. – NEUDERTOVÁ, M. (edd.). *Cesty*, s. 252-267.

⁴³⁹ „...so ein wahres könig: gebau ist wegen seiner grösse auch vor alle nationen beyderley geschlechts vor kinder, kindelbetherinen, von unheylsambe vor unsinnige vor findling und dergleichen mehrere erbauet undt mit grossen einkünfften von unterschiedlichen leuthen begabet, massen in dießen hospital ihre eigene pfar-kirch, mihl, fleischbank undt dergleichen alles vor sich eigen haben. folglich begaben wir uns zu denen gräbern dießes spithals so bey einen kirchlein seind, undt jene gahr schön mit saubern undt schwitzögen von einen kauffman mit nahmen annone umgeben worden, letzlich beseheten wir das lazaret, welches sehr groß ist, undt eine saul hat, so wie die grosse post in meylandt geweßen, giefft geschwitzet hat, nachdeme aber der hey: carolus borromeus

Dále ho fascinoval mramor, malby, drahokamy (především v oltářních antependiích), mince a sochy, jako např. při návštěvě zámku Ambras.⁴⁴⁰ Jeho pozornost zde upoutaly též dvě žluté znějící kuličky – součásti starozákonních cimbálů, které prý vydávaly jemu příjemný zvuk. Pečlivě zaznamenával též věci, které mu přišly kuriózní, jako např. že na anglické obchodní lodi cestou z Livorna do Janova „...*einen engländischen drank, so pontsch benambßet wird, getronket...*“, či že v Benátkách v malém arzenálu v dóžecím paláci viděl šavli albánského hrdiny z 15. století Skanderbega⁴⁴¹ a Attilovu přilbu. Při cestě z Benátek se zase „...*aus curiositet*“ nechal vytáhnout na laně na pevnost Cavolo.⁴⁴²

Co však zcela unikalo na této cestě jeho zájmu, byly univerzity a akademie. V žádném slavném univerzitním městě, jako byla Florencie, Janov či Turín, se ani slůvkem nezmínil o návštěvě či alespoň jejich existenci.⁴⁴³

Nevýhodou deníku je též skutečnost, že Valdštejn zřejmě nepokládal za důležité zapisovat názvy nejznámějších, jemu tedy patrně pro něj notoricky známých pamětihodností a vládců měst, které navštívil, či věcí, které pro něj byly samozřejmé. Jinou možností výkladu je, že si to v záplavě nových informací jednoduše nepamatoval.

Jako tomu bylo i u ostatních cestovatelů, i Valdštejnův život cesta Itálií dalekosáhle ovlivnila. Jeho životní osudy potvrzují, že studia v Římě velmi pozitivně ovlivnila jeho kariéru, podpořila sběratelské a bibliofilské sklony, otevřela obzory a pomohla mu získat vysokou církevní funkci.⁴⁴⁴ Itálie mu opravdu poskytla plno popudů stát se sběratelem a návštěvou sbírek dobrou příležitostí navázat kontakty s umělci a mecenáši.⁴⁴⁵

Ač si Valdštejn na cestě nejspíše žádné cestovní průvodce, mapy či jiné cestovní deníky nečetl, jistě byl informacemi dobře vybaven. Dokazuje to zvolená trasa, která vede přes všechna běžná místa hodná návštěvy, a hlavně zápisky, kde lze nalézt stejné pověsti, legendy a historky jako v denících jiných cestovatelů do Itálie.⁴⁴⁶ Neodchyluje se od doporučení, které vyslovil v 17. století šlechtic a literát Helmhart z Hohenbergu, který doporučoval strávit čas v

darüber den hey: seegen gegeben, hörete auff die saul giff zu schwitzen wie auch war dadurch ein end dießer post.“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴⁴⁰ „...*die schönsten kunststüke von glaß, corallen sielber, goldt, ambra undt anderen edelsteinen, ebenfals sehen man alle müntzen in goldt von romula anzufangen bies auff jetzige zeiten, undt eine müntz so aus bley ist in goldt verwandelt worden.*“, Tamtéž.

⁴⁴¹ Dále [cit. 2008-05-10]. URL: <<http://www.encyklopedie.seznam.cz/heslo/443283-skanderbeg>>.

⁴⁴² SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

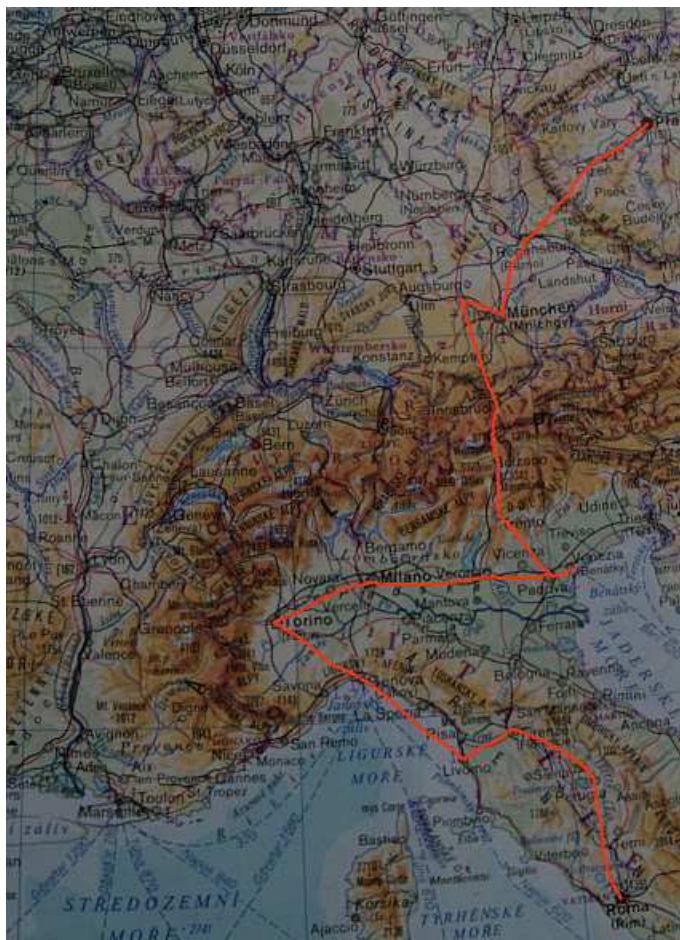
⁴⁴³ Tamtéž.

⁴⁴⁴ HOJDA, Z. *Kavalírské cesty*, s. 216-239.

⁴⁴⁵ TÝŽ, *Delitiae Italiae*, s. 63-66.

⁴⁴⁶ Srov. BÍLKOVÁ, E. – HUSÁKOVÁ, J. – TESARÍKOVÁ, A. Kavalírská cesta. In *Celostátní studentská vědecká konference*, s. 89-116.

Itálii především v kostelech, kde lze poslouchat nejlepší hudbu, v zahradách obdivováním rarit a uměleckých děl, u učenců, umělců či v knihovnách, kunstkomorách a kabinetech.⁴⁴⁷

Obr. č. 10: Cesta Emanuela Arnošta z Valdštejna z Říma do Prahy v roce 1741.

⁴⁴⁷ HOJDA, Z. *Kavalířské cesty*, s. 216-239.

VI. POBYT E. A. Z VALDŠTEJNA V PRAZE (ČERVEN 1741 – SRPEN 1742)

VI. 1. Nastínění událostí na mezinárodní scéně okolo poloviny 18. století

V 18. století, které Emanuel Arnošt zažil téměř celé, ovlivňovala vývoj v Evropě tzv. pentarchie Francie, Anglie, Rakouska, Ruska a Pruska. Tyto státy spolu podle aktuální potřeby uzavíraly či rušily spojení. Hlavní tón začalo ale udávat především posledně jmenované království braniborských Hohenzollernů, jehož zařazení mezi velmoci bylo potvrzeno již nástupem Friedricha Viléma I.⁴⁴⁸ na trůn (1713).

Výše zmíněné období by bylo možné v oblasti mezinárodní politiky nazvat shodou okolností také dobou válek o dědictví určitého významného evropského panovníka, jimiž se ostatním evropským vladařům naskytla možnost uspořádat síly na evropském kontinentu jinak. Mezi lety 1700–1714 se bojovalo o zisk osiřelého španělského trůnu, z něhož nakonec vítězně vzešel kandidát Bourbonů.⁴⁴⁹ Dvacet let po ukončení těchto bojů se rozhořela bitva o polské nástupnictví (1733–35), které nakonec za cenu ztráty podstatné části habsburských území v Itálii získal Rakouskem a Ruskem podporovaný saský kurfiřt Friedrich August II.⁴⁵⁰

Smrt císaře Karla VI.⁴⁵¹ byla impulzem k zahájení války o dědictví rakouské. Draze vykoupená pragmatická sankce – uznání garance integrity dědičných zemí Marie Terezie⁴⁵² a nástupnictví nejen v mužské linii – tím byla porušena.⁴⁵³ Za hlavního iniciátora války o dědictví rakouské lze označit Francii,⁴⁵⁴ která využila uchvatitelských plánů bavorského kurfiřta Karla Albrechta. Důvodů k invazi (jako např. údajně právoplatnější nároky, podložené zkrlesně vyloženými právními podklady) se díky vidině šance lehkého zisku území našlo vždy dostatek. Dozvuky tohoto konfliktu byly patrné ještě ve válce sedmileté a

⁴⁴⁸ Dále STELLNER, F. *Cesta Pruska k velmocenskému postavení*, Praha, 1998, s. 117-165, MANN, G. – NITSCHKE, A. *Propyläen Weltgeschichte 7. Von der Reformation zur Revolution*, Berlin-Frankfurt am Main, 1964, s. 387-388.

⁴⁴⁹ KALISTA, Z. Západní a střední Evropa v době Ludvíka XIV, In ŠUSTA, J. (red.), *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Bronzová skála moci státní 1650-1789*, díl 6., Praha, 1939, s. 169.

⁴⁵⁰ BLACK, J. *Evropa osmnáctého století*. Praha, 2003, s. 319-324. ISBN 80-7021-376-0. Polským králem roku 1733 jako August III. (1696-1763), žil převážně v Drážďanech, od roku 1719 ženat s dcerou Josefa I. Marií Josefou, *Der grosse Brockhaus*, II. Band, Leipzig, 1929, s. 84. Bez ISBN.

⁴⁵¹ K osobě tohoto panovníka dále RILL, B. *Karl VI. Habsburg als barocke Großmacht*, Graz-Wien-Köln, 1992. ISBN 3222121486.

⁴⁵² Podrobněji viz dílo, které mi nebylo přístupno von ARNETH, A. *Geschichte Maria Theresias*, I.-X. Band, Wien, 1863-1879 či TAPIÉ, V.-L. *Marie Terezie a Evropa I*, Praha, 1997. ISBN 80-204-0616-6, HERRE, F. *Marie Terezie. Velká žena na habsburském trůně*, Praha, 2004. ISBN 80-7243-219-2.

⁴⁵³ Tomuto tématu se věnoval podrobně URFUS, V. 19. 4. 1713 *Pragmatická sankce. Rodný list podunajské monarchie*, Praha, 2002. ISBN 80-86515-11-7.

⁴⁵⁴ Přesto, že pragmatickou sankci, sice jako poslední z evropských velmocí, ale díky nepřímému zisku strategického Lotrinska, potvrdila, BLACK, J. *Evropa*, s. 319-320.

teprve mírem z roku 1763 byla Marie Terezie donucena respektovat postoupení Slezska pruskému králi Friedrichu II.⁴⁵⁵

Posledním dědictvím, o něž se v 18. století bojovalo, bylo Bavorsko, které se po vymření mužské linie dynastie Wittelsbachů pokusil syn a spoluvládce Marie Terezie Josef II.⁴⁵⁶ roku 1778 včlenit do držav habsbursko-lotrinského rodu. Je možné, že se jednalo i o odplatu za pokus Karla Albrechta.⁴⁵⁷ Josefův plán se však nezdařil kvůli odporu pruského krále, který v Evropě od druhé poloviny osmnáctého století vystřídal Francii v roli rozhodujícího činitele mezinárodní politiky na kontinentě.⁴⁵⁸

Počátkem ústupu Habsburků z pozic majících hlavní slovo na kontinentu byla nejspíše smrt vojevůdce Evžena Savojského⁴⁵⁹ roku 1736, který se zasloužil o obrovský územní rozmach habsburské říše. Tento vévoda se snažil také navrhnout mírové řešení nebezpečné situace vymírajícího habsburského rodu. Již dříve navrhoval sňatek Marie Terezie se synem bavorského kurfiřta, aby bylo odstraněno napětí mezi habsburským a bavorským dvorem a zmenšil se tím počet nepřátel monarchie. Jeho návrh však bohužel nebyl vyslyšen.⁴⁶⁰

VI. 2. Události v Praze v období války o rakouské dědictví (1741–1743)

Po útoku francouzsko-bavorských spojeneckých vojsk 26. listopadu 1741 byl vojenský velitel Prahy, hrabě Ogilwy, donucen vzdát se a vydat (kvůli nedostatku financí na obranu) špatně připravenou Prahu a pevnost Vyšehrad. Pražané nejspíš kvůli rozcházejícím se zprávám ani netušili, co se koncem listopadu před hradbami města chystalo.⁴⁶¹ Novým vojenským velitelem se stal bratr Karla Albrechta,⁴⁶² Ferdinand Bavorský, ale ve skutečnosti vládl jeho pobočník François de Chévert, který později též podepisoval kapitulaci. Pražská města musela ihned po obsazení složit výpalné za to, že byla ušetřena plenění. Kromě toho musela odvádět vojsku naturálie, které byly od března roku 1742 nahrazeny měsíčními

⁴⁵⁵ SKŘIVAN, A. – DRŠKA, V. - STELLNER, F. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914*. Praha, 1994, s. 97. ISBN 80-85241-57-9.

⁴⁵⁶ Podrobněji TARABA, L. *Josef II.* Praha, 1999. ISBN 80-902129-7-2 či MIKOLETZKI, L. *Kaiser Joseph II: Herrscher zwischen den Zeiten*. Göttingen-Zürich, 1990. ISBN 3-7881-0107-5.

⁴⁵⁷ Rozdíl byl v tom, že Josef II. chtěl jejich příbuzným náhradou postoupit Rakouské Nizozemí kvůli jeho izolovanosti od ostatních habsburských držav.

⁴⁵⁸ BĚLINA, P. –KAŠE, J. - KUČERA, J. P. *Velké dějiny země koruny české 10, 1740 – 1792*. Praha – Litomyšl, 2001, s. 15-71.

⁴⁵⁹ K tomu podrobněji VLNAS, V. *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*. Praha – Litomyšl, 2001. ISBN 80-7185-380-1.

⁴⁶⁰ BLACK, J. *Evropa*, s. 319-324.

⁴⁶¹ K podrobnějšímu popisu událostí dále ŠEBESTA, E. (ed.). *Dopisy J. T. Hubatia z Kotnova hr. F. V. z Trautmannsdorfu*. In *Sborník k dějinám hlavního města Prahy II*. Praha 1922, s. 50.

⁴⁶² K osobě bavorského vzdorkrále podrobně HLAVAČKA, M. *Karel Albrecht*.

příspěvky. Měšťané byli již v prvních dnech odzbrojeni a donuceni podílet se na opevňovacích pracích. Jelikož ale byli francouzští vojáci v Praze podrobni tuhé kázni, ke konfliktům s místním obyvatelstvem nedocházelo.⁴⁶³

Koncem června 1742 obklíčili rakouští husaři Prahu a dva měsíce poté opustila většina šlechty město. Koncem dubna po ústupu Francouzů z jižních Čech do Prahy čítala posádka města asi 30 000 mužů a 6 000 koní. Populace tehdy padesátitisícové Prahy se tedy téměř zdvojnásobila a Pražané byli vystaveni nejen bombardování ze strany Rakušanů, ale i tvrdým opatřením ze strany Francouzů a hladu. Belle-Isle⁴⁶⁴ si byl vědom, že Prahu nemůže uhájit, a pokusil se proto vyjednat volný odchod francouzských oddílů z města. Marie Terezie však odmítla jakoukoliv dohodu a 8. srpna začalo dobývání Prahy. Francouzi podnikali noční výpady za účelem poškodit rakouskou artilerii a současně si opatřovali proviant. V Praze chyběly zásoby, a proto byla vydávána přísná nařízení. Například koncem července měli obyvatelé Prahy odevzdat všechny zásoby obilí, píce, lihovin a soli do skladišť a kvůli nedostatku krmiva vyhnat všechny koně za městské hradby. V srpnu měli Pražané odevzdat stříbrné nádoby, ale kvůli všeobecnému odporu bylo toto nařízení odvoláno. Zato muselo být odvedeno všechno olovo a cín na výrobu munice, všechnen střelný prach a také staré plátno pro nemocnice přeplněné vojáky.⁴⁶⁵

Příspěvky pro armádu nakonec začaly být vyžadovány exekucemi. Když rakouská armáda přerušila 14. září blokádu kvůli blížícímu se vojsku maršála Malleboise, který přišel vyprostit francouzskou posádku z Prahy, vedlo se Pražanům na chvíli opět lépe. Dne 2. listopadu ale začalo obléhání nanovo, což ve městě vyvolalo opět hrozbu smrti hladem. Po tajné poradě bylo rozhodnuto, že Francouzi opustí v noci z 16. na 17. prosince Prahu. De Chévert byl pověřen uchránit spolu s částí posádky ve městě zraněné, kteří se na namáhavou cestu vydat nemohli, a Belle-Isle zorganizoval geniální ale strastiplný útěk čtrnácti tisícové armády do Chebu. Poslední Francouzi odešli z Prahy 2. ledna 1743 po podepsání kapitulací smlouvy, jakmile vyklidili Vyšehrad a odevzdali skladiště rakouským důstojníkům.⁴⁶⁶

⁴⁶³ LIŠKOVÁ, M. *Praha za války*, s. 62.

⁴⁶⁴ Agilní francouzský diplomat a maršál Karel Ludvík Fouquet de Belle-Isle. Přesvědčil váhajícího kardinála Fleuryho provést plány francouzské válečné austrofobní strany. Cílem Francie bylo hlavně využít šance rozkotat tradičního nepřítele - stagnující rakouskou monarchii, získat pomoci podpory kandidatury slabého Karla Albrechta vliv na římského císaře a stát se hegemonek v Evropě, VEBER, V. et al. *Dějiny Rakouska*. Praha, 2002, s. 336, MAUR, E. *12.5. 1743 Marie Terezie*, s. 18-19

⁴⁶⁵ LIŠKOVÁ, M. *Praha za války*, s. 69-78, události v Praze zmínil nejnověji též MAUR, E. *12. 5.1743 Marie Terezie*. 46-59.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

VI. 3. Deník z pobytu v Praze

Po návratu z Říma neměl ale doma Emanuel Arnošt zajištěnou žádnou prebendu, a proto se musel snažit navazovat co nejvíce styků a kontaktů, dopisovat si s vysokými církevními ale i světskými hodnostáři, ukazovat se ve společnosti, a kde to jen šlo, předvádět své schopnosti a talent. Během svého ročního pobytu v Praze ale navázal i mnohá přátelství a začal budovat svou numismatickou a knižní sbírku. Rok po příjezdu z Říma byl ale se svými rodiči nucen uprchnout kvůli francouzsko-bavorské okupaci Prahy na venkov na zámek v Miletíně. Zde se zabýval sháněním zpráv o stavu války o dědictví rakouské. Do svého deníku si psal především výtahy z vyhlášek a zaznamenával pohyby vojsk. Začal se také z dlouhé chvíle zabývat dějinami svého rodu. Zde tedy nejspíše nutné spatřovat začátek jeho zájmu o historii a genealogii.⁴⁶⁷

Vraťme se ale k deníkovým zápiskům z období prožitého v Praze před a za francouzsko-bavorské okupace. Podle trendu, který vládl v té době v západní Evropě, si měl člověk ve svém deníku uschovávat a rozebírat své nejnítější myšlenky, pocity a sny.⁴⁶⁸ Bylo tomu také tak i v českých zemích? Jak se za sto let změnil strohý styl patrný například z deníku Adama mladšího z Valdštejna? Co dalšího si Emanuel Arnošt do knihy, kterou uchovával neustále u sebe, zapisoval, co si zapsat nemohl či nepovažoval za důležité a z jakého důvodu? Za jakým účelem si takřka reportážně zaznamenával události, které hýbaly nejen Prahou, ale i celou zemí? K jakým informacím měl přístup a k jakým ne? Cílem této kapitoly by měla být odpověď na výše uvedené otázky, rekonstrukce života Emanuela Arnošta z Valdštejna po jeho příjezdu ze šesti let studií v Římě a reality v Praze po dobytí vojsky Karla Albrechta koncem listopadu 1741 až do Valdštejnova odjezdu před dalším obléháním Prahy, tentokrát rakouským vojskem, začátkem srpna 1742.

Po návratu do Prahy (20. června 1741) po ukončení studií v Římě se Valdštejnovy zápisky markantně změnilly a upadly do stereotypu. Většinu jich tvoří úsečné zápisy typu: „...*leßete ich die hey: meß...*“ a „...*sonst aber bliebe ich gantzen tag zu haus.*“, přičemž výrazem „*zu haus*“ měl na mysli samozřejmě dům svých rodičů.⁴⁶⁹

Lze však najít i stránky, kde se rozepsal, a na základě jejich analýzy je možné vyslovit tvrzení a domněnky o jeho konání či myšlenkových pochodech za jeho pobytu v Praze. První

⁴⁶⁷ Valdštejnové svůj původ odvozují od rodu Markvarticů, od nichž také převzali do svého erbu lva. HALADA, J. *Lexikon české šlechty*. Praha, 1992, s. 169.

⁴⁶⁸ Podrobněji HOCKE, G. R. *Das Europäische Tagebuch*. Wiesbaden, 1963, s. 134, BAUR, E. „Sich schreiben“. Zur Lektüre des Tagebuchs von Anna Maria Preiswerk-Iselin (1758-1840), In von GREYERZ, K. (Hg.), *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich: Die Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850)*. Köln, 2001, s. 95-109. ISBN 3-412-15100-9, WUTHENOW, R.- R. *Europäische Tagebücher*, s. 11-30.

⁴⁶⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

den po návratu se lze dozvědět, že se věnoval pochopitelně návštěvám přátel a další dny strávil s rodiči a návštěvami známých.⁴⁷⁰ Léta mládí, studií a relativně bezstarostného poznávání světa však nenávratně uplynula a Emanuel Arnošt musel přizpůsobit své myšlení a aktivity chování dospělého samostatného člověka a postarat se o zdárné započetí své předpokládané úspěšné kariéry.

VI. 4. Každodenní a sváteční život E. A. z Valdštejna v Praze

VI. 4. 1. Denní stereotyp

Valdštejn nebyl žádným velkým grafomanem. Tak podrobné zápisky (tzv. Tagzettel)⁴⁷¹ o průběhu a osobním prožívání každého dne, jako si již ve čtyřicátých letech 17. století vedl pražský arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu, u Emanuela Arnošta najít nelze. Téměř každý zápis začal Valdštejn sdělením, kde se uskutečnila jeho ranní mše. Četl jí buď v domácí kapli, nebo ji četl či poslouchal v některém z četných pražských kostelů. Bezmála každý den navštívil pobožnost v jiném kostele. Zdá se, jako by hledal a vybíral, kde by se mohl uchytit jako kněz. Zprvu častěji sloužil mši u oltáře Panny Marie Pomocné ve františkánském kostele Panny Marie Sněžné⁴⁷² či u oltáře sv. Xaveria nebo Panny Marie Pomocné u jezuitů.⁴⁷³ Koncem srpna 1741 začaly převládat jeho bohoslužby u zmíněných františkánů,⁴⁷⁴ ale od konce října téhož roku se upnul téměř výhradně ke Křížovému oltáři u trinitářů.⁴⁷⁵ Od začátku listopadu se však kvůli obléhání Prahy nevzdaloval z domova a modlil se nejčastěji v soukromé kapli doma. Začátkem nového roku 1742 ale znamenal opět nárůst bohoslužeb v kostele trinitářů, kterému zůstal věrný až do svého odjezdu z Prahy začátkem srpna téhož roku.⁴⁷⁶

Často si zapisoval, že strávil celý den doma. Co však celý den dělal, zůstává nezodpovězenou otázkou. Jako eventualita se nabízí čtení knih. Pro člověka jeho zaměření muselo čtení tvořit neodmyslitelnou součást života stejně jako mše, návštěvy přátel či večerní

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ CATALANO, A. Italský deník. In HEROLD, V. – PÁNEK, J. (edd.). *Baroko*, s. 333-353.

⁴⁷² Dále viz BAŤKOVÁ, R., et al. *Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha, 1998, s. 144-148.

⁴⁷³ Jedná se o kostel sv. Klimenta v Klementinu. Dále viz VLČEK, P., et al. *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*. Praha, 1996, s. 88-91.

⁴⁷⁴ Podrobněji viz ELBEL, M. *Bohemia Franciscana, Františkánský řád a jeho působení v českých zemích v 17. a 18. století*. Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0229-7.

⁴⁷⁵ V českých zemích působila jen přísnější reformovaná odnož tzv. bosých trinitářů (discalceati), kteří byli do Prahy povoláni na počátku 18. století. Získali místo ve Spálené ulici a vybudovali zde první a jediný český konvent s kostelem Nejsvětější Trojice. Klášter je dnes zbořený, kostel se ale zachoval. VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha, 1997, s. 32-33. ISBN 80-85983-17-6; BAŤKOVÁ, R., et al. *Umělecké památky*, s. 127-131.

⁴⁷⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

procházky. Zápis typu „...*leßete ich*“ se ale objevil pouze ve spojitosti se mší. Záznam o čtení musel tedy vnímat jako zcela zbytečný, stejně jako zápis většiny věcí, které mu případly absolutně samozřejmé.⁴⁷⁷

Stejně jako v deníku Adama mladšího z Valdštejna i v jeho zápiscích se lze často setkat s oznámením, u koho v ten který den jedl. Emanuel Arnošt si však tuto skutečnost zapisoval pouze tehdy, když obědval či večeřel mimo domov. Další dosti běžnou záležitostí se jeví procházka (většinou nejspíše bez společníků) na konci dne ve Valdštejnské či jiné palácové zahradě.⁴⁷⁸

Ve volných chvílích se šlechtici v raném novověku nejčastěji oddávali lovu, hazardním hrám či psaní dopisů přátelům, příbuzným a známým.⁴⁷⁹ V deníkových zápiscích mladého Emanuela Arnošta lze nalézt důkazy pouze o možnosti třetí. Valdštejnova další záliba – zájem o umělecké předměty, především obrazy, knihy a mince byla ale pravděpodobně kvůli problémům se zajišťováním prebendy a válečnému stavu českých zemí na čas přebita jinými starostmi. O zážitku z uměleckého díla se zmínil jen jednou. Při návštěvě u jednoho šlechtice se mu líbila (v baroku velmi oblíbená) eremitáž a kaple s relikviemi. Po dlouhé době opět použil slova jako „...*sehr hertzig auffgerichtet*“ či „...*sehr schön*“. Divadelních představení, jak psal již Adam mladší z Valdštejna, by si byl býval užil více spíše ve Vídni, přesto se však tu a tam v jeho zápiscích před okupací pár zmínek o shlédnutém divadelním představení najdou. V červenci 1741 shlédl malou komedii, kterou představili dva synové baronky z Bechyně,⁴⁸⁰ a v srpnu téhož roku u jezuitů byl účasten komedii, kterou nacvičili studenti rétoriky.⁴⁸¹

Velikou škodou je, že si Valdštejn v deníku nikdy na nic nestěžoval ani nenapsal, co se mu povedlo, či co pokazil. Zcela v zápisníku chybí jeho názory či komentáře. Zápisky jsou velice neosobní, nikdy se v nich neobjevily žádné city či popisy hlubokých zážitků, a pokud vybočily ze stereotypu evidence odsloužených mší, připomínají spíše téměř jakýsi soupis došlé a odeslané korespondence a zpráv o soudobých událostech.⁴⁸²

⁴⁷⁷ Tamtéž.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ Srov. KOLDINSKÁ, M. Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího, In BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (edd.). *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice, 1999, s. 560-564. ISBN 80-7040-331-4. a SEHNAL, J. Deníky. In *ČMM 119*, s. 372-373.

⁴⁸⁰ Nejedná se však o manželku Maxmiliána Josefa – mezi lety 1735-1736 purkrabího hradu pražského, později zemského soudce a hejtmana Menšího města pražského, který zemřel roku 1766 a dětí nezanechal, o němž se Emanuel Arnošt zmínil 26. dubna 1742. (*Ottův slovník naučný*, 3. díl, 628.) Jde o manželku Ignáce Bechyňského z Lažan, který se roku 1736 ujal Vilímovic a Pavlova, Marii Františku z Věžníků, jelikož její syny (Ignác, Meinrad, Jan, Emanuel) označil roku 1741 za malé. Tamtéž, s. 629.

⁴⁸¹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴⁸² Tamtéž.

VI. 4. 2. Nevšední dny

Také záznamy o neobyčejných dnech a událostech většinou nevybočily ze stereotypního suchopárného modelu oznámení, jako tomu bylo např. v den jeho pětadvacátých narozenin (21. července 1741). Valdštejn tento fakt pouze bez jakéhokoliv dalšího rozepisování zapsal. O rok později zmínil dosažení dvaceti šesti let sice také bez komentáře, ale přesto přidal formuli, ze které lze s uvědoměním si, co se v Praze v tu chvíli odehrávalo, vyčíst strach, který ho musel již delší dobu provázet. Věta zněla: „...*Nb heute habe ich das 26te Jahr meines alters erreicht mit der gnadt des allerhöchstens.*“ a předpokládám, že se v tomto případě nejedná jen o zautomatizovanou frázi.⁴⁸³

Za dobu, co pobýval v Praze, se dosti často zmiňoval, že zemřel někdo z jeho blízkých. Co lze usuzovat ze zápisů o úmrtí např. sestry jeho otce – Anny Apolonie hraběnky z Klenové, kdy Emanuel Arnošt nedodal k oznámení nic jiného, než „...*gott gebe ihr das ewige leben.*“? Jednalo se o osoby, které musel Valdštejn znát osobně lépe, a tudíž k nim také sdílet hlubší pocity. Ani smrt jeho tety Alžběty z Věžníku,⁴⁸⁴ se kterou trávil dosti času, ho nepřiměla k výrazům lítosti. Toto tvrzení dosvědčují též slova, kterými si zapisoval, jak se o smrti dozvěděl. Neodrážejí žádné známky prožívaných pocitů. Je samozřejmé, že smrt nebyla pro novověkého člověka žádnou zvláštní záležitostí,⁴⁸⁵ tím méně pak v době války, ale přesto se takováto suchá oznámení zdají být téměř necitelná. Snad právě ona všudypřítomnost smrti byla důvodem, proč se Emanuel o dojmech ze skonání svých blízkých nikdy více nerozepsal. Když pak ale zemřel dvouletý syn jeho kmotra Josefa Schaffgotsche,⁴⁸⁶ kterého navštěvoval velmi často, vydal se večer na kondolenční návštěvu.⁴⁸⁷

V říjnu roku 1741 oznámil, že se přestěhoval do jiného svého pokoje, důvody však neuvedl. Je možné, že to bylo kvůli tvrdé zimě, která v letech války o rakouské dědictví na české země uhodila. Záznamy o počasí lze ale v jeho deníku nalézt pouze v případě, když byla bouřka.⁴⁸⁸ Vzhledem k vrcholícímu podzimu je nasnadě, že se přesunul nejspíše do

⁴⁸³ Tamtéž.

⁴⁸⁴ Marie Eliška z Valdštejna (o její smrti se Emanuel Arnošt zmínil 27. dubna 1742) byla manželkou Leopolda Ignáce z Věžníku (zemřel roku 1730). Jejich syn Ignác zemřel roku 1733, po něm zůstal nezletilý syn Leopold Ondřej a panství Ledeč se dostalo jeho ovdovělé manželce a také sestře Ignácově – Františce vdané Bechyňové, se kterou se Valdštejn také často stýkal. Druhý syn Leopolda Ignáce, Bernard byl kanovníkem u Všech svatých, roku 1752 farářem v Kunraci, od roku 1755 ve Šlapanově, roku 1746 vydal knihu „Korouhev křesťanstva“. Další synové byli Josef a Petr Pavel. *Ottův slovník naučný*, 26. díl, s. 639.

⁴⁸⁵ Podrobněji k tomuto tématu ARIÉS, P. *Dějiny smrti II.*, Praha, 2000, s. 16. ISBN 80-7203-293-3.

⁴⁸⁶ Jedná se nejspíše o Josefa Vilibalda Schaffgotsche, od roku 1734 radu nad apelacemi (ale 1748 odešel z funkce). Roku 1743 byl zvolen za předsedícího zemského výboru, zemřel roku 1772, zanechal 2 syny. *Ottův slovník naučný*, 22. díl, s. 946.

⁴⁸⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 13. prosinec 1741, 13. březen 1742.

⁴⁸⁸ Jako většina hluboce věřících katolíků v českých zemích se bouřky asi bál. Zvykem bylo zapalovat po zahřmění tři posvěcené svíčky hromničky, které se po chvíli nechaly v otevřeném okně sfouknout větrem, MAUR, E. –

pokoje lépe uzpůsobeného pro nepříznivé počasí. Nemocný ale Valdštejn po celý pobyt v Praze (na rozdíl od častého churavění v Římě) nebyl. O nemoci se zmínil jen v souvislosti s návštěvou choré příbuzné.

VI. 4. 3. Církevní svátky

Události církevního roku, pokud vůbec, tak jen zaznamenal. O jejich průběhu, událostech s nimi spojených či o vlastních pocitech a prožitcích Valdštejn nepovažoval za nutné se zmínit. Pouze na základě výjimečných malých zmínek se dá vyvodit jedinečnost těchto dní. Tak např. 23. prosince 1741 napsal, že za celý den jedl jen jednou, a jako důvod udal „...*die fakten des heyl: abents*.“ Následující Štědrý den však nijak detailněji nepopsal a jen oznámil (jako každý jiný obyčejný den), že by na mši u trinitářů a sám ji pak ještě četl v domácí kapli. 25. prosince se ale rozepsal, že se v noci předešlého dne zúčastnil u františkánů slavnostní jitřní hodinky – matutina a poté ještě dvou mší svatých.⁴⁸⁹ Ráno pak ještě četl sám tři mše v domácí kapli. V tento den dostal také od matky, kromě jiných dáreků, slavnostní dar – krásný krucifix v podobě bicích hodin.⁴⁹⁰

V neděli po Popeleční středě, tedy na první neděli postní, neboli *Invocavit* (11. února 1742), citoval vyhlášku, která povolovala jíst maso jen v neděli, v jiné dny jen v poledne, večer nikoliv.⁴⁹¹ Na Zelený čtvrtek (22. března) si překvapivě ani slůvkem nepoznamenal v českých zemích tolik rozšířený zvyk kajícího bičování se, při němž si muži oblečení do bílého hábitu zkrvavovali bedra a ramena. Na rozdíl od Valdštejna si ale tuto tradici zaznamenal jeden neidentifikovatelný francouzský důstojník okupační armády. Tomu víra Čechů připadala příliš pompézní a vyslovil domněnku, že se určitě jednalo jen o úhoří kůže naplněné krví, které byly posléze propíchnuty špendlíkem.⁴⁹²

Na Velký pátek (23. března) si Emanuel Arnošt poslechl italské oratorium u křížovníků a odpoledne navštívil tři svaté hroby. Stejně jako v Římě bylo samozřejmě i v českých zemích o Velikonocích velmi oblíbeným zvykem tzv. „chození po hrobech“ s cílem

CHROBÁK, T. Nový hlas Francouze o Čechách (Popis Prahy a mravů jejích obyvatel z roku 1742). In *FHB 21*, 2005, s. 260. ISSN 0231-7494.

⁴⁸⁹ Jak již výše zmíněno tzv. *matutinum* neboli mše Kristova byla součástí *brevia*. O Velikonocích byla sloužena odpoledne ve středu, čtvrtek nebo pátek před Velikonocemi a nazývala se *Finster*, *Rumpel* či *Pumpermette*, kvůli zmatku při smrti Ježíše naznačeného ve středověku hlukem. *Der große Brockhaus*, XII. Band, Leipzig 1932, s. 475-476.

⁴⁹⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴⁹¹ „...*Heute wurde auff allen kantzeln verkündiget, wie daß es erlaubet seye fleisch zu essen nur zu mittag abents aber nicht, sondern abens solte man mit was wenigen von fastenspeissen sich vergnügen, sonntag abents ist allerrzeit das fleisch erlaubet.*“, Tamtéž.

⁴⁹² MAUR, E. – CHROBÁK, T. Nový hlas Francouze. In *FHB 21*, s. 260.

navštívit co nejvíce kostelů a shlédnout jejich, pro tuto příležitost upravené „Boží hroby“.⁴⁹³ V kostele sv. Václava na Zderaze pak dostal požehnání a přijal svátost oltářní.

Na Bílou sobotu se zúčastnil v půl páté večer ceremonie oslavy Zmrtvýchvstání Krista, odpoledne opět navštívil svaté hroby a zastavil se u své tety Alžběty z Věžníku. Velikonoční neděle roku 1741 se pak pro něj stala důležitým dnem, jelikož byl zapsán do škapulířového bratrstva Nejsvětější Trojice. V ten samý den mu bylo dáno na srozuměnou, že byl přijat též do bratrstva svatého Jana Nepomuckého ve Skalce. Osoba tohoto světce na mladého Valdštejna mohutně zapůsobila již velkolepými slavnostmi u příležitosti jeho kanonizace v roce 1729. Přijetí do bratrstva s omezeným počtem tří set jedinců, kde měl nahradit jistého rytíře Vavřince Antonína Freytaga, pro něj bezpochyby bylo velikou událostí.⁴⁹⁴

Na svátek Letnic (13. – 15. května) se podle Valdštejnových zápisků neudálo nic zajímavého či poznamenání hodného. Stejný zápis ale následuje i v den svátku sv. Jana Nepomuckého (16. května), v českých zemích velmi oblíbeného barokního světce.⁴⁹⁵ Snad oslavy jeho svátku zapomněl zmínit kvůli informacím o bitvě u Poříče.⁴⁹⁶ Je to však opravdu s podivem, jelikož podle výše zmíněného anonymního francouzského důstojníka byl tento den v českých zemích v očích Francouzů slaven velkolepěji než svátek Božího těla. Tímto si Francouz také stěžoval na nedostatečně oslavený svátek Božího těla,⁴⁹⁷ kdy „...*Málo lidí doprovází nejsvětější svátost a duchovenstvo, které kráčí v čele, také není příliš početné. Oltáře nejsou velkolepé, ani ulice nejsou pokryty koberci. Je tu hodně hudby a podivuhodné množství praporců; každý umělecký nebo řemeslnický cech má svůj vlastní.*“⁴⁹⁸ Valdštejn si 27. května opravdu zapsal jen, že se na Staroměstském náměstí zúčastnil procesí, začínajícím v Týnském chrámu. Oproti tomu byla prý na svátek sv. Jana Nepomuckého socha tohoto světce na Karlově mostě osvětlena osm dní a nocí a každou noc se u místa, kam byl z mostu shozen, zpívaly okázalé ódy.⁴⁹⁹

Je až nepochopitelné, že Emanuela Arnošta, novopečeného zaníceného kněze, církevní svátky nepodnítily k sebemenšímu rozepsání se. Považoval to za tak samozřejmé, nebo jej prostě víc zajímaly vojenské události? Okupací jistě nikdo ve městě nezůstal nedotknut, ale

⁴⁹³ KOLDINSKÁ, M. *Pražská a vídeňská každodennost*. In BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (edd.). *Aristokratické rezidence*, s. 566.

⁴⁹⁴ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴⁹⁵ Dále k tomuto tématu VLNAS, V. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0358-2.

⁴⁹⁶ O rok dříve, ač se Valdštejn právě zcela zaneprázdněn nacházel v zajímavostmi překypujících Benátkách, si však na tento památný den vzpomněl, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁴⁹⁷ Srov. ADAM, A. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*. Praha, 1998, s. 162-167.

⁴⁹⁸ MAUR, E. – CHROBÁK, T. *Nový hlas Francouze*, In *FHB 2*, s. 261.

⁴⁹⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

nelze v jeho postojích vyzorovat možnou lítost nad svou, rodiči zvolenou, kariérou církevního hodnostáře, kterou si sám nemohl zvolit? Nesnil tajně o životu podobném tomu, jaký vedli jeho bratři? Svému deníku se však Emanuel Arnošt se svými tajnými přáními nikdy nesvěřil.⁵⁰⁰ Stejně jako např. Adam mladší z Valdštejna, nejvyšší pražský purkrabí, který do svého nitra nechal ve svém deníku nahlédnout též jen pramálo.⁵⁰¹

VI. 4. 4. Církevní život E. A. z Valdštejna

Jak již bylo výše zmíněno, po svém příjezdu se mladý kněz Valdštejn věnoval především shánění prebendy. V pátek 4. srpna začal u jezuitů s blíže neurčenou páteční xaveriánskou pobožností,⁵⁰² kterou po osmém opakování 13. října dokončil. Z jeho zápisků lze vyčíst, že před okupací pěstoval čilý dopisní kontakt s mnoha církevními hodnostáři, mezi nimiž se našli též vysoce postavení jedinci, jako např. královéhradecký biskup Jan Josef hrabě Vratislav z Mitrovic,⁵⁰³ olomoucký biskup Jakub Arnošt hrabě z Liechtensteina-Castelcornu,⁵⁰⁴ tamní děkan Otto hrabě Eck či otec Jan Roschman, regent semináře jezuitů v Jičíně či otec Ferdinand Stráník, regent jezuitského semináře v Jičíně. Kontakty ale udržoval též s lidmi, které potkal v Římě, jako např. s rektorem Collegia Germanica, otcem Vincentem Annibalim, a dalšími.⁵⁰⁵

Také s arcibiskupem Mořicem Gustavem hrabětem z Manderscheidu⁵⁰⁶ se snažil navázat styky a alespoň jednou za měsíc se v jeho společnosti ukázal. Stýkal se též se

⁵⁰⁰ Tamtéž.

⁵⁰¹ KOLDINSKÁ, M. – MAŤA, P. (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna*. Praha, 1997.

⁵⁰² V Římě tuto pobožnost praktikoval každou neděli. Dále viz *Pobožnost páteční ke dni sv. Františka Xaverského*, Praha, 1972. (anonymní tisk)

⁵⁰³ Žil v letech 1695-1753. Mezi roky 1733-1753 byl královéhradeckým biskupem. BUBEN, M. *Encyklopedie*, s. 390-391.

⁵⁰⁴ Prasynovec olomouckého biskupa Karla Liechtensteina-Castelcornu žil mezi roky 1690-1745. Studoval filosofii a teologii v Římě, kde byl vysvěcen na kněze. V letech 1728-45 byl biskupem v Seckau, mezi roky 1739-1745 biskupem v Olomouci a od roku 1745 tři roky arcibiskupem salzburským. Tamtéž, s. 202-203.

⁵⁰⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁰⁶ Žil v letech 1675-1763. Biskupem Vídeňského Nového Města byl od roku 1720 do roku 1733. Stal se dvacátým arcibiskupem pražským (1733-1763). Za jeho pontifikátu byl roku 1736 dokončen skvostný náhrobek sv. Jana Nepomuckého ve sv. Vítu podle návrhu Jana Fischera z Erlachu. Za válek o rakouské dědictví se postavil proti Marii Terezií. M. Buben uvádí, že na jeho rozhodnutí mohl působit fakt, že jeho bratr a synovec bojovali ve falckém vojsku. Po korunovaci Marie Terezie se pokoušel obhájit, ale jeho důvody nebyly uznány a byl nucen opustit Prahu. Teprve roku 1754 byl částečně omilostněn. Srov. BUBEN, M. *Encyklopedie*, s. 216-218.

světícím biskupem Rudolfem Šporkem, děkanem u Všech Svatých baronem Příchovským⁵⁰⁷ (pozdějším arcibiskupem) či pražským svatovítským děkanem von Meslezským.⁵⁰⁸

Podle popisu Prahy zmíněného neznámého francouzského důstojníka bylo v tomto městě plno bohatých a vážených duchovních, především mnichů a hlavně jezuitů. Světští kněží byli v tomto spisku popsáni jako chudí, ale spokojení. Nad čím se však Francouz pozastavil nejvíce, byl volný čas světského kléru, který podle něj trávil čas především procházkami či ve vinárnách.⁵⁰⁹ O zálibě ve vínu se však Valdštejn ani jednou nezmínil. Francouz kritizoval ale také ostentativní vnější projevy víry obyvatel českých zemí. Popisoval, jak věřící „...vybaveni velkým růžencem a modlitební knížkou s obrázky všech svatých, známých i neznámých ve Francii, hýří znamenými křížem prsty a údery do hrudi se zbožností, která pokud není upřímná, má alespoň dar tak vypadat.“ Účast na mších Valdštejn opravdu zaznamenával jakoby pouze statisticky. Pouze v červenci 1742 se Emanuel Arnošt zmínil o obsahu dále neupřesněných mší v Praze, které měly mít jakýsi odbojový nádech a musely být zřejmě reakcí na okupaci. Tou mohla být též, v jiných městech běžná, velmi oblíbená zbožná procesí. Tato procesí ale Valdštejn v Praze nezaznamenal.⁵¹⁰

Je velice zajímavé srovnat pramen popisující dění v Praze očima člověka, který se zdržel jen chvíli, a tudíž popsal vše, co jej zarazilo, s deníkem člověka, kterému zvyky a stereotypy města a země díky znalostem poměrů připadaly jako všední realita. Valdštejn kupříkladu nikdy nenapsal to, co zarazilo onoho Francouze, totiž že každý obřad v kostele, od svateb k pohřbům, byl doprovázen mnoha hudebními nástroji. Zdá se tedy, že hudba byla opravdu každodenní součástí života každého Čecha. Dokazuje to opět, že Emanuel Arnošt necítil nutnost si všední skutečnosti poznamenávat.⁵¹¹

VI. 4. 5. Veřejný a soukromý život E. A. z Valdštejna jako šlechtice

O veřejném životě nalezneme ve Valdštejnově deníku zmínek dost. Ne ale zcela podrobných. Po dlouhém čase odloučení od rodiny a úspěšném dokončení studia na velmi prestižní univerzitě si jej doma jistě ze začátku hýčkali. Nabízí se otázka, zda Valdštejn poté nemohl rychle uvyknout tehdejšímu způsobu života české šlechty, o němž onen neznámý

⁵⁰⁷ Narodil se roku 1707 a zemřel roku 1793. Teologická studia dokončil na Collegiu Germanicu v Římě, kde přijal od papeže podjáhenské svěcení. Roku 1739 se stal děkanem kolegiální kapituly u Všech svatých na Pražském hradě. Světícím biskupem pražským byl v letech 1752-1763, královéhradeckým biskupem mezi lety 1754-1763. Poté byl do roku 1793 dvacátým prvním arcibiskupem pražským. Srov. Tamtéž, s. 267-272.

⁵⁰⁸ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁰⁹ MAUR, E. – CHROBÁK, T. Nový hlas Francouze, In *FHB 21*, s. 260.

⁵¹⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵¹¹ Tamtéž.

francouzský důstojník (ale i jiní) tvrdili, že je marnotratný a zahálčivý.⁵¹² Podle jeho spisu bylo v českých zemích plno namyšlených, marnivých, nadřazených bohatých šlechticů.⁵¹³ Na druhé straně, stejně takto negativně však hodnotila též česká strana charakter Francouzů.⁵¹⁴

Co nejdříve po příjezdu ze studií bylo nutné, aby se Valdštejn začlenil do šlechtické obce a navázat kontakty s představiteli nejvyšších zemských institucí. Jako prvního navštívil Emanuel Arnošt velitele města hraběte Ogilwyho. Dále např. prezidenta české komory Františka Leopolda ze Šternberku,⁵¹⁵ nejvyššího zemského hofmistra Štěpána Viléma Kinského,⁵¹⁶ nejvyššího zemského písaře Jana Františka Goltze⁵¹⁷ či viceprezidenta české komory Filipa Krakovského z Kolovrat.⁵¹⁸ Také ve společnosti u nejvýznamnějšího zemského úředníka, nejvyššího purkrabího Jana Arnošta Antonína Schaffgotsche,⁵¹⁹ byl vídán od začátku července do konce srpna téměř každý týden.⁵²⁰

Večery trávil dosti často „...in der gesselschaft“. Jelikož ale tento výrok již dále nespecifikuje, nelze usoudit, např. o jak velkou společnost se jednalo, s kým se zde setkal, o čem mohli debatovat atd. Jisté ale je, že se snažil uvést svoji osobu mezi sobě rovné, a tudíž na sebe musel neustále upozorňovat minimálně svojí přítomností.⁵²¹

Co Emanuel Arnošt velice často zaznamenával, byly dopisy, které dostával či psal svým známým, rodinným příslušníkům a přátelům. Navazoval či oživoval si tak konexe a snažil se upozorňovat na svou osobu v aristokratických kruzích. Psal je ale především před okupací. Od konce října 1741 pak písemného kontaktu ubývá a od konce prosince už nikdy nezmínil, že by napsal dopis. Velmi častou korespondenci vedl např. s Josefem Ogilwym,

⁵¹² SOCHOROVÁ, L. Každodennost. In *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 34, s. 130-131.

⁵¹³ MAUR, E. – CHROBÁK, T. Nový hlas Francouze, In *FHB* 21, s. 259.

⁵¹⁴ ŠEBESTA, E. (ed.), Dopisy J. T. Hubatia z Kotnova hr. F. V. z Trautmannsdorfu. In *Sborník k dějinám hlavního města Prahy III*. Praha, 1922, s. 50 či KOVÁŘ, M. Praha za vlády Francouzů, Bavorů i Prusů r. 1742-1744, In *SHK* 6, 1905, s. 95.

⁵¹⁵ Císařsko-královský tajný rada prezident komory František Leopold ze Šternberku (1680-1745), jeho mladší syn Jan Nepomuk bojoval u Molvic a Čáslavi. *Ottův slovník naučný*, 24. díl, s. 784.

⁵¹⁶ Žil v letech 1679-1749. Stal se 1719 nejvyšším nad jízdou a královským místodržícím. Po otci zdědil Choceň, Ratajě, Rychmburk a Rosice. Od roku 1721 byl vyslancem v Moskvě, o pět let později ve Francii. Po návratu působil v různých komisích. Pak se stal nejvyšším komorníkem a nejvyšším hofmistrem a pro zásluhy byl povýšen do stavu říšského knížete. Obdržel také řád zlatého rouna. *Ottův slovník naučný*, 14. díl, s. 242; ŽUPANIČ, J. – FIALA, M. – STELLNER, F. *Encyklopedie knížecích rodů Zemí Koruny české*. Praha, 2001, s. 123; HALADA, J. *Lexikon*, s. 73. ISBN 80-86493-00-8.

⁵¹⁷ Ve funkci do roku 1749, PALACKÝ, F. *Přehled* In CHARVÁT, J. (ed.). *Dílo Františka Palackého*, s. 401.

⁵¹⁸ Rytíř zlatého rouna, 1732-1748 správce mincmistrovství, od roku 1747 nejvyšším sudím, 1748-1771 nejvyšším purkrabím, zemřel roku 1773. *Ottův slovník naučný*, 14. díl, s. 605.

⁵¹⁹ Od roku 1712 rada nad apelacemi. Roku 1712 povýšen na prezidenta nad apelacemi. O pět let později tajným radou a nejvyšším sudím. Roku 1721 nejvyšším komorníkem a nejvyšším purkrabím. Pro své zásluhy vyznamenán řádem zlatého rouna. Roku 1746 povýšen do českého knížecího stavu a o rok později mu byl potvrzen titul i pro říši. Zemřel roku 1747. Manželka Marie Eliška z Valdštejna zemřela roku 1748 ve věku 73 let. *Ottův slovník naučný*, 23. díl, s. 946.

⁵²⁰ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵²¹ Tamtéž.

svým spolužákem z římské jezuitské koleje, který pobýval tou dobou ještě stále v Římě. Stejně jako Arnošt Vojtěch Harrach⁵²² postrádal Valdštejn římský dvůr a snažil se tuto ztrátu nahradit alespoň písemným stykem. Bohužel se většinou o obsahu těchto dopisů ani krátce nezmiňoval. Konfrontace Valdštejnových deníků a korespondence by jistě mohla přinést zajímavé souvislosti o myšlenkových pochodech mladého hraběte či vnést na jeho deníkové zápisky nové světlo.⁵²³

Vztah k rodičům Valdštejn nikdy podrobněji nekomentoval. Jediné, o čem se lze v deníku v souvislosti s jeho matkou a otcem dozvědět, jsou jen občasné zmínky o tom, že s nimi obědval či večeřel. Vcelku často si ale vyměňoval dopisy se dvěma svými sestrami. První byla Eleonora Monika, která se stala dvorní dámou na vídeňském dvoře, druhou Anna Kateřina – dvorní dáma u ovdovělé císařovny Alžběty Kristýny Brunšvicko-Wolfenbüttelské ve Štýrském Hradci. Stejně jako za pobytu v Římě si vedl též čilou korespondenci s bratrem Bertoldem Vilémem. Informace, které se mohl právě od tohoto bratra dozvědět, mohly zapříčinit jeho velký zájem o vojenské záležitosti.⁵²⁴

S bratrem Janem Karlem, kouřimským krajským hejtmanem, který se za vlády Karla Albrechta stal Marii Terezii neloajálním, kouřimským komořím, si nepsal nikdy. Pouze zaznamenával jeho příjezdy a odjezdy do Prahy, které od konce září 1741 nabývaly na intenzitě.⁵²⁵

VI. 5. Reflexe událostí roku 1741–1742

VI. 5. 1. E. A. z Valdštejna jako obyvatel Prahy před a za okupace francouzsko-bavorskou armádou

Do konce října 1742 plynul Valdštejnův život bez mimořádných událostí. Vykonával své xaveriánské pobožnosti, snažil se začlenit do šlechtické společnosti a hledal si prebendu. Jeho zápisky byly velice stručné. Po zahájení válečných operací v okolí Prahy se však začal někdy i detailně rozepisovat o vyhláškách Marie Terezie ohledně rozpuštění zemských úřadů, přesunech vojsk, střetech, potyčkách a bitvách či jednáních o vydání města Plzně a Prahy. Jak již bylo napsáno, obsah dopisů, které po návratu z Říma psal a dostával, nikdy nepřiblížil, ale ze jmen adresátů a z toho, že Emanuel Arnošt byl v této době duchovním bez prebendy, lze

⁵²² Žil v letech 1598-1667. Studoval na Collegiu Germanicu v Římě. Od roku 1623 byl 13. arcibiskupem pražským. Za svého pontifikátu se zasloužil o založení biskupství v Litoměřicích a v roce 1655 též diecéze královéhradecké roku 1664. Dále KRÁSL, J. *Arnošt hrabě Harrach* a CATALANO, A. *Italský deník*. In HEROLD, V. – PÁNEK, J. (edd.). *Baroko*, s. 333-353.

⁵²³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵²⁴ Tamtéž.

⁵²⁵ Tamtéž.

vyvodit, že většinu svého času věnoval hledání volného postu. O záležitostech spojených s válkou se poprvé zmínil 18. září, kdy poznamenal vyhlášku, podle které měl každý šlechtic i měšťan povinnost poskytnout jednoho muže na pomoc při zpevnění městských hradeb. Jakékoliv stopy znepokojení však v jeho zápiscích nalézt nelze.⁵²⁶

Zdá se, jako by Valdštejnova skromná reflexe jistě tvrdého života obyvatel za okupace byla vedena vírou v nevyzpytatelné záměry boží, které všechno pozemské utrpení opodstatňují vyššími intencemi. Jeho pozornost po vstupu francouzsko-bavorské armády do Prahy upoutala především nařízení nové vlády. Prvním z nich byl záznam o požadavku mnoha tisíc výpalného,⁵²⁷ sena, ovsu, slámy a obilí za to, že město bylo obsazeno bez boje.⁵²⁸ Den nato zmínil další opatření – všichni tři pražští primátoři byli vsazeni o chlebu a o vodě do žaláře na Staroměstské radnici, dokud nebyl splněn požadavek dodávky mnoha tisíc bochníků chleba.⁵²⁹ Bez jakékoliv poznámky o účasti kohokoliv známého ze svého okolí také parafrázoval vyhlášku o holdování.⁵³⁰ Nedal však najevo své sympatie ani antipatie k postojům členů šlechtické obce, kteří se postavili na stranu bavorského uchvatitele. Vlnu nenávisti ale i nadějí loajálních prohabsbursky orientovaných obyvatel museli Francouzi spustit násilným odchytáváním obyvatel, kteří jim v létě 1742 měli pomáhat při pracích na opevňování Prahy,⁵³¹ a také nejrůznějšími omezujícími nařízeními, z čehož vyplývalo, že Francouzi jsou v koncích.

Velice často se v tomto období stýkal se svým kmotrem Josefem Schaffgotschem, detailně popisoval průběh velkých bitev a reflektoval tvrdou disciplínu okupačních vojsk. Při krátkém bilancování na konci roku 1741 konečně také poodhalil více ze svých vnitřních pocitů. Prozradil prosbu, která byla zároveň neochvějnou vírou v zásah boží milosti a tedy zlepšení situace v českých zemích. Z jeho slov „...*Womit durch die gnad und barmhertzigkeit des allerhöchsten dießes böhmerland so schweres Jahr geendiget, die götliche mayestädt*

⁵²⁶ Tamtéž.

⁵²⁷ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Praha*, s. 65.

⁵²⁸ „*Andertens hörete man, daß die stadt prag weillen mit sturm eingenommen worden vielle taußend rancon geben müßte, undt nicht allein daß geldt sondern auch nebst dießen aus geschribene portionen von hey, haaber, stroh und getreydt, wie es auch meine gnädl: eltern troffete 13 strich haaber zu geben.*“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 4. prosinec 1741.

⁵²⁹ „...*alle 3 H: Primatores deren 3 Prager städten von burgerlichen Magistrat in das aldtstädter Rath haus in arest unter brodt undt wasser gesetzt wurden, bis die beehrte anzahl des proffiants brodt, so in viellen taußend läibel bestunde, solte geliefferet werden.*“, Tamtéž, 5. prosinec 1741.

⁵³⁰ Srov. MAUR, E. *12 .5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*. Praha, 2003, s. 72-82. ISBN 80-86515-22-2.

⁵³¹ „...*zwischen Iter und 10ter Stund abents niemand auff der gassen sich befinden solle unter keinem vorwandt, sondern die häußer versperret solten gehalten werden mit einer lampen auff die gassen, auch keiner zu fenster heraus sehen solle, viel weniger wann ein Lerm in der stadt geschehen solte, sich heraus begeben.*“ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

erbarme sich unßer, und verleyhe uns gnädigst ein besseres Jahr.“ je ale cítit více než jen silná barokní zbožnost.⁵³²

VI. 5. 2. Informovanost o událostech v Praze

V období mezi dvěma obleženími Prahy, nejprve francouzsko-bavorskou armádou koncem listopadu 1741 a poté rakouskou armádou začátkem srpna 1742, si Valdštejn všímal nejvíce především událostí v Praze. Již 3. listopadu si zapsal, že byly zavřeny brány. Průchod byl možný jen některými a do denně placených městských hlídek bylo vybráno 600 studentů.⁵³³

Valdštejn reflektoval ale též administrativní změny. Podle reskriptu české dvorské kanceláře z 30. srpna 1741⁵³⁴ měli nejvyšší zemští úředníci přerušit dočasně činnost svých úřadů a odebrat se na své statky. Valdštejn se o něm zmínil 26. října, kdy byly na Pražském hradě ve jménu královny rozpuštěny všechny soudy, a 27. října poznamenal, že místodržitelství obdrželo příkaz od královny, „...*sich von Prag zu reterieren.*“ Fakt, že se jeho otec (císařský komoří) rozhodl zůstat v Praze, mohl být způsoben strachem ze ztráty majetku. Stejně obavy ale trápily i šlechtu, která se, ač třeba jen na oko, rozhodla vzdát Karlu Albrechtovi hold. Popravdě ale nehrozilo nikomu nic, jelikož v tu dobu rakouské vojsko obsadilo část Bavorska a Karel Albrecht se bál odvety za případné konfiskace.⁵³⁵ Možná právě proto nelze ve Valdštejnově deníku nalézt žádnou zmínku o strachu ze ztráty jmění a pobyt jeho rodiny v Praze byl motivován spíše bázni z rabování. Dne 7. listopadu dodal, že následovalo čestné propuštění místodržících a byla jmenována nová vláda.⁵³⁶ Správu města převzali městští hejtmani a velitelem města zůstal generál hrabě Ogilwy.⁵³⁷

Valdštejn detailně popsal proces přijetí pobočníka Karla Albrechta, doprovázeného trubačem k veliteli Prahy k jednání.⁵³⁸ Valdštejnův loajální postoj ke královně a víra v Boží pomoc jejím vojskům jsou patrné z prosby: „...*der allmächtige wende alles zum besten.*“⁵³⁹

Dostí podrobně popsal hrabě také události předcházející útoku na liknavě se připravující Prahu. Dne 23. listopadu 1741 zaznamenal hluk způsobený blížícími se cizími

⁵³² Tamtéž.

⁵³³ „...*Die alhießige studenten so sich H: graffen von kollowrath erwöhlet werden täglich mit 15 x bezahlet, die officiers aber haben gebirliche gage.*“, Tamtéž.

⁵³⁴ HLAVÁČKA, M. v díle *Karel Albrecht* zmínil reskript České dvorské kanceláře z 30. listopadu 1741.

⁵³⁵ Tamtéž, s. 97-103.

⁵³⁶ Vláda byla svěřena do rukou městských hejtmanů a vojenského velitele, v krajích krajským hejtmanům. Tamtéž, s. 59-60.

⁵³⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵³⁸ Před branou jim byly zavázány oči, což se stalo i na cestě zpět z neúspěšného vyjednávání, na kterém jim bylo sděleno, že město nebude bez boje v žádném případě předáno, Tamtéž, 14. listopad 1741.

⁵³⁹ Tamtéž.

oddíly a velký večerní poplach.⁵⁴⁰ Ve Valdštejnově deníku se v tuto chvíli poprvé objevila slova nejistoty a očekávání vyjádřené větou: „...*stehet dann zu gewarten was darauff folgen wird*“. V neděli 26. listopadu si však pečlivě zapsal události spojené s dobytím Prahy.⁵⁴¹ Účast duchovních na obraně města, jako tomu bylo v roce 1648 za švédského obléhání Prahy, nezaznamenal.⁵⁴²

Co Valdštejnovi probíhalo hlavou, když bavorský kurfiřt poslouchal v chrámu sv. Víta Te Deum Laudamus bohužel deník neprozrazuje. Suše též poznamenal, že druhý den po obsazení Prahy dorazil kurfiřt do města znovu, ubytoval se v královské rezidenci a „...*eine offene taffel dem adel gabe*“. O dva dny později si zapsal, že Karel Albrecht pořádal v arcibiskupském sídle (probavorsky smýšlející arcibiskup Mořic Gustav z Manderscheidu se ale z důvodu nepřítomnosti v Praze nemohl účastnit) společenskou zábavu, při níž kurfiřt hrál čtverylku.⁵⁴³

Jako téměř všech šlechticů v Praze muselo se i jej velmi dotknout omezení soukromého prostoru, způsobené přidělením cizího vojáka do domu. K Valdštejnovým rodičům byl 26. listopadu nakvartýrován pobočník saského generála Ruttoffského, hrabě Poniatowsky, syn sestry jeho švagra knížete Czartoriského. Den nato obědval zmíněný důstojník, „...*welcher zu allen überschus sie salva guardia verschaffet, obgleich wegen sonderbahren gutten Reglement nichts zu beförchten geweßen*“, s Valdštejnovou rodinou a jeho kmotrem hrabětem Schaffgotschem. Dne 29. prosince byl ale do domu jeho rodičů nastěhována jiný důstojník – velitel francouzských dragounů hrabě Landvisio, který u jejich stolu později občas také poobědval. Po příjezdu Belle-Isla do Prahy (1. prosince) musela totiž

⁵⁴⁰ „...*wurde durch alle gassen abents unter trompetten schall publicieret wie das alles was nur gewehr tragen kan, auch so gahr die bedienten von denen herschafften sich auff denen schanzen einfinden sollen, und zwar meisten theils bey dem kohn thor, allwo weillen es nicht allerdings wohl mit schantzen versehen, dießen abents mehr als 5000 man befindeten. Unßrigen von dene schanzen feyerten zu öfftermahlen mit denen stuken auff die annaherde frembde, jedoch gleichwiederumb zuruk rukende manschafft*.“, Tamtéž. Srov. KOVÁŘ, M. *Praha*, s. 48-50. Den na to (24. listopadu) večer prý přijel opět do města bavorský generál hrabě Ludvík z Fürstenberku jednat s velitelem Ogilwym o předání města do rukou Karla Albrechta ještě téhož dne a velitel si měl vybrat, zda chce raději bavorskou či saskou posádku. Odpověď ale zněla, že Praha se bude bránit, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁴¹ Město bylo podle Valdštejna napadeno „...*mit grosser gewaltdt*“ mezi druhou a třetí hodinou ráno najednou na třech místech – u Karlovy a Nové brány a přes vodu.⁵⁴¹ Dozvěděl se i o nejvíce ztrátovém útoku Sasů na hradčanskou Karlovu (Bruskou) bránu. Zde však zaznamenal velice přehnanou informaci, když tvrdil, že zde „...*gebliebene sachssen worunter H: general Weißbach wurden gegen 900 gerechnet*“. Hlavačka ale píše, že Sasové hlásili jen asi dvacet raněných. O dobytí Nového Města Mořicem Saským či Ogilwyho rozkazu, aby se Vyšehrad vzdal bez boje, ale Valdštejn nezanechal ani slovo, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁴² BUBEN, M. *Encyklopedie*, s. 101.

⁵⁴³ „...*abents hielte ihro Chur-firstl: durchleicht zu beyern in der Ertzbbischofflichen Reßidentz die gesselschafft, oder besser zu sagen Appartement, worin erwehnter Chur-first mit seiner frau schwägerin einer gemahlin dessen verstorbenen H: bruders hertzog ferdinand von beyern, der firstin von firstenberg gebohrner gräffin von Waldstein undt der firstin von Mansfeldt gebohrner gräffin von zernin Quadrile spiehlete. Unßer H: Ertz-bischoff aber ware nicht zu Prag...*“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 27. listopadu 1741.

saská a bavorská vojska odjet a ve městě zůstaly jen dva francouzské, dva saské a jeden bavorský prapor.⁵⁴⁴ Jednou prý dokonce zmíněný důstojník poctil Valdštejnovu rodinu hostinou v jejich vlastním domě. Je pravděpodobné, že také od něj mohl Valdštejn získávat podrobné informace, které si (nejspíše večer?) zapisoval do deníku.⁵⁴⁵

Na vlastní kůži pocítil Valdštejn také výpalné, které jeho rodiče museli odvést. Pražané museli po dobytí města složit mnoho tisíc zlatých, sena, ovsu, slámy, a obilí tzv. výpalného za to, že bylo město pod hrozbou tvrdých trestů ušetřeno plnění.⁵⁴⁶ Aby se zabránilo rabování, nezvonily po převzetí Prahy Francouzy a Bavy v celém městě zvony.

7. prosince Valdštejn reflektoval více to, že stál František Štěpán Lotrinský se 40 tisícovým vojskem u Benešova, než nucené přijetí Karla Albrechta českým králem.⁵⁴⁷ Událost, která se nedala přehlédnout ani přeslechnout, zaznamenal velice stroze a nezúčastněně. Pár dní na to však Emanuel Arnošt velmi překvapil slovním spojením „...*hatte die gnadt mit ihro churfirstl: durchleicht zu mittag zu speissen*“. Takto popsal setkání svého otce s bavorským kurfiřtem. Tato věta dosti vybočuje ze stylu jeho zápisků. Je možné, že v tuto chvíli Valdštejn na krátko zapřemýšlel, zda má loajalita k habsbursko-lotrinskému domu opravdu budoucnost? Bavorsko-francouzské vojsko právě dobylo Prahu a kurfiřt se okolo sebe snažil šířit obraz vstřícného vladaře. O osobě Karla Albrechta se ale Emanuel Arnošt bohužel nikdy podrobněji nerozepsal ani v pozitivním ani v negativním slova smyslu.⁵⁴⁸

Velmi často byli Pražané také svědky nekaširovaných, tvrdě teatrálních poprav na Koňském trhu. Dne 21. února byly na Koňském trhu „...*schnelgalgen auffgerichtet ohne daß man dessen die ursach erfahren kunte gründlich*“ a 22. března byl např. jeden dezertér probodnut a druhý „...*durch die spitz-ruthen lauffen lassen*.“ Od května pak Emanuel Arnošt zaznamenával popravy častěji. Zda byl očitým svědkem těchto výstražných představení, se však ze zápisků dozvědět nelze.⁵⁴⁹ Oběšence, a nebyli to jen dezertéři, ale též provinilci z řad místních, však musel při svých procházkách Prahou minimálně zaregistrovat.

Slavnostní přísahu věrnosti Karlu Albrechtovi, kterou na Pražském hradě 19. prosince 1741 složili zástupci čtyř stovek všech českých stavů,⁵⁵⁰ popsal velmi stručně.⁵⁵¹ Za

⁵⁴⁴ HLAVÁČKA, M. *Karel Albrecht*, s. 93.

⁵⁴⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁴⁶ HLAVÁČKA, M. *Karel Albrecht*, s. 92.

⁵⁴⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁴⁸ Tamtéž.

⁵⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁵⁰ „...*Heute vormittags wurde auff dem Prager schloß in der Landt stuben von allen städten ihro königl: mayl: Carl Albrecht von beyern das eyd der 3 heit geschworen, erst böhmisch dann teutsch, seine Excel: H: graff Joseph von Würmb hatte an ihro mayl: die rede geführet und ihre mayl: hielten dan ein rede an alle welche alle darnach zum hand kus kometen.*“, Tamtéž. Srov. HLAVÁČKA, M. *Karel Albrecht*, s. 98-99.

Valdštejnův holdoval Jan Karel, jelikož byl 25. prosince novým vládcem jmenován kouřimským komořím. Jak Emanuel Arnošt a zbytek rodiny vnímali jeho kolaboraci, se z deníků bohužel nelze nic dozvědět. Jan Karel však nakonec Marií Terezií potrestán na majetku nebyl, z politiky se ale vzdávit musel. Úvaha, že by jeho činy ovlivnily i kariéru Emanuela Arnošta, se ale nezdá pravděpodobná.⁵⁵² Překvapivě Valdštejn vůbec neokomentoval požadavek neslýchané a nereálné daně šesti miliónu zlatých na vydržování vojska a ani později nereflektoval Belle-Islovo naléhání na vymáhání zmíněné daně.⁵⁵³

Také 21. prosince vůbec nezmínil patent Marie Terezie, v němž ostře nesouhlasila s postojem většiny české šlechty, která přešla do služeb Karla Albrechta. Zamlčel též obnovení české dvorské kanceláře (v čele s hrabětem Kaisersteinem) Karlem Albrechtem a vytvoření nového úřadu, tzv. dvorské deputace o 7 členech (v čele stál Filip Krakovský z Kolovrat), která nahrazovala rozpuštěné místodržitelství a měla zemi řídit v případě nepřítomnosti krále či české dvorské kanceláře. Dne 29. prosince mu zase unikl odjezd nového českého krále k císařské volbě.⁵⁵⁴

Po těchto událostech zabředl Valdštejnův život, soudě podle deníku, opět do stereotypu mší a návštěv. Bohužel jej ke komentáři nepřiměl ani převoz nemocných z invalidovny do různých kostelů ve městě, přičemž v Emauzském klášteře bylo nutné z kapacitních důvodů propustit kromě dvou osob všechny duchovní. O den později v zápiscích Emanuela Arnošta pojednou velmi překvapí slovní spojení „...*man täglich mit schmerzen ansehen mus*“, která se vztahují k předčasné sklizni obilí, která měla sloužit jako krmivo pro potřeby Francouzů.⁵⁵⁵

O skutečném vládcí Prahy de Chevertovi a o faktu, že bratr nového krále, vévoda Ferdinand Bavorský, byl jen nominální hlavou českých zemí, se nezmínil ani jednou. Jméno de Sechella, který se až do konce pobytu v Praze vymáhal peníze především hrozbami exekucí, lze objevit jen jednou 21. května, kdy si zapsal, že u zmíněného generálního intendanta nocoval Belle-Isle.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ Novému králi holdovali zástupci 82 % šlechtických rodů z Čech a v zastoupení další více jak 4 % rodů. Vše se ale dalo pod hrozbami konfiskací, Termíny holdování byly stanoveny na 19. prosince 1741 pro osoby přítomné v Praze, 8. ledna 1742 pro jedince mimo město a 8. února pro jedince mimo zem, BĚLINA, P. - KAŠE, J. - KUČERA, P. *Velké dějiny*, s. 20.

⁵⁵² Možnost koadjutorství při arcibiskupství v Haliči ve Lvově s právem nástupnictví nezavrhl panovnice, ale Emanuel Arnošt sám. Tvrdil, že nezná tamější jazyk, VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 75.

⁵⁵³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 11. prosinec 1741. Srov. LIŠKOVÁ, M. *Praha za války*, s. 61.

⁵⁵⁴ HLAVAČKA, M. *Karel Albrecht*, s. 103-104.

⁵⁵⁵ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 17. červen 1742.

⁵⁵⁶ Tamtéž.

V průběhu května, kdy se situace začala obracet ve prospěch Marie Terezie, nařídil maršál Broglie, velitel spojeneckých pomocných oddílů, spolu s Belle-Islem spěšná opatření na obranu města. Francouzi se začali bát odboje obyvatelstva.⁵⁵⁷ Dne 24. června chytali Francouzi násilím obyvatele k pracím na opevňování města a obnovili nařízení, které zakazovalo objevovat se v noci na ulicích. Obyvatelé měli zavřít dům a pověsit na ulici lampu. Nikdo se také nesměl dívat z okna, tím méně, když byl slyšet hluk. O zhoršení situace Francouzů svědčí i Valdštejnův postřeh, že „...*auff der klein seithen ein student weillen vor die köniogl: österreichen favorable geredet gefänglich eingeführet worden.*“⁵⁵⁸

Citověji zabarvené zápisky se objevily např. 22. června, kdy zapsal, že se císařské vojsko blížilo k Praze a bylo nutné očekávat další obléhání. Z jeho vět je znát strach, když psal: „...*Gotte gebe nur glücklich vor uns sammentliche Inwohner.*“ Den nato sdělil, že mnoho šlechticů kvůli rychle se blížícímu obléhání opustilo město. O svém rozpoložení ale nezanechal ani stopy. Dne 26. června byly rozpuštěny všechny pražské úřady s výjimkou dvorské deputace. Většina šlechty opustila Prahu koncem srpna,⁵⁵⁹ Valdštejn a jeho rodiče tak ale učinili již 6. srpna.⁵⁶⁰

Koncem června se objevili u Bílé hory husaři a Valdštejn si zaznamenal, že napadli francouzské zásobování a zmocnili se velké kořisti.⁵⁶¹ O změně názoru jeho bratra Jana Karla na francouzské okupanty by mohl svědčit záznam z 28. července, kdy Emanuel Arnošt spolu se zmíněným starším bratrem pozorovali z věže jednoho paláce rakouské pikenýry.

V srpnu 1742 František Štěpán Lotrinský a Jan Jiří Kristián z Lobkowicz oblehli Prahu a na rozkaz Marie Terezie měli nechat město vyhladovět. Podle Valdštejnových zápisků nakázala proto francouzská generalita, aby všichni šlechtici i měšťané kvůli ztenčení zásob odevzdali do 24 hodin všechny koně pod pokutou pěti set rýnských. Jen hrabě Filip Krakovský z Kolovrat a arcibiskup Mořic Gustav z Manderscheidu a tři hlavní měšťáci

⁵⁵⁷ Důkazy lze najít i ve Valdštejnově deníku, kdy 5. června napsal, že byla děla na Vyšehradě a „*als auch auff dem Lorentz-berg*“ otočena do města z obavy „...*damit die inwohner nichts anfangen möchten, weillen nun mehro sehr geringe garnison sich hier befindet.*“, Tamtéž.

⁵⁵⁸ Zpozoroval také, že Prahou projížděli vozy, které přivezly Francouze raněné u Písku (Francouzi ho ztratili 9. června, zbývala jim tedy již jen jediná bezpečná cesta do Bavorska z Prahy přes Karlovy Vary a Cheb), Tamtéž.

⁵⁵⁹ HLAVÁČKA, M. *Karel Albrecht*, s. 110.

⁵⁶⁰ Poté co se francouzská armáda stáhla z jižních Čech, čítala pražská posádka přibližně 30 tisíc mužů. O rok dříve měla Praha asi stejný počet obyvatel. Nárůst tedy byl více jak dvojnásobný. Město bylo obleženo 80 tisícovou armádou a Belle-Islovi bylo jasné, že ubránit se bude velmi těžké. Proto začal s Rakušany vyjednávat a 2. července v Komořanech vyžadoval volný odchod svých vojsk. K dohodě však nedošlo, a tak se Praha musela připravit na obléhání. Toto jednání se zdá být zlomovým okamžikem, které přimělo Valdštejnovu rodinu k opuštění města, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁶¹ „...*wurden nicht weith von weissen berg die frantzösische furagierer nebst ihrer bedekung von denen köniogl: österl: hussaren angegriffen auch theils erleget, gefangen undt verjaget, die knechte aber wurden mutter nakendt abgezogen undt alß nach Prag gejaget, die beuthe bestunden in nicht wenig pferden, maulthieren undt einigen fourage wägen.*“, Tamtéž.

úředníci si mohli ponechat pár koní. Ostatní byli vyhnáni před hradby na pastvu, kde byli zkonfiskováni rakouským vojskem, které bylo ale též kvůli nedostatku krmiva nuceno koně zabít.⁵⁶²

S podivem bez zmínky o úmyslu opustit město a přípravách na cestu se Valdštejn 4. srpna zmínil, že jeho rodiče obdrželi „...*durch einen expressen tambour einen passport von seiner königl: hoch-heit dem groß hertzen von toßkana daß wir frey undt ungehindert durch die königl: österreichische armee passieren können.*“ Dne 6. srpna, tři dny před začátkem ostřelování Prahy, pak „*mit 36 pferden*“ z města odcestovali.⁵⁶³ Tři dny po jejich odjezdu začalo skutečné dobývání Prahy.⁵⁶⁴

VI. 5. 3. Informovanost o událostech v českých zemích

Je pochopitelné, že se Valdštejn 10. dubna 1741 nezmínil o významné bitvě u Maľujowic (Molvic)⁵⁶⁵ V tu dobu se právě nacházel v Peruggii. Do svých zápisků si však 1. listopadu zaznamenal, že se dozvěděl, že 3. srpna 1741 vpadl polský král August III. (byl zároveň jako Fridrich August II. saským kurfiřtem) a vévoda Leopold Anhaltsko-Desavský s pruským dvacetitisícovým vojskem „...*ohne daß man weis zu was ziehl und endt*“ do královéhradeckého a boleslavského kraje. A 6. listopadu dodal „...*die ursach solcher einrukung ist zu keinem bekandt weillen der in schleßien so vermeinte geschlossene frieden nicht publiciret worden.*“⁵⁶⁶ z čehož lze usoudit, že mu bylo známo tajné příměří mezi Friedrichem II. a Marií Terezií z Klein-Schnellendorfu.⁵⁶⁷

O zahájení války (31. července) francouzsko-bavorským útokem na biskupské město Pasov, překročení hranic Horních Rakous Karlem Albrechtem (11. září) či o fakt, že se Marie Terezie před armádou Karla Albrechta uchýlila do Prešpurku, kde byla koncem června korunována uherskou královnou a místní stavové jí slíbili finanční a vojenskou pomoc, nenajdeme v jeho poznámkách slova.⁵⁶⁸

⁵⁶² Srov. LIŠKOVÁ, M. *Praha za války*, s. 70.

⁵⁶³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁶⁴ Tamtéž. Srov. MAUR, E. *12. 5. 1743. Marie Terezie*, s. 46-47.

⁵⁶⁵ U slezského města Brzeg, kde se střetla rakouská vojska generála hraběte z Neippergu s pruskými jednotkami, ve které zvítězil Friedrich II. Ten poté se saskými vojsky obsadil Slezsko, Kladské hrabství (s výjimkou kladské citadely), zmocnil se Nisy a dostal se až do severovýchodních Čech a na Moravu, čímž porušil smlouvu z Klein-Schnellendorfu, dále viz STELLNER, F. *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Praha, 1998.

⁵⁶⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr. Prusové se na rozdíl od Sasů do Čech stahovali jen za účelem přezimování. Srov. MAUR, E. *12. 5. 1743. Marie Terezie*, s. 28-29.

⁵⁶⁷ Obsazením severních Čech pruský král tuto dohodu porušil.

⁵⁶⁸ O rozhodující bavorsko-saské smlouvě z 19. září ve Frankfurtu nad Mohanem, ke které se později přidala Francie s Pruskem a v níž bylo dohodnuto rozdělení dědictví císaře Karla VI., Valdštejn pochopitelně nevěděl. MAUR, E. *12. 5. 1743. Marie Terezie*, s. 24-25.

Koncem října vpadlo francouzsko-bavorské vojsko do jižních a jihozápadních Čech, saské do severozápadních a pruské, jak již bylo napsáno výše, do severovýchodních. Předání města Plzně Karlu Albrechtovi 22. října zaznamenal Valdštejn s obvyklým čtyřdenním zpožděním informací. Opuštění města velitelem rakouských vojsk, Janem Jiřím Kristiánem z Lobkowicz,⁵⁶⁹ nazval rozumným a ospravedlnil jej malým početním stavem vojska, které čítalo asi tisíc mužů. Avšak z šarvátky nedaleko Jindřichova Hradce, kterou zmínil 17. listopadu, kde se střetlo přibližně tisíc Francouzů s rakouským oddílem, je cítit víra v převahu habsburských vojsk. Poté co dva nedaleko ležící husarské pluky uslyšely střelbu, „...*machten sie sich unverzuglich auff dem weeg und kamen glücklich denen unßrigen zu hieff.*“ Francouzské vojsko bylo pronásledováno až do města Jindřichův Hradec, ale zachránilo se až v zámku ovdovělé hraběnky Černínové,⁵⁷⁰ kterou velmi vyděsilo. Nakonec se jich asi pět set vzdalo, ostatní byli raněni, nebo se rozutekli po okolí.⁵⁷¹

Zvolení Karla Albrechta císařem (24. ledna 1742 ve Frankfurtu nad Mohanem) reflektuje opožděně, ale přece.⁵⁷² Slavnostní korunovaci 12. února v témže městě či fakt, že vojska Marie Terezie dobyla 14. února jeho sídlo – Mnichov, již nikoliv.⁵⁷³

Poslední úspěch francouzsko-bavorských vojsk byla kapitulace pevnosti v Chebu 20. dubna. Přesto si ale Emanuel Arnošt poznamenal, že se pevnost udatně bránila a vzdala jen „...*mit nicht geringen verlust frantzösischer soldaten.*“ Po neúspěších Prusů u Kolína a Kutné Hory se od poloviny května začala situace Francouzů, kteří zůstali v jižních Čechách, dosti zhoršovat. Dne 16. května 1742 zmínil Valdštejn „...*eine wahrhaffte zeittung*“, že byli

⁵⁶⁹ Žil mezi lety 1686-1753. Od roku 1729 byl nejvyšším strážmistrem v Neapoli, 1732 gubernátorem na Sicílii, 1734 generálem jízdy a gubernátorem v Miláně, 1739 polním maršálem a velitelem v Sedmihradsku. Poté se stal velitelem v Čechách, kde bojoval s Francouzi. Později se účastnil bitev v Uhrách. Byl rytířem zlatého rouna. (manželka Karolina Henrietta z Valdštejna). *Ottův slovník*, 16. díl, s. 227, ŽUPANIČ, J. – FIALA, M. – STELLNER, F. *Encyklopedie*, s. 154 a 160.

⁵⁷⁰ Vdova po Františku Josefovi Černínovi z Chudenic (1697-1733), nejvyšším číšníkovi Království českého, Isabella Marie markraběnka de Merode-Westerloo (sňatek uzavřeli roku 1717). *Ottův slovník naučný*, 4. díl, s. 626.

⁵⁷¹ „...*als aber die frantzosen unßrige hussaren in solcher zahl kommen sehete machten sie sich alßo bald auff dem Marche jedoch wurden bies das städtlein neuhaus verfolget, und weil dorten auch noch nicht sicher reterirten sich sogahr in das gräffl: zerninische neuhausßer schloß allwo die verwittibte gräffin von zernin gebohrne Marchese von vesterlo sich zu gegen befindete und über solche unterhoffte gäste nicht wenig erschroken, jedoch die unßrige thäten das schloß umbringen und darein feyern wodurch dann die frantzösische manschafft sich mehr als 500 gefangen gabe, vielle andere waren aus ihnen verwundet, vielle verstreyet undt vielle andere blieben todt in dem scharmitzel mit verlust dennoch geringen einiger unßerer leuthen.*“ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁷² „...*Sonst passierte alhier durch die gantze stadt ein curir mit 8 blaßenden postillionen, welcher auff die gleinseithen sich zu seiner excel: h: graffen philip von kollowrath als capo der deputations comission verfügete, und geschehene keyserl: Wahl in seiner churfirstl: durchleicht Carl Albert zu beyern, und publicierten könig aus böhmen hohe persohn vermeldete als in nahmen des neuen keyßers denen herrn ständen.*“, Tamtéž.

⁵⁷³ Friedrich II. to považoval za porušení rakousko-pruské dohody. Vydal se, na prosbu Karla Albrechta o odlehčení situace v Rakušany pleněném Bavorsku, ze severovýchodních Čech na Moravu a v dubnu se stáhl až do Čech. Srov. HLAVAČKA, M. *Karel Albrecht*, s. 103-104.

Prusové u Kolína přepadeni a vyhnáni rakouskými vojsky. Z deníku je patrná Valdštejnova spokojenost s obratem k lepšímu v situaci habsburských vojsk.

Bitvu u Chotusic u Čáslavi 17. května 1742, kde byla nakonec uznána sice sporná, ale porážka Karla Lotrinského a generála rakouské kavalerie hraběte Bathianiho, vyličil dosti přehnaně vítězoslavně, když psal, že rakouské vojsko „...*das gantze pryßische lager erbeitet, undt aldann wegen mangel der subsistence nach geendigten treffen in bester ordnung zuruk gezogen.*“ Velmi chválil též pandury a Chorvaty, kvůli „...*grossen eyffer mit welchen sie die sach angegriffen nicht wie leuth geschrien, wohl aber wie die löwen geprillen, undt gestritten haben.*“ Z jeho zápisu vyplývá, že věřil, že Rakušané v této bitvě vyhráli. Prusové ale sice v této bitvě přišli o polovinu jízdy a souhlasili s mírovými jednáními, považovali však Slezsko za vybojované.⁵⁷⁴

Po předběžném, Brity zprostředkovaném Vratislavském míru⁵⁷⁵ z 11. června 1742 (od protihabsburské koalice tedy odpadlo Prusko a Sasko), byli Francouzi a Bavoři nuceni se pod tlakem Jana Jiřího Kristiána z Lobkowicz stáhnout z jižních Čech k Praze. O uzavření aliance mezi Marií Terezií, Anglií, Nizozemím, Ruskem a Pruskem se Emanuel Arnošt dozvěděl až 21. června, kdy napsal, že s posledně jmenovaným „...*aber schon wirklich den frieden geschlossen, welche uns andern friedenreichste zeittung denen frantzosen ein grosser herzensstoß geweßen.*“ O konečné berlínské smlouvě, která (28. července 1742)⁵⁷⁶ vše potvrdila, však nezanechal ani slovo.⁵⁷⁷

Pro francouzsko-bavorskou správu ne zrovna pozitivně vypadající situaci jistě vyhrotila i Marie Terezie, která prý 29. dubna a 20. května vydala patenty, ve kterých slíbila všem, kdo se chopí zbraně ve prospěch jejích vojsk, značné daňové úlevy. Jako odpověď na tyto dokumenty a boj o přízeň poddaných lze chápat patenty⁵⁷⁸ Karla Albrechta z 5. července, o kterých Valdštejn psal, že „...*der keyßer denen bauern die freiheit ertheilet undt auffß Jahr von allen gaaben freysprechet wann solche sich wieder die königl: österreichrische aufflehnen auch wieder sie die waffen ergreifen wurden.*“ Letáky však prý byly rozdávány pouze na venkově v okolí Prahy, v samotném městě nikoliv.⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ BĚLINA, P. – KAŠE, J. – KUČERA, J. P. *Velké dějiny zemí koruny české 10, 1740-1792*. Praha-Litomyšl, 2001, s. 15-25. ISBN 80-7185-384-4.

⁵⁷⁵ Tento mír zajistil Friedrichu II. Dolní Slezsko, Kladské hrabství a většinu hornoslezského území (zvětšilo své území o třetinu). Rakousku naproti tomu ponechalo jen Těšínsko, Bílsko, většinu vévodství opavského, krnovské vévodství a jižní část Niska (z bohatého Slezska tedy zůstala jen sedmina), Tamtéž, 15-25.

⁵⁷⁶ Tamtéž, s. 23.

⁵⁷⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

⁵⁷⁸ MAUR, E. *12. 5. 1743. Marie Terezie*, s. 132-171.

⁵⁷⁹ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

VI. 5. 4. Reflexe chování cizích vojsk

Na chování vojenské posádky Prahy si většina obyvatel města nemohla stěžovat, jelikož byly drženy v tvrdé kázni přísnými exemplárními tresty. Situace se však změnila, když velitelství začalo vybírat daň a hrozilo při tom exekucemi a ultimáty. Nejvyhrocenějším se stalo léto 1742, kdy již bylo daň možné požadovat pouze z Prahy a okolí (rakouská vojska totiž znovudobyla většinu českých zemí).⁵⁸⁰ Valdštejn se ale o finanční záležitosti téměř nezajímal.

Je nutné podotknout, že se nikde ve Valdštejnových zápiscích nelze setkat se slovy vyjadřujícími nesnášenlivost vůči Francouzům ani Bavorům. Podle zprávy jednoho francouzského důstojníka, který dlel ve zkoumané době v Praze, většina Čechů na Francouze hleděla jako na národ bezbožný a jimi způsobený válečný konflikt odsuzovala.⁵⁸¹ O tom, že chování Francouzů nebylo vždy pověstně galantní,⁵⁸² svědčí např. Valdštejnovův zápis o nehorázném způsobu, jakým naložil jeden francouzský seržant s mrtvolou jím zavražděného jiného seržanta.⁵⁸³ Potyčky mezi bavorskými a francouzskými vojáky popisoval Valdštejn velmi často. Ale ani excesy místních obyvatel postižené exemplárními tvrdými tresty smrti neunikly jeho pozornosti. Co mu proletělo hlavou, když se dozvěděl o těchto událostech, deník bohužel opět mlčí.⁵⁸⁴

Údiv nad nezvyklými způsoby dal Emanuel Arnošt najevo v zápisu o vydání města Plzně do rukou Karla Albrechta. Bavorský kurfiřt prý nechal obyvatelům města vyplatit za jím vyžádaný proviant deset tisíc rýnských z vlastních prostředků.⁵⁸⁵ Zaznamenal též jednání bavorského kurfiřta v českých zemích, který si chtěl vybudovat pověst dobyvatele, který dokáže zkrotit sklony svých vojáků k drancování. Karel Albrecht prý vydával příkazy jako

⁵⁸⁰ LIŠKOVÁ, M. *Praha za války*, s. 65.

⁵⁸¹ „Hledí na nás jako na nás jako na národ marnivý, ctižádostivý, bez náboženství, který by chtěl, jak říkají, rozšířit svou nadvládu po celé zemi. Jsou přesvědčeni, že se nevystavujeme tak velkým nebezpečnostem kvůli císaři a jeho zájmům, nýbrž se pro své vlastní zájmy snažíme uchvátit cizí zemi. Odsuzují zcela tuto válku a tvrdí, že pohnutka k ní je nespravedlivá a že císař nemá žádné právo na tuto zemi, a rovněž se domnívají, že sám Bůh pravil, že neopustí rakouský panovnický rod.“, MAUR, E. – CHROBÁK, T. Nový hlas Francouze, In *FHB 21*, s. 262.

⁵⁸² KUBŮ, F. Dotek rokokoa. Francouzi v Praze v letech 1742-44, *DaS 1991*, č. 6, s. 29-35.

⁵⁸³ „...ein französischer sergent einen andern sergent, so beyde in dem königs hoff wohneten todt geschlagen, umb aber dießen todtschlag zu verbergen dem Cörzer die arm abgehauet, undt alles zu sammen in den abtridt alda verworffen, welches alles aber aldort gefonden wurde, er tödter aber die flucht in dessen genommen.“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 2. květen 1742.

⁵⁸⁴ Tamtéž.

⁵⁸⁵ „...bey überenehmung dießer stadt befragete der Churfirst die burgerschafft wie solche mit proffiant versehen seye, da die aber antworteten wie ihnen wenig oder besser zu sayen nichts geblieben, an die weillen die östereichrische Königl: manschafft Vielle genossen /: obwollen der printz Christian von Lobkowitz ehe er die stadt verliesse thäte alle die magazinen denen leuthen preis geben, undt ließe es nicht wie der krigs gebrauchts zu seyn pfliget, in flammen streken /: hat als dan erwehnter Churfirst aus eigener Cassa 10 000 r der gemein zu der verschaffung des proffiants auszahlen lassen. Unsere östereichrische königl: Melitz hat sich gegen königsaal auff die wießen gezogen.“, Tamtéž, 25. říjen 1741.

např. ten, podle kterého „...wurde einem jeden Bauer alle zeit nur der halbe theil senes rind fühls genommen und durch aus vor ein jedes stück 15 r gezahlet nebst zuruk gebung des kopffs undt der haut.“ Kurfürst chtěl nejspíše odlišit svá vojska od pověsti pruských jednotek, které podle Valdštejna „...unerhörte ausschreibung nebst anderen excessen machen, auch nicht das geringste bezahlen.“⁵⁸⁶ Při dobývání Prahy si pak ještě Emanuel Arnošt všiml, že „...aus besonderer hohen gnadt seiner churfirstl: durchleicht zu beyern geschahe nicht das geringste keinem weder an leben, noch an mitteln.“⁵⁸⁷

VI. 5. 5. Vztah k Habsburské monarchii a formy vzdoru proti Francouzům

Z Valdštejnových zápisků je patrné, že nejspíše nikdy nesdílel názory většiny české šlechty a byl k Marii Terezii loajální celou sledovanou dobu. Většina aristokratů se od Karla Albrechta odklonila teprve poté, co nechal vymáhat přemrštěné daně. K příklonu šlechty zpět k Marii Terezii přispěla ale i zlepšená situace habsburské armády. Valdštejnův odmítavý postoj k okupačním vojskům je zřetelný z jeho účasti na mši k zemským patronům za odvrácení všeho zlého (v říjnu 1742) a s ní spojeného jednodenního půstu. Také věta, kterou popisuje kapitulaci města Chebu před Francouzi, prozrazuje jeho názor. Psal, že se pevnost hrdinně bránila a Francouzi se jí zmocnili jen s nemalými ztrátami vojáků. Když 25. prosince 1741 do deníku poznamenal jmenování svého bratra Jana Karla komořím, soud si nechal pro sebe. Avšak i z žádné reakce je možné vytušit nesouhlas s bratrovým konáním.⁵⁸⁸

Dalším znamením odporu vůči Francouzům a jejich spojencům byla 24. února 1742 zahájená hladovka, kdy Emanuel Arnošt a jeho rodiče celý den jedli jen chléb a vodu, jelikož se dozvěděli, že jistá zbožná klášterní sestra měla vidění, podle kterého budou celé Čechy osvobozeny od všeho zlého, pokud bude dodržen třítydenní půst o chlebu a o vodě.⁵⁸⁹ Tuto hladovku opravdu dodržel, jelikož se 10. března zmínil, že ji dokončili.⁵⁹⁰

Svůj názor prozradil také při popisu potyčky u mostu u Poříče. Poté co Francouzi tento most zapálili, vydalo se prý rakouské vojsko „...von angebohrner tapfferkeit“ vodou a

⁵⁸⁶ Dále FIALA, J. *Pruská invaze na Moravu v letech 1741-1742 a její soudobé kulturní reflexe*. Olomouc, 1997. ISBN 80-85973-26-X. či MAUR, E. Protipruský odboj v boleslavském kraji za první slezské války (1740-1742), In *Našim jubilantkám. Sborník příspěvků k počtému životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové*, Praha 2000, s. 180-189. ISBN 80-85475-64-2.

⁵⁸⁷ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr., 26. listopad 1741.

⁵⁸⁸ Tamtéž.

⁵⁸⁹ „...massen dem gered nach die fromme Closter Junger Maria Crescentia höffin Ord: s: Frau: zu Kauffbeyern von gott die offenbaharung hatte wann durch 3 sambstag zu ihren der allerheyl: jungfrauen Maria in brodt und wasser die fasten verrichtet wird werden, als dann wir in böhmen von allen übel werden befreyet werden solche andacht, obzwar auff denen Cantzeln nicht verkündiget worden, verrichtete dennoch eine grosse antzahl deren Prager inwohnern.“, Tamtéž.

⁵⁹⁰ Tamtéž.

zahnalo nepřátele zpět. Také ve větě o uzavření míru s Pruskem vyslovil nadšení ze zděšení Francouzů ze ztráty spojence, který jim způsobil „...*ein grosser herzensstoß*“. Později se dokonce posmíval francouzskému vojenskému umění a nazval jejich palisády v Praze směšnými.⁵⁹¹

⁵⁹¹ Tamtéž, 21. červen 1742, 16. květen 1742.

VII. DENÍK E. A. Z VALDŠTEJNA JAKO PRAMEN K DĚJINÁM MYŠLENÍ

Valdštejnův deník lze považovat též za dokument, který podává informace nejen o Římu před polovinou 18. století a studiu na Collegiu Germanicu či o místech, které autor viděl, ale též o způsobu jeho smýšlení. Jedná se v podstatě o nedobrovolnou autorovu sebereflexi. Co lze tedy mezi řádky vyčíst o myšlenkových pochodech mladého Valdštejna?

Především to, že byl hluboce zbožný. Jeho katolická víra byla v tomto období neotřesitelně pevná. Svědčí o tom jeho zápisky, ve kterých často popisoval nejrůznější zázraky, shlédnuté relikvie, atd. Nikdy se také nad jejich pravostí či věrohodností nepozastavil. Např. si zapsal, že přišla novina z Civitata Castellana, že se tělo vystaveného biskupa třikrát hodně zpotilo, při pozdvižení hostie dvakrát otevřel oči, poté je zas zavřel a pokynul hlavou. V San Giacomo di Scohsa Cavalli⁵⁹² zase popsal, že viděli kámen, kde byli obřezáni všichni svatí otcové a také Kristus, „...*dessen heyliger fußstapffen darin ausgetruket, in solchen stein ist annoch gefonden worden einige rippen /:massen es ohne nahmen ware:/ so von unschludigen kindel zu seyn geglaubet wird*“, dále dvě láhve s mlékem Panny Marie, hliněnou nádobu s třemi kapkami Kristovy krve a kámen, na němž chtěl Abrahám obětovat Izáka. Když se jednou někdo pokusil vše odvézt do svatopetrské baziliky do Říma, žádnému koni se to nepodařilo, „...*warumb durch willen gottes alda dießer schatz zu dato auffbehalten wirdt*“. V San Nicolo in carcere pak Valdštejn popsal zážitek, „...*wo mit dem wasser so aus sein heyl: leib flüsset den seegen bekommen*“. ⁵⁹³

Valdštejn si v Římě také všimnul snad každého zázračného obrazu Panny Marie. V kostele San Martini popisuje jeden takový, který často mluvil s papežem Silvestrem. Další se nacházel přímo v kolegiálním kostele San Apollinare a v S. Maria al Popolo.⁵⁹⁴

Největší pozornost a úctu ale věnoval Valdštejn relikviím. V Collegiu Romanu viděli místo, kde spal sv. Alois Gonzaga, a prohlédli si i jeho rukopis. V tamější kapli byly uchovány jeho pantofle, trnová koruna, mouka a olej, který zázrakem neubýval. U kardinála Cybo si prohlédli kapli, kde leželo čtyřicet těl. Dále zde byla uchována „*vorhaut*“ Ježíše Krista, trn z jeho koruny a kapka mléka Panny Marie. V podzemí v S. Maria in Via Lata viděli zase místo, kde sv. Pavel napsal své listy⁵⁹⁵ (*acta apostolorum*) a sv. Lukáš evangelium.

⁵⁹² Kostel v blízkosti San Pietro, HIBBERT, Ch. *Řím*, s. 358.

⁵⁹³ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-15, nestr., 14. a 23. březen 1739, 5. prosinec 1740.

⁵⁹⁴ Tamtéž, sign. 313, nestr., 27. březen 1736, 11. listopad 1735.

⁵⁹⁵ Jde o čtrnáct dopisů, které se staly složkou Nového zákona. Z těchto listů se za autenticky Pavlovy považuje obvykle sedm. Ostatní mu byly pravděpodobně později připsány. Odráží se v nich situace prvotní církve, Pavlovo učení a každodenní problémy křesťanských společenství. Jeho jednotlivé názory a teologická hlediska

Také tu stála studna, která vytryskla zázrakem, když chtěl sv. Pavel křtít. V kostele S. Brigitta viděli pokoj, kde tato světička přijala od Boha zjevení a kde pak také zemřela. Též zde byl její krucifix, který měla pořád u sebe a z kterého na ní Bůh mluvil. V jedné soukromé kapli pak shlédli velmi netradiční relikvii, byl to tuk sv. Vavřince „...so abfussete, als er gebraten wurde, welche sonst weis undt gefrohren aussehet, undt nur an dem fest des heyl: unter der wandlung sich zerlasset, vor feyer aber zerlassen zu dato undt bludt roth ware, welche heyl: reliquien ich in meinen handen hatte, man forchtet ein ubel zeichen zu seyn...“.⁵⁹⁶

Relikvie chodil též líbat. Např. v San Pietro takto adoroval řetězy, kterými byl sv. Petr svázán. U františkánů v S. Maria Ara Caeli byla jemu a ostatním alumnům zase ukázána socha Ježíška ze dřeva stromu, ze kterého byl vyroben kříž, na němž byl Kristus ukřižován. Toto dítě bývalo prý okolo Vánoc hnědé, ale po svátku Tří králů každý rok zežloutlo. Napsal si o něm, že „...solches habe ich geküsst, dann es mit einem worth sehr miraculoß ist“. V kostele San Nerei, Achillei e Domitille líbal v jakési malé kapli v mramoru vytlačené otisky Kristových chodidel. V San Silvestry, kde viděl mimo jiné též vystavenou hlavu sv. Jana, líbal zase hliněné misky, ve kterých byla pokožka, kterou sv. Bartolomějovi odřezali.⁵⁹⁷

V únoru 1736 vyhlásil papež tzv. jubileum,⁵⁹⁸ aby Bůh dal mír mezi křesťanskými knížaty a „...damit gott der allmächtige das hefftige fallen des fühs möchte abwenden“, což mohla být velká katastrofa. Aby toho dosáhli, museli se třikrát týdně (ve středu, pátek a sobotu) postit a navštívit kostel S. Maria Maggiore a San Antony Abbatys.⁵⁹⁹

Z jednoho dopisu od svého vychovatele Hagenauera si pak ještě vypsal „...eine wunderbahre geschicht so vor ohngefähr 14 tägen in dem hertzogthumb ratibor sich ereignet zu haben...“.⁶⁰⁰ Bůh prý potrestal všechny Země Koruny české prudkým lijákem, který zničil

se stala základem křesťanského náboženství - například myšlenka, že člověk není ospravedlněn svými skutky, ale milostí. Pavel také vynaložil velké úsilí na obrácení Židů na novou víru, a i když nabádal k mírnosti, jeho listy obsahují řadu protizidovských útoků, včetně obvinění židů ze smrti Ježíše Krista, FISCHER-WOLLPERT, R. *Malý teologický slovník*, s. 103.

⁵⁹⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr., 14. srpen 1739, 2. leden 1739.

⁵⁹⁷ Tamtéž, sign. 313, nestr., 31. červenec 1736, 27. prosinec 1736.

⁵⁹⁸ V srpnu 1737 bylo jubileum opět nařízeno, tentokrát jako díky za vítězství císaře v Uhrách, Tamtéž.

⁵⁹⁹ Tamtéž.

⁶⁰⁰ „...da Gott der allmächtige mit so häuffigen regen wetter und überschwämmung aller fruchten in gantz hertzogthumb schlessien wie auch in marg=graffthumb mähren, als eben in königreich böheimb das volk väterliche abstraffete, umb dessen gerechten zorn abzuwenden stellte man in besagten firstenthumb ratibor eine öffentliche prosession an, und zwar da dann das volk den ruk weeg nahme, erfolgte ein solches donner wette, dass der gleichen wenig gewessen, undt regnete keine tropffen, entlicher die unergründliche bahrherzigkeit gottes wurde bewogen, undt stats des regen wasser ertheilte gott ein häuffigen waitzen regen, also zwar, dass der waitzen so der himmel dargeben über eine gantze meihl eine virtelehlen hoch sich befande, also hatte das arme volk die allmocht gottes mit öffentlichen gebettern häuffig darumb geloben...“, Tamtéž, 22. srpen 1736.

hodně plodin. Bylo ustanoveno procesí a Bůh nakonec spustil déšť obilí, kterého napršelo míli daleko a čtvrt lokte vysoko. Všemmu Valdštejn bezmezně věřil.⁶⁰¹

Nezdá se, že by se Valdštejn nějak povyšoval nad jiná vyznání. Jen jednou reflektoval omylnost židovské víry, když si zapsal, že každou sobotu v kapli Ss. Trinitatis peregrinorum jeden páter dominikán přemlouval Židy obou pohlaví, kteří se zde scházeli vyslechnout si kázání, jelikož prý „...aus ihren irthumb möchten geholffen werden“ Na konci se tam prý vždy objevili křesťané „...so die juden achtung zu geben zwingen.“⁶⁰² Pouze snad poznámku o modle Bocca de la Verita, kde dával „...der teüffel denen fragenden heyden anworth“, lze vyložit jako odsudek nekřesťanské víry starých Římanů.⁶⁰³

Zda Valdštejnova víra zůstala stále stejně hluboká i po návratu do Prahy, je těžké posoudit. O církevních záležitostech se rozepisoval pouze, pokud se jednalo o zázraky či pověry. Z jeho zápisků je patrný větší zájem o válečné události.⁶⁰⁴

Díky francouzské okupaci se v českých zemích na počátku čtyřicátých let 18. století střetly dvě odlišné kultury. Ty se lišily mimo jiné též v náhledu na víru, český byl ještě hluboce barokní, francouzský oproti tomu již dosti sekularizovaný a protoosvícenský. Podle již zmíněného francouzského důstojníka byla víra českých katolíků až příliš bigotní, zavedena do krajností, přemrštěně okázalá a dogmatická. Pochyboval tudíž u mnohých o její opravdovosti. Většina obyvatel prý byla přesvědčena o tom, že „...uherská královna má nyní ve svých službách 600 mužů, kteří jsou nadáni zvláštní mocí, jež je činí odolnými nejen vůči kulce, ale i kouli z děla.“⁶⁰⁵ O této pověře se Valdštejn sice nezmínil, je ale velmi pravděpodobné, že by jí byl ochoten přijmout za věrohodnou.

Dne 30. října 1742 např. Valdštejn zmínil přikázanou modlitbu k zemským patronům za odvrácení všeho zlého. Podmínkou bylo, že se každý musel jeden libovolný den postit. Den po obsazení Prahy sdělil další velmi zajímavý postřeh.⁶⁰⁶ Bůh prý vyslyšel prosby

⁶⁰¹ Tamtéž.

⁶⁰² „...die bredig an sonst ist wälsch die text aber hebreisch, dessen so rühmlichen gebrauchs ein erheber ware andreas delmonte ein vornembster rabin, so von julio III tis römischen papsten eigenhändig getauffet worden, und solche bredig zu wegen bringete, welche unter regirung gregory XIII ist feststellet worden...“, Tamtéž, 11. srpen 1736.

⁶⁰³ Tamtéž, 5. prosince 1735.

⁶⁰⁴ Tamtéž, sign. 316, nestr.

⁶⁰⁵ MAUR, E. – CHROBÁK, T. Nový hlas Francouze, In *FHB 21*, s. 260.

⁶⁰⁶ „Nb eine meldung verdienet dennoch meines geringen erachtens zu machen wie daß der anfang der gestrigen heyl: meß nembich Dominica Vigesima quarta et ultima post pentecosten (pozn. zum sach sich wohl schikete) der anfang lautete von wordt zu wordt wie folget: Dicit Dominus, ego cogito cogitationes paris et non affectionis: invocabitis me, et ego exandian vos: da zu gott andachten in der stadt umb alles übel zu verhütten geschaffen, und die inwohner in gröster forcht stunden, erhörete der allmächtige das gebett, daß durch die gantze zeit der belägerung nicht ein einzige bomben in die stadt geworffen wurde, weder unter der einnehmung, auch nach solcher von allen blindern und mordt-thaten befreyet wurden, worauff erwehnter text recht füglich lautet.“, SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.

vystrašených obyvatel Prahy a město bylo zabráno bez bombardování, plundrování a vraždění. Při popisu bitvy u Chotěšovic prozrazuje svoji hlubokou úctu k Panně Marii a sv. Janu Nepomuckému, jejichž kult byl v té době velmi silný a pro obyvatele barokních českých zemí typický.⁶⁰⁷

Víra v zázraky ho samozřejmě nepřestala provázet ani v realitě obležené Prahy. Stala se spíše pevnější, jelikož si v červnu 1742 zapsal, že na vlastní oči viděl kapky krve, které prý začaly padat z nebe, poté co se u malostranské zbrojnice začaly odlévat dělové koule. Vyvodil z toho nejasný záměr boží a zároveň nutnost rychle prosit za odvrácení všeho zlého z českých zemí.⁶⁰⁸ Další důkaz jeho víry ve všemohoucí moc boží lze nalézt také v zápisu, kdy bylo v benediktinském kostele v Emauzích, který Francouzi přeměnili na nemocnici, v postelích jednoho dne ráno z ničeho nic nalezeno více jak sedmdesát vojáků mrtvých. Považoval to za trest boží.⁶⁰⁹

Nezdá se též, že by tento mladý duchovní v kolegiu nějak příliš zdůrazňoval své šlechtické postavení. Těžko však soudit ze strohých a jednotvárných zápisků. Bádání ztěžuje také fakt, že není jasné, jak bylo s deníkem nakládáno. Je možné, že jej jezuité v určitém intervalu kontrolovali. Deník se totiž tváří, jako by měl vykreslit jeho autora jakožto zbožného mladého muže, který touží být vysvěcen na kněze, ale také studenta pečlivě dodržujícího předpisy kolegia. Přesto se však občas objevila z Valdštejnových úst slova obdivu, týkající se také světských záležitostí a radovánek, patřící k životu vyšších

⁶⁰⁷ „...erwehnter H: general graff von bathiany ehe die schlacht angienge von seinem pferdt abgestiegen, niedergekniet, undt mit lauther stimm dem kriegs volk zugeschrien sie sollen ihr vertrauen auff dem schutz der allerseeligsten Jungfrauen Maria undt auff die vorbitt des heyl: Joannis Nepomuceni setzen, undt alß dann tapffer streiten, da nun die schlacht angienge ware das feyer beyderseiths groß, allein der allerhochste auff vorbitt seiner seeligsten mutter und heyl: martyrs Joannis Nepomuceni ertheilete den sieg denen königl: österreichischen...“, Tamtéž.

⁶⁰⁸ „Nb heute vormittags zwischen 11 undt 12 uhr erreignete sich folgende seltsambe begebenheit: es wurde vor einiger kurtzen zeit unweith dem kleinseither zeighaus eine hütte von prettern zusammen gemacht, undt da darin heute die kugeln gegossen wurde, ist von firmament geschen worden klahres undt helles bluth herunter zu tropfen, wo von einige tröpflein auch denen alda arbeitenden leuthen auff die hände geffallen seind, was dadurch etwann der Allmächtige unßeren betrangten böhmer landt andeuten will, stehet zu gewarten, und ihme eyffrigst umb abwendung alles übels zu bitten, um 3 uhr folgte aber ein starkes regen wetter. Ich selbstens sahe ein solches stüklein breth worauff solche bluts tropfen geweßen, weillen solches stüklein von dort abgeschnitten, undt gezeiget worden vo einer gutten handt.“, Tamtéž.

⁶⁰⁹ „NB heute ist zu vernemmen geweßen, wie daß sich zu ostern in der benedictiner kirch in Emmaus waraus die frantzosen ein kranken haus gemacht, ein geistlicher dießes ordens von ansehnlicher gröse undt ehrbahren alter sehen ließe auch denen da wohneneden kranken mit dem finger trohete insonderheit aber da solche alles unplath in die krusste deren geistl: dießes ordens werffeten, nachdeme nun davon dieße ihren officir die nachricht gaben, undt Jener sich dessentwegen bey dem prelaten anfragete, bekame er zur antwort, ihme H: prelaten wäre nichts bewust er schickete auch keinen dergleichen geistlichen aldahin, beschlüssete also der officir einen solchen zu fangen, worzu er auch den befehl ertheilete, als nun sich oben erwehnter geistliche abermahlen sehen ließ, lauffeten die soldaten zusammen, undt ringeten solchen, allein es verschwindete ihnen der geistliche undt eben dieße nacht durch seynd ihrer mehr als 70 ertrußselt worden, welche den andern tag darauff frühe alle todt in ihrer bethen gefunden wurden. Ist alßo zu schlüsschen, daß es ein straff gottes ware.“, Tamtéž, 17. červen 1742.

společenských vrstev.⁶¹⁰ V Praze pak se ke svému šlechtictví začal hlásit nejspíše trochu více, jelikož se musel snažit získat nějakou prebendu, což vyžadovalo styk s vyššími církevními i světskými hodnostáři.⁶¹¹

Není také pravděpodobné, že by se Emanuel Arnošt nějak příliš vymezoval vůči ostatním společenským vrstvám, především těm nižším. Samozřejmě, že jej zajímaly dvory a život římské šlechty, ale zdá se, že přeci jen více žil Valdštejn neotřesitelnou vírou ve všemohoucího Boha, zázraky, pomoc Panny Marie, atd. Měřit se se zmíněnými šlechtici nejspíše nechtěl a ani nemohl, jelikož mu to finanční situace jeho rodiny neumožnila. Přesto však kvalitu sídel hodnotil, ač si z prohlídek mohl brát maximálně vzor a inspiraci. Je nutné také podotknout, že do paláců a zahrad alumni nechodili jen z vlastní iniciativy, ale možná také v rámci jakéhosi „jezuitského tělocviku“, tedy aktivního odpočinku od studia propagovaného jezuitskou výchovou.⁶¹²

⁶¹⁰ Tamtéž.

⁶¹¹ Tamtéž, sign. 316-17, nestr. a viz kapitola s názvem Veřejný a soukromý život E. A. z Valdštejna jako šlechtice.

⁶¹² Tamtéž, sign. 316, nestr. Srov. ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo*, s. 64.

VIII. ZÁVĚR

Z analýzy Valdštejnova deníku z let 1735–42 vyplývá, že ještě před polovinou 18. století, v době, kdy lidé v západní Evropě vnímali deník již jako svého „papírového přítele“,⁶¹³ zůstávaly zápisky některých autorů⁶¹⁴ v českých zemích stále strohé, faktograficky popisné, nic nehodnotící a prosté názorů či komentářů stejně jako před sto lety.⁶¹⁵ Snad to bylo podmíněno skutečností, že Emanuel Arnošt studoval u jezuitů, kteří se o podporu vlastních názorů svých žáků nesnažili. V Praze to pak na jedné straně mohlo být způsobeno zažitou rutinou z Říma, na druhé mohl mít Valdštejn oprávněný strach ze sankcí následujících po prozrazení svých názorů, jelikož by byly zcela jistě francouzskými vojáky vnímány jako odbojné. Proto nejspíše nikdy nic nekomentoval. Deník mu tedy nesloužil jako tiše naslouchající partner rozhovoru, který by vždy vyslechl všechna trápení, radosti, myšlenky a nápady, které mu autor chce sdělit. Pozorované mělo stále přednost před přímou reflexí událostí. Na druhou stranu u tohoto téměř ryze popisného osobního deníku nehrozí, že se historický subjekt sebekonstruoval. Valdštejn tak podal kousek obrazu sebe sama, sice skrytý, ale, bez příkras a vylepšení.⁶¹⁶

Přes beznázorovitost deníku však ze zápisů některé Valdštejnovy pocity, názory a smýšlení probleskují. Nakonec totiž i z těchto na první pohled velmi odměřených záznamů, jelikož jsou uchovány bez podstatnějších mezer, je možné mentalitu autora odvodit. I třeba jen ze stylu zápisů lze zjistit, co autor nenapsal, ale velmi pravděpodobně si myslel nebo prožíval. Např. je možné občas ze slov, které se vymykají jeho běžné slovní zásobě, vyčíst hodnocení dané události. Jako autorka této studie se tudíž domnívám, že v Římě Valdštejnovou myslí neustále kolovala především hluboká zbožnost, v Praze pak obdiv k vojenství, loajalita Vídní a vědomí stavovské nadřazenosti.⁶¹⁷

Tematicky dokumentoval Valdštejn v Římě hlavně každodenní stereotyp v prestižním jezuitském kolegiu Collegiu Germanicu a za pobytu v Praze pak především události začátku války o rakouské dědictví. Předložená práce může sloužit také jako srovnávací materiál k

⁶¹³ MESSERLI, A. Der papierene Freund. In von GREYERZ, K. (Hg.), *Von der dargestellten Person*, s. 299-322.

⁶¹⁴ Nedá se to říci o zápiscích břevnovského opata Františka Štěpána Rauttenstraucha (1734-1785) z druhé poloviny 18. století, který si do svého deníku zapisuje především myšlenky a výpisky z literatury. HANZAL, J. F. Š. Rauttenstrauch ve světle svých deníků, In *ČCH* 93, 1995, s. 86-98. ISSN 0862-6111. Výjimečně podrobně se mimo jiné i o svých pocitech a myšlenkách rozepisuje ve svém deníku též kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu. CATALANO, A. Italský deník. In HEROLD, V. – PÁNEK, J. (edd.). *Baroko*, s. 333-353.

⁶¹⁵ Viz KOLDINSKÁ, M. *Adam ml. z Valdštejna* či HRUBÝ, F. *Lev Vilém z Kounic*.

⁶¹⁶ SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313-17, nestr.

⁶¹⁷ Tamtéž.

osobním deníkům duchovní šlechty z této doby obecně, ale i cestovním deníkům po barokní Itálii.

V Římě se věnoval Valdštejn především studiu. Na svoji příslušnost ke šlechtickému stavu měl podle jezuitů zapomenout a zdá se, že v tomto období opravdu potlačena byla. Při občasných návštěvách římských paláců a vil jej totiž vždy zaujaly nejvíce ostatky svatých. Většinu zápisů tvoří dokumentace jeho studia – každodennosti, dokladů postupu, ale i úspěchů. Především je však deník z tohoto období Valdštejnova života dokladem jeho bezmezné mladické naivní katolické víry. Nezdá se však, že by byla fanatická. Fascinován byl především nejrůznějšími relikviemi a také vyprávěními o zázracích. Často nadšeně popisoval též barokní slavnosti v Římě, interiéry chrámů a hrobek svatých.⁶¹⁸

Po příjezdu ze studií strávil nejvíce času navazováním kontaktů s nejvýznamnějšími zemskými osobnostmi (především z řad církve), jelikož měl velké ambice. Po dobytí Prahy francouzsko-bavorským vojskem s následnou roční okupací města se ale jeho pozornost začala ubírat spíše k válečným událostem než k náboženské kontemplaci. Církevní záležitosti zmiňoval jen velmi stručně, a pokud se rozepsal, jednalo se většinou pouze o pár zázraků či pověr. O jeho prožívání církevních událostí se nelze dozvědět téměř nic. Zda je považoval za tak stereotypní, že podle jeho názoru nebylo nutné si je zaznamenávat, či ho více zaujalo vojenství, je těžké posoudit. Většinu jeho deníku tvoří popis větších či menších šarvátek mezi rakouskými a cizími vojsky, podrobný popis poloh vojsk a jejich početní stavy, průběhy bitev a potyček s údaji o počtech mrtvých. Je zřejmé, že se o válečné dění na čerstvě vysvěceného kněze zajímal až příliš.⁶¹⁹

Přestože do své korespondence nejspíše nemohl zapsat informace, doplňující a rozvíjející zápisky v deníku, bylo by jistě velice zajímavé jeho deníkové zápisky a korespondenci srovnat. Od koho dostával dopisy a komu je psal, si před okupací zapisoval téměř každý den. Jejich obsah by mohl informace obsažené v deníku vysvětlit a jistě zajímavě doplnit či přinést jiný úhel pohledu na ně.

Emanuel Arnošt byl dítětem baroka. V mládí si osvojil barokní hlubokou víru v dogma, která byla neslučitelná s novým racionalistickým pojetím náboženství, se kterým se musel vyrovnávat ve druhé polovině svého života. Ač byl absolventem Collegia Germanica, přívržencem protireformace zřejmě nebyl. O opaku se ale také hovořit nedá. Josefínské reformy přišly až v době, kdy stárnul, a změnit jeho názory a vžití stereotypy tedy již mnoho nemohly. Vídeňskému dvoru, který nad církví získával stále větší vliv a s jehož některými

⁶¹⁸ Tamtéž.

⁶¹⁹ Tamtéž.

závěry nejspíše nesouhlasil, však loajalitu zachovával nadále jako i tradičně téměř celý jeho rod.⁶²⁰

Jansenistické⁶²¹ názory o obnovení prvotní církve, protijezuitské myšlenky či febronianismus,⁶²² čili omezení moci Říma ve prospěch státních církví či biskupství samých, u něj nalézt nelze. Ačkoliv se s nimi musel v Římě setkat. Stejně je to i s myšlenkami probabilismu⁶²³ – dobového morálního systému. Mnohem více než s národem se cítil spjat se svým rodem. Také proto zůstal osobností přeci jen spíše barokní. Svůj původ si v dospělosti cenil nade vše, při spolupráci s Dobnerem, Voigtem či Klauserem na něj však zcela zapomínal.⁶²⁴

S myšlenkami osvícenství přicházel do intenzivnějšího styku zřejmě až po návratu z Říma do Prahy, kde se setkával s mentalitou francouzských vojáků. Informace o tomto myšlenkovém směru, životním postoji a filozofickém směru 18. století však získával také později od svých placených agentů a spolupracovníků, kteří mu nakupovali knihy a písemnosti ve Vídni, Drážďanech, Římě či jinde.⁶²⁵

Bohužel ale složitá osobnost tohoto velmi kultivovaného člověka zůstává skryta a byla zatím vykládána dosti rozdílně. Valdštejna je těžké zařadit, je to člověk období přechodu, rozhraní dvou velmi rozdílných epoch. Mentalitou – především v mládí – se řadí k baroku, jeho chování v pokročilejším věku však mnohdy vykazuje osvícenecké rysy. Ne vždy (hlavně v pozdějších letech) mu byla lhostejná jeho hierarchická nadřazenost, nicméně mecenát osvícenců mu upřít nelze. Především byl ale činný jako církevní hodnostář, který prožil velice pestré změny. V období litoměřického episkopátu si již bohužel nevedl deník, proto o jeho myšlenkových pochodech lze pouze spekulovat. Dochovaly se však memorabilia, z nichž ale údajně není dost dobře možné Valdštejnovy názory vysledovat.⁶²⁶

⁶²⁰ VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 122-126.

⁶²¹ Reformní hnutí v katolické církvi v 17. a 18. století, pojmenované podle biskupa Cornelia Jansena z Yprů, který obhajoval učení o Boží milosti, vycházející z augustinianismu. GELMI, J. *Papežové*, s. 320.

⁶²² Dále viz [cit. 2008-05-20]. URL: <<http://www.newadvent.org/cathen/06023a.htm>>.

⁶²³ Morální systém vyvinutý v 17. a 18. století. Učí, že svým poznáním nikdy nedojdeme absolutní jistoty, nýbrž jen určité míry pravděpodobnosti, [cit. 2008-05-20]. URL: <<http://lexikon.meyers.de/meyers/Probabilismus>>.

⁶²⁴ VLNAS, V. *Sběratelství*, s. 130.

⁶²⁵ TÝŽ, *Sběratelství*, s. 113-118.

⁶²⁶ Tamtéž, s. 126-133.

IX. RESUMÉ

Diese Diplomarbeit versucht einen Lebensabschnitt von dem jungen Graff, zukünftigen Bischof von Leitmeritz, Emanuel Ernest von Wallenstein (1716-1789) anhand seines Tagebuches aus den Jahren 1735-1742 zu rekonstruieren. Genauer gesagt, handelt es sich um sein Studium in Collegium Germanicum in Rom zwischen den Jahre 1735-1741, kurze Kavaliertour, die er nach der Beendigung dieses Studiums während der Rückreise nach Hause unternommen hatte und Aktivitäten, Erlebnisse und Wahrnehmungen des darauf folgenden Jahres in der belagerten Stadt Prag.

Obwohl die Skizzen immer noch sehr schroff und zurückhaltend sind, hat die Analyse bewiesen, dass es trotzdem möglich ist, einige Auffassungen und Ansichten des Autors zu entschleiern.

Zuerst stellt diese Studie den Verlauf der Reise des neunzehnjährigen Wallensteins nach Rom im Herbst des Jahres 1735 dar. Dann kommt aber der Kernpunkt dieses Diplomarbeits – der Alltag in dem jesuitischen Collegium Germanicum in Rom. Die Analyse des Tagebuchs hat bewiesen, dass Wallenstein in diesem Lebensabschnitt sehr fromm war. In seinen Eintragungen schrieb er sehr oft, welche Reliquien, wundertätige Mariabilder und wie viele heilige Körper er in den verschiedenen römischen Kirchen gesehen hatte. Er traut auch allen Mirakel, die ihm erzählt wurden. Sein katholischer Glaube scheint sehr tief und naiv. Die Zeit in Rom verbrachten die Studenten des Kollegs nicht nur mit dem Studium, sondern auch mit den Besichtigungen der Paläste, Gärten der Stadt Rom usw. Aber ebenfalls hier bewunderte er hauptsächlich die Reliquien. Es ist gleichfalls sichtbar, dass er zu den ausgezeichneten Studenten gehörte. Im Jahre 1740 ist er hier Priester geworden und im Jahre 1741 bekam er das Doktorat in Theologie und kanonischem Recht.

Dann stellt diese Arbeit das Reisetinerar des fünfundzwanzig Jahre alten Priesters Wallensteins von Rom über Florenz, Milan, Venedig, München und Augsburg nach Prag (nach den Ostern im Jahre 1741) vor. Diese kleine Analogie zu den Kavaliertouren hatte einen geläufigen Verlauf. Sie war nur eine verkürzte Variante der Reise, welche die meisten Adelligen in den tschechischen Ländern seit dem 16. Jahrhundert bis in die vierzige Jahre des 18. Jahrhunderts unternommen hatten. Aus den Eintragungen geht hervor, dass er sich in den berühmten italienischen Städten, hauptsächlich für Gemälde, Bildhauerarbeit, Literatur und Münzen interessierte.

Er war, wie gesagt, Geistlicher. Trotzdem bestand die Mehrheit seiner Eintragungen, als er nach Prag zurückkehrte, aus Verzeichnissen, wem er geschrieben hatte und von wem er

einen Brief bekommen hatte, mit wem er in Gesellschaft war, später die Beschreibungen von den Schlachten und Scharmützeln des ersten schlesischen Krieges sowie Angaben über die Stärke und die Positionen der Truppeneinheiten und Bekanntmachungen der französisch-bayrischen Verwaltung, die über die Stadt ausgerufen wurden. Andererseits ist es möglich, dass er seine Notizen einer strengen Autozensur unterworfen hatte, da es in dieser Zeit nicht ungefährlich war, seine zu dem habsburgisch-lothringischen Haus loyale Meinung irgendwie zu äußern. Wenn also sein Tagebuch enttarnt würde, könnte es für seinen Besitzer noch unangenehme Folgen haben.

Die Studie bringt das Vergleichsmaterial zu den Themen, wie: Jugend der geistlichen Aristokratie im Barock, Studium an den Priester im 18. Jahrhundert, Alltag in dem Collegium Germanicum in Rom, die Umwandlung der Kavaliertour in die sog. peregrinatio academica, Reflexion der Okkupation Prags in den Jahren 1741-1742 durch die Bayern und Franzosen, Selbstwahrnehmung des „Ich“ in den Selbstzeugnissen aus den tschechischen Ländern oder der Lebensstil eines jungen Geistlichen, ein.

X. SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

Nevydané prameny:

- SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 313, nestr.
- SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 314, nestr.
- SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 315, nestr.
- SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 316, nestr.
- SOA Praha, RAV, Rkp., sign. 317, nestr.
- SOA Litoměřice, BA, Schlenzova sbírka, sign. II/1, 2.

Vydané prameny:

- BINKOVÁ, Simona – POLIŠENSKÝ, Josef (edd.). *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Praha, 1989. Bez ISBN.
- DVOŘÁK, Max (ed.). *Dva denníky Dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu*. Praha, 1896. Bez ISBN.
- KOLDINSKÁ, Marie, - MAŤA, Petr (edd.). *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*. Praha, 1997. ISBN 80-7203-170-8.
- KUBEŠ, Jiří (ed.). *Kryštof Václav z Nostic: Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Praha, 2004. ISBN 80-86197-36-0.
- ŠEBESTA, Eduard (ed.), Dopisy J. Tadeáše Hubatia z Kotnova hraběti F. V. z Trautmansdorfu 1741 až 1744. In *Sborník k dějinám královského hlavního města Prahy III*. Praha, 1912, s. 5-110. Bez ISBN.

Literatura:

- ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Praha, 1998. ISBN 80-7021-269-1.
- ANDERSON, Matthew Smith. *The War of the Austrian Succession, 1740-1748*. London and New York, 1995. ISBN 978-0-582-05950-4.
- ANZENBERGER, G. *Die Rolle Christoph Graf Migazzis (Erzbischof von Wien 1757-1803) zur Zeit Maria Teresia*. Wien, 1994. (Diplomarbeit Uni Wien, Kath.-Theol. Fak).
- ARIÉS, Phillipe. *Dějiny smrti I-II*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-293-3.
- BALCÁREK, P. *Kardinál František Ditrichštejn: 1570-1636: gubernátor Moravy*. České Budějovice 2007. ISBN 978-80-7203-952-4.
- BAŤKOVÁ, Růžena et al. *Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha, 1998. ISBN 80-200-0627-3.
- BAUR, Esther. „Sich schreiben“. Zur Lektüre des Tagebuchs von Anna Maria Preiswerk-Iselin (1758-1840). In GREYERZ, Kaspar von. *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850)*. Köln, 2001, s. 95-109. ISBN 3-412-15100-9.
- BĚLINA, Pavel - KAŠE, Jiří - KUČERA, Jan P. *Velké dějiny země koruny české X. 1740-1792*. Praha-Litomyšl, 2001. ISBN 80-7185-384-4.
- BERNS, Jörg Jochen. Peregrinatio academica und Kavalierstour. Bildungsreisen junger Deutscher in der frühen Neuzeit. In WIEDERMANN, Conrad (Hg.). *Rom-Paris-London. Erfahrung und Selbsterfahrung*

- deutscher Schriftsteller und Künstler in den fremden Metropolen. Ein Symposium.* Stuttgart, 1988, s. 155-181. ISBN 3-476-00610-7.
- BÍLKOVÁ, Eva – HUSÁKOVÁ, Jana – TESAŘÍKOVÁ, Alexandra. Kavalírská cesta Heřmana Jakuba Černína z Chudenic. In *Celostátní studentská vědecká konference historie 2003*. Pardubice, 2004, s. 89-116. ISBN 80-7194-697-4.
 - BLACK, Jeremy. *Evropa osmnáctého století*. Praha, 2003. ISBN 80-7021-376-0.
 - BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha, 2006. ISBN 80-246-1082-5.
 - BUBEN, Milan. *Encyklopedie českých a moravských biskupů*. Praha, 2000. ISBN 80-902811-0-9.
 - BUDIL, Vladimír - NUHLÍČEK, Josef et al. *Státní archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech sv. 3*. Praha, 1972. Bez ISBN.
 - BUKOVSKÝ, Jan. *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha, 2000. ISBN 80-7277-015-2.
 - BŮŽEK, Václav - MAŤA, Petr. Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren in Zeitalter des „Absolutismus“ (1620-1789). In ASCH, Ronald G. (Hg.). *Der europäische Adel im Ancien Regime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*. Köln-Weimar-Wien, 2001, s. 287-321. ISBN 978-3-412-14000-7.
 - BŮŽEK, Václav (ed.). *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750). Opera Historica 5*. České Budějovice, 1996. ISBN 80-7040-188-5.
 - CATALANO, A. Heřman Jakub Černín. Deník z cesty po Itálii. In *Souvislosti č. 3-4*, 2002. ISSN 0862-6928.
 - TÝŽ. Italský deník Arnošta Vojtěcha Harracha (1598-1667). In HEROLD, V. – PÁNEK, J. (edd.). *Baroko v Itálii – baroko v Čechách*. Praha, 2003, s. 333-353. ISBN 80-7007-176-1.
 - TÝŽ. *Zápas o svědomí*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-942-3.
 - CEMUS, P. (ed.). *Mezinárodní konference Jezuité v Českých zemích: sborník abstraktů a dalších konferenčních materiálů: Praha, 25.-27.4.2006*. Praha, 2006. ISBN 80-239-9838-2. (v knize neuvedeno: brož.).
 - CERMAN, Ivo. Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka. In *ČČH 101*, 2003, s. 818-853. ISSN 0862-6111.
 - TÝŽ. Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavalierstour im 18. Jahrhundert. In SCHEUTZ, M – SCHMALE, W. – ŠTEFANOVÁ, D. (Hg.). *Orte des Wissens*. Wien, 2004, s. 49-78. ISBN 3-89911-049-8.
 - CSÁKY-LOEBENSTEIN, Eva Maria. Studien zur Kavalierstour österreichischer Adelige im 17. Jahrhundert. In *MIÖG 79*, 1971, s. 406-434. ISSN 0073-8484.
 - ČÍŽEK, Karel. ThDr. a JuDr. hr. Emanuel Arnošt z Valdštejna, biskup litoměřický. In *Litoměřické listy 14*, 1936, č.44 (31.X.), s.1. Bez ISSN.
 - ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha, 1995. ISBN 80-7185-384-4.
 - DACHOVSKÝ, Karel. *Svatý Karel Boromejský: 1538-1584*. Praha, 1995. ISBN 80-901973-5-3.
 - DENIS, Arnošt - VANČURA, Jindřich. *Čechy po Bílé Hoře*. Praha, 1911. Bez ISBN.
 - *Der grosse Brockhaus*. II. Band, XII. Band. 15. vydání. Leipzig, 1928-35. Bez ISBN.
 - DOUBEK, Fedor. Z dějin knihoven na Litoměřicku. Valdštejnská knihovna. In *Kulturní měsíční (Roudnice) 13*, 1977. Bez ISBN.
 - ELBEL, Martin. *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích v 17. a 18.*

století. Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0229-7.

- FIALA, Jiří. *Pruská invaze na Moravu v letech 1741-1742 a její soudobé kulturní reflexe*. Olomouc, 1997. ISBN 80-85973-26-X.
- FISCHER-WOLLPERT, R. *Malý teologický slovník: přehled papežů*. Praha, 1995. ISBN 80-7113-124-5.
- FOLTÝN, T. Druhá kavalírská cesta a zejména římský pobyt Ferdinanda Augusta z Lobkovic (1675-1676). In KUBEŠ, J. (ed.). *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století*. Pardubice, 2007, s. 99-127. ISBN 978-80-7194-929-9.
- GATZ, E. – JANKER, M. S. (Hg.). *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*. Berlin, 1990. ISBN 3-428-10303-3.
- GELMI, J. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II*. Praha, 1994. ISBN 80-204-0457-0.
- GÖDÖLLEY, Josef – ČERNÝ, František. První slezská válka (od 16. prosince 1740 do 28. prosince 1742). In VHS I/2, 1937, s. 66-130 a VII/2 1938, s. 94-134. Oboje bez ISBN.
- GOLL, Jaroslav. *Válka o země Koruny české (1740-1742)*. I. Praha, 1915. Bez ISBN.
- GRIMALDI, Floriano. *Pellegrini e Pellegrinaggi a Loreto dei secoli XIV-XVIII*. Foligno, 2001.
- HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty*. Praha, 1992. ISBN 80-85770-79-2.
- HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha, 1991. ISBN 80-204-0205-5.
- HAMANNOVÁ, Brigitte (red.). *Habsburkové: životopisná encyklopedie*. Praha, 1996. ISBN 80-7176-415-9.
- HANUŠ, Josef. *Mikuláš Adaukt Voig: český buditel a historik*. Praha, 1910. Bez ISBN.
- HANZAL, Josef. F. Š. Rautenstrauch ve světle svých deníků. In *ČČH 93*, 1995, č. 1, s. 86-98. ISSN 0862-6111.
- TÝŽ. Sondy do tří deníků kléru ze 17. století. In HOJDA, Z. *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*. Praha, 1992, s. 80. ISBN 80-85268-12-4.
- HASSENPLUG-ELZHOLTZ, Eila. *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus: Die Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*. Oldenbourg-München-Wien, 1982. ISBN 34-8644-491-3.
- HAUBELT, Josef. *Dějepisectví Gelasia Dobnera*. Praha, 1979. Bez ISBN.
- HEIB, Gernot. "Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten...unserer ganzen fürstlichen Familie aber zur Glori." Erziehung und Unterricht der Fürsten von Liechtenstein im Zeitalter des Absolutismus. In E. OBERHAMMER (Hg.). *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*. Wien-München, 1990, s. 155-181. ISBN 37-0280-300-9.
- TÝŽ. Bildungsreisen österreichischen Adeliger in der Frühen Neuzeit. In Lenka BOBKOVÁ - Michaela NEUDERTOVÁ (edd.). *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem, 1995, s. 252-268. ISBN 0-7044-136-4.
- TÝŽ. Integration in die höfische gesellschaft als Bildungsziel: Zur Kavalierstour des Grafen Johann Sigmund von Hardegg 1646/50. In *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 48/49*, 1982/83, s. 99-114. Bez ISBN.
- HERRE, Franz. *Marie Terezie: velká žena na habsburském trůně*. Praha, 2004. ISBN 80-7243-219-2.
- HIBBERT, Ch. *Řím: Životopis města*. Praha, 1998. ISBN 80-7106-213-8.
- TÝŽ. *Vzestup a pád rodu Medici*. Praha, 2001. ISBN 80-7106-201-4.

- HLAVAČKA, Milan. *Karel Albrecht: příběh druhého zimního krále*. Praha, 1997. ISBN 80-85770-50-4.
- HOCKE, Gustav René. *Das Europäische Tagebuch*. Wiesbaden, 1963. Bez ISBN.
- HOJDA, Zdeněk. "Kavalírské cesty" v 17. století a zájem české šlechty o Itálii. In *Itálie, Čechy a střední Evropa*. Praha, 1986. Bez ISBN.
- TÝŽ. Benátky na konci 16. století ve dvou pražských památnících. In *Ars baculum vitae*. Praha, 1996. ISBN 80-7035-105-5.
- TÝŽ. Delitiae Italiae, Česká aristokracie a barokní Evropa. In Lubomír SLAVÍČEK (ed.). *Artis pictoriae amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*. Praha, 1993. ISBN 80-7035-052-0.
- HONZÁK, František - PEČENKA, Marek - VLČKOVÁ, Jitka. *Evropa v proměnách staletí*. Praha, 1995. ISBN 80-85983-00-1.
- HORN MELTON, James van. The nobility in the Bohemian and Austrian Lands, 1620-1780. In Hamish M. SCOTT. *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, 2. London-New York, 1995. ISBN 978-058-2080-71-3.
- HRUBÝ, František. Český poutník z Assisi roku 1636. In *ČČH 32*, 1926.
- TÝŽ. *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír. Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno, 1987. Bez ISBN.
- CHADIMOVÁ, Jana. *Emanuel Arnošt Valdštejn (1716-1789). Dějiny, charakteristika a význam jeho knihovny*. Praha, 1998. (diplomová práce FF UK)
- CHENU, Marie-Dominique. *Tomáš Akvinský*. Praha, 2000. ISBN 80-7207-389-3.
- KOLDINSKÁ, Marie. Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků (Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata). In *FHB 18*, 1997, s. 121-142. ISSN 0231-7494.
- TÁŽ. Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.) *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice, 1999. ISBN 80-7040-331-4.
- KOTYZA, Oldřich – SMETANA, Jan - TOMAS, Jindřich. *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice, 1997. ISBN 80-238-4357-5.
- KOVÁŘ, Martin. Praha za vlády Francouzů, Bavorů i Prusů r. 1742-1744. In *SHK 6*, 1905, s. 48-50 a In *SHK 7*, 1906, s. 53-64. Bez ISBN.
- KRÁLÍKOVÁ, E. *Deníkové zápisky Emanuela Arnošta z Valdštejna z let 1741-1742. K životu mladého preláta šlechtického původu*. Pardubice, 2004 (bakalářská práce KHV FHS UPa).
- KRÁSL, Jan. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a arcibiskup pražský*. Praha, 1886. Bez ISBN.
- KROUPA, Jiří. Ditrichštejnové v polovině 17. století a model tzv. kavalírské cesty. In *Historická Olomouc a její současné problémy 4*, 1983, s. 109-117. Bez ISBN.
- KUBEŠ, J. Rudolf Josef Colloredo z Wallsee a jeho studium v Salzburku v letech 1723-1725. In TÝŽ. *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století*. Pardubice, 2007, s. 163-192. ISBN 978-80-7194-929-9.
- TÝŽ (ed.). *Kryštof Václav z Nostic. Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Praha, 2004. ISBN 80-86197-36-0.
- TÝŽ. Diplomaticko-úřední cesta generálního válečného komisaře Leopolda Antonína Josefa hraběte Šlika z Pasounu a Holíče (1663-1723) po středoněmeckých dvorech v roce 1706. In *VSH 11*, 2002, s. 62–84. ISBN 80-86046-62-1.

- TÝŽ. Diplomatické cesty, kariéra a cestovní deníky v době okolo roku 1700 na příkladech cest Kryštofa Václava z Nostic a Leopolda Antonína Šlika. In FRIMMOVÁ, E. – KLECKER, E. (edd.). *Itineraria Posoniensia. Zborník z medzinárodnej konferencie Cestopisy v Novoveku, ktorá sa konala v dňoch 3. – 5. Novembra v Bratislave*. Bratislava, 2005. ISBN 80-88880-62-9.
- KUBŮ, František. Dotek rokoka. Francouzi v Praze v letech 1742-44. In *DaS*, 1991. č.6, s. 29-35. ISSN 0418-5129.
- LEIBETSEDER, Mathis. *Die Kavaliertour: Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*. Köln-Weimar-Wien, 2004. ISBN 3-412-14003-1.
- LIPPERT, Julius. *Geschichte der Stadt Leitmeritz*. Praha, 1871. Bez ISBN.
- LIŠKOVÁ, Marie. Praha za války o země Koruny české (1741-1742). In *PSH 4*, 1967-8. Bez ISBN.
- MANN, Golo – NITSCHKE, August. *Propyläen Weltgeschichte 7*. Berlin-Frankfurt am Main, 1964, s. 387 ff. Bez ISBN.
- MAŤA, Petr. Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny). In *FHB 18*, 1997, s. 99-120. ISSN 0231-7494.
- TÝŽ. *Svět české aristokracie 1500-1700*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-312-6.
- MAUR, Eduard – CHROBÁK, Tomáš, Nový hlas Francouze o Čechách (Popis Prahy a mravů jejích obyvatelz roku 1742 , In *FHB 21*, 2005, s. 235-264. ISSN 0231-7494.
- TÝŽ. *12 .5. 1743 - korunovace na usmířenou: Marie Terezie*. Praha, 2003. ISBN 80-86515-22-2.
- TÝŽ. Protipruský odboj v boleslavském kraji za prvé slezské války (1740-1742). In *Našim jubilantkám. (sborník příspěvků k poctě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové)*. Praha, 2000. ISBN 80-85475-64-2.
- MAUROIS, André. *Dějiny Francie*. Praha, 1994. ISBN 80-7106-098-4.
- MESSERLI, Alfred. Der papierene Freund. Literarische Anregungen und Modelle fürs das Tagebuchführen. In GREYERZ, Kaspar von. *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850)*. Köln, 2001, s. 299-322. ISBN 3-412-15100-9.
- MIKOLETZKI, Lorentz. *Kaiser Joseph II:Herrscher zwischen den Zeiten*. Göttingen-Zürich, 1990. ISBN 3-7881-0107-5.
- NEUMANN, Uwe. *Augustin*. Praha, 1999. ISBN 80-7207-288-9.
- *Ottův slovník naučný*, 2. díl., s. 1027-1029, 3. díl, 628-629, 14. díl, s. 242-605, 16. díl, s. 227, 344, 17. díl, s. 4, 22. díl, s. 946, 23. díl, s. 946, 24. díl, s. 784, 26. díl, s. 639. Polička, 1996-. ISBN 80-7203-000-0.
- PALACKÝ, František. Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků. In Jaroslav CHARVÁT (ed.). *Dílo Františka Palackého I*. Praha, 1941. Bez ISBN.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Sídla olomouckých biskupů: mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castellkorna 1664-1695*. Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0358-7.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury II/1*. Praha, 1995. ISBN 80-7184-085-8.
- *Pobožnost páteční ke dni sv. Františka Xaverského*. Praha, 1972. (anonymní tisk) Bez ISBN.
- POCHE, Emanuel – KRÁSA Josef, – KRČÁLOVÁ, Jarmila. *Umělecké památky Čech 4*. Praha, 1982. Bez ISBN.
- POLLERROSS, Fridrich B. Tradition und Recreation, Die Residenzen der österreichischen Habsburger in der Frühen Neuzeit (1490-1780). In *Majestas 6*. 1998, s. 94. Bez ISBN.

- PROKEŠ, Jaroslav. *Počátky České společnosti nauk do konce XVIII. stol.* Praha, 1938. Bez ISBN.
- RENDINA, C. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*, Praha, 2005. ISBN 80-7207-574-8.
- RILL, Bernd. *Karl VI. Habsburg als barocke Großmacht.* Gratz-Wien-Köln, 1992. ISBN 3222121486.
- ŘEZNÍČEK, Václav. *Jan Leopold, Hay: vypsání jeho života a působení.* Praha, 1915. Bez ISBN.
- SALONOVÁ, Kateřina. *Kavalířská cesta Bertolda Viléma z Valdštejna v letech 1664-1665.* Pardubice, 2007 (diplomová práce na KHV FF UPa).
- SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého.* Praha, 1998. ISBN 80-7203-099-X.
- SEHNAL, Jiří. Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína, Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka. In *ČMM 119*, 2000, s. 367 – 389. ISSN 0323-052X.
- SCHLENZ, Jan. Briefe Dobners an den Leitmeritzer Bischof Emmanuel Ernst Reichsgraffen von Waldstein. In *MVGDB 49*, 1911, s. 396-443. Bez ISBN.
- TÝŽ. Gelehrtenbriefe an den Leitmeritzer Bischof Em. E. Reichsgrafen von Waldstein. In *MVGDB 51*, 1913, s. 458-475. Bez ISBN.
- SCHMIDT, Peter. *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion des römischen Ausländerseminars (1552 - 1914).* Tübingen, 1984. ISBN 3-484-82056-X.
- SCHROTT, L. (Hg.). *Bayrische Kirchenfürsten*, München, 1964. Bez ISBN.
- SCHULZE, Winfried. Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente“. In TÝŽ. (Hg.). *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin, 1996, s. 11-30. ISBN 978-3-05-002615-2.
- SINTARELLI, G. *Loreto. Kunst und Denkmalführer.* Bologna, 1996.
- SKŘIVAN, Aleš - DRŠKA, Václav - STELLNER, František. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914.* Praha, 1994. ISBN 80-85241-57-9.
- SKŘIVAN, Aleš. Války o rakouské dědictví, 1740-1748. In *Historický obzor 12*, 2001, s. 2-9. ISSN 1210-6097.
- SLAVÍK, Bedřich. *Od Dobnera k Dobrovskému.* Praha, 1975. Bez ISBN.
- SMETANA, Jan. O Valdštejnské knihovně v Litoměřicích. In *Kulturní měsíčník (Roudnice) 7*, 1971, s. 60-62. Bez ISSN.
- SMÍŠEK, Rostislav. Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století. In *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000.* České Budějovice, 2001. ISBN 80-7044-437-1.
- TÝŽ. Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi. In *OH 10.* České Budějovice, 2003. ISBN 80-7040-627-5.
- SOCHOROVÁ, Lenka. Každodennost v deníkových záznamech hraběte Jana Josefa z Vrtby z roku 1752. In *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 34.* Benešov, 1994. ISSN 0487-5648.
- STELLNER, František. *Fridrich Veliký: cesta Pruska k velmocenskému postavení.* Praha, 1998. ISBN 80-85846-10-1.
- ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně.* Praha, 2002. ISBN 80-7277-098-5.
- TAPIÉ, Victor-Louis. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství.* Praha, 1997. ISBN 80-204-0616-6.
- TARABA, Luboš. *Josef II.* Praha, 1999. ISBN 80-902129-7-2.

- TERSCH, Harald. *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit 1400-1650*. Wien-Köln-Weimar, 1998. ISBN 32-0598-851-5.
- URFUS, Valentin. *19.4. 1713 - Pragmatická sankce: rodný list podunajské monarchie*. Praha, 2002. ISBN 80-86515-11-7.
- VÁLKA, Josef. Barokní slavnosti. In HOJDA, Z. (ed.). *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*. Praha, 1992. s. 54. ISBN 80-85268-12-4.
- VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha. 2002. ISBN 80-7106-239-1.
- VELÍMSKÝ, Filip. Okupace Prahy Francouzy, Bavorsy a Sasy (26.11.1741-2.1.1743). In *Marginalia historica I*, Praha 1997, s. 168-193. Bez ISBN.
- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha, 1997. ISBN 80-85983-17-6.
- VLČEK, Pavel et al. *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*. Praha, 1996. ISBN 80-200-0563-3.
- VLNAS, V. Emanuel Arnošt z Valdštejna. Barokní prelát v epoše rozumu. In *FHB 91*, č.15, s. 343-379. ISSN 0231-7494.
- TÝŽ. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha, 1993. ISBN 80-204-0358-2.
- TÝŽ. *Princ Evžen Savojský: život a sláva barokního válečníka*. Litomyšl, 2001. ISBN 80-7185-380-1.
- TÝŽ. *Sběratelství mezi barokem a osvícenstvím. Vývoj uměleckých sbírek litoměřických biskupů v letech 1655-1790*. Praha, 1988. (diplomová práce FF UK) Bez ISBN.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice, 1991. ISBN 80-7322-075-X.
- VOREL, Petr. Šlechtická aristokracie barokní doby a její sídla ve východních Čechách. In *OH 5*, 1996, s. 335-364. ISBN 80-7040-188-5.
- WEBER, Ottocar. Die Occupation Prags durch die Franzosen und Baiern von 1741 bis 1743. In *MVGDB 34*. 1895/96, s. 1-92. Bez ISBN.
- WIERUSZ-KOWALSKI, J. *Encyklopedie papežství*. Praha, 1994. ISBN 80-200-0191-3.
- WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs LII*. Wien, 1885. Bez ISBN.
- WUTHENOW, Ralph-Reiner. *Europäische Tagebücher. Eigenart-Formen-Entwicklung*. Darmstadt, 1990. ISBN 3-534-03127-X.
- ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů Zemí Koruny české*. Praha, 2001. ISBN 80-86493-00-8.

Další zdroje:

- ZEDLER, Johann Heinrich. *Grosses vollständiges Universal Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*
URL: <<http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/zedler>>.
- *The Catholic Encyclopedia*
URL: <<http://www.newadvent.org/cathen>>.
- RUTZ, Andreas, Ego-Dokumente oder Ich-Konstruktion Selbstzeugnisse als Quellen zur Erforschung des frühneuzeitlichen Menschen. In *Zeitenblicke I*, 2002, Nr. 2, [20.12.2002].
URL: <<http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/rutz/index.html>>.
- Seznam Encyklopedie s integrovanou Ottovou encyklopedií

URL: <http://encyklopedie.seznam.cz/search/?source=3>>.

- GARSTEIN, O. *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia*. New York, 1992. ISBN 90-0409-393-1. [cit. 2008-02-15].
URL: http://books.google.com/books?id=BCps9VpXdV4C&pg=PA103&lpg=PA103&dq=collegium+germanicum&source=web&ots=uLyH5IAzEd&sig=smVArFWm3rly4CnxDpDMb_y0uZA#PPA104,M1.
- FATA, M. et al. *Peregrinatio Hungarica*. Stuttgart, 2006. ISBN 3-515-08908-X. [cit. 2008-02-10].
URL: <http://books.google.com/books?id=z-tLsZxJkFAC&pg=PA146&lpg=PA146&dq=collegium+germanicum&source=web&ots=1E2fuaE2e0&sig=TYmD7aKuh5w-D-AbH3F8fX2jOPQ#PPA147,M>>.